

Ім'я користувача:
Ерік Марусич

Дата перевірки:
24.05.2023 19:01:42 CEST

Дата звіту:
24.05.2023 19:33:38 CEST

ID перевірки:
1015233887

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

ID користувача:
100011751

Назва документа: Molnár Teodóra

Кількість сторінок: 95 Кількість слів: 30102 Кількість символів: 204535 Розмір файлу: 2.48 MB ID файлу: 1014910330

0.9% Схожість

Найбільша схожість: 0.68% з Інтернет-джерелом (<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/217124/dolgozat..>)

0.9% Джерела з Інтернету

7

Сторінка 97

Не знайдено джерел з Бібліотеки

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

3.42% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за 8 слів та 0%)

2.72% Вилучення з Інтернету

420

Сторінка 98

1.33% Вилученого тексту з Бібліотеки

99

Сторінка 100

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

11

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою ЗУІ
Протокол № „3” від „27” квітня 2021 р.
Ф-КДМ-2

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота

**ІСТОРІЯ КОЛГОСПІВ НА ПРИКЛАДІ КОЛЕКТИВНОГО
ГОСПОДАРСТВА С. ЧОМОНІН (1949 – 2000 рр.)**

Молнар Теодора Степанівна

Студентка IV-го курсу

Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № __8.__ / 22 листопада 2022 р.

Науковий керівник:

Молнар Д. Єлизавета Олександрівна

доктор філософії, доцент

Завідувач кафедрою:

Чотарі ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

доктор філософії, доцент

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 20_ року

Протокол № _____ / 20_

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою ЗУІ
Протокол № „3” від „27” квітня 2021 р.
Ф-КДМ-2

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота

**ІСТОРІЯ КОЛГОСПІВ НА ПРИКЛАДІ КОЛЕКТИВНОГО
ГОСПОДАРСТВА С. ЧОМОНІН (1949 – 2000 рр.)**

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студентка IV-го курсу

Молнар Теодора Степанівна

Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»

Науковий керівник: **Молнар Д. Єлизавета Олександрівна**

доктор філософії, доцент

Рецензент: **Варді Н. Ф.**

к.і.н., доцент

Берегове

2023

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою ЗУІ
Протокол № „3” від „27” квітня 2021 р.
Ф-КДМ-2

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem és Társadalomtudományi Tanszék

**KOLHOZTÖRTÉNET A CSONGORI KOLLEKTÍV GAZDASÁG
PÉLDÁJA ALAPJÁN (1949-2000)**

Szakdolgozat

Képzési szint: alapképzés

Készítette: Molnár Teodóra

IV. évfolyamos hallgató

Képzési program: Középiskolai oktatás (történelem)

Témavezető: Dr. Molnár D. Erzsébet

PhD, docens

Recenzens: Dr. Váradi Natália

PhD, docens

Зміст

Вступ.....	6
I. Теоретико-історичні передумови колективізації	8
1.1. Теоретико-історичні передумови колективізації - виникнення та становлення земельного питання на основі ідей марксизму-ленінізму	8
1.2. Розвиток радянського сільського господарства в сталінській системі.....	13
1.3. Формування остаточної колгоспної моделі	15
II. Закарпаття у світлі сталінської аграрної політики та колгоспної моделі	20
III. Історія колгоспу с. Чомонин у світлі спогадів (1949-2000) (1949–2000 pp.)	28
Висновки	49
Резюме	51
Список використаної літератури	52
I. Додаток.....	55
II. Додаток	86

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	6
I. A kollektivizálás elméleti-történeti háttere	8
1.1. A földkérdés megjelenése és formálódása a marxizmus-leninizmus gondolatai alapján.....	8
1.2. A sztálini rendszer szovjet mezőgazdaságának kialakulása.....	13
1.3. A végleges kolhozmodell kialakulása.....	15
II. Kárpátalja a sztálini agrárpolitika és kolhozmodell tükrében.....	20
III. A csongori kolhoz története a visszaemlékezések tükrében (1949–2000).....	28
Összegzés	49
Rezümé.....	51
Felhasznált szakirodalom	52
I.számú melléklet	55
II. számú melléklet.....	86

Bevezetés

Szakedolgozatom témája: Kolhoztörténet a csongori kollektív gazdaság példája alapján (1949-2000), amely egy magyar lakta település gazdasági helyzetét és lakosságának életét dolgozza fel a Szovjetunió időszakában.

Választásom azért esett erre a témára, mert úgy gondolom, hogy az egyik leginkább kutatható történelmi eseményről van szó, amely a közelmúltban történt és még máig élő adatközlők vannak közöttünk. Ezen kívül erről a történelmi eseményről a mai napig viszonylag kevés információnk van, éppen ezért fontos számomra, hogy a kollektivizálásról felmerült kérdésekre a legpontosabb válaszokra derüljön fény, mivel Csongor részese volt a kolhozosítás folyamatának, melynek eredményeként olyan tulajdonforma jött létre, amely évtizedekig meghatározó volt a közösség számára és egészen a közelmúltig létezett.

A téma iránti érdeklődésem már nagyon régóta fennáll, s most adott volt a lehetőség, hogy mélyebben beleássam magam szülőfalum múltjába. A témaválasztásban egyértelműen befolyásolt a szovjet mezőgazdaság és a kolhozszisztéma iránti érdeklődés, illetve a már meglévő ismeretanyag, amelyet az a csekély szakirodalom biztosított számomra, amely foglalkozott a témával. A téma aktualitását viszont az adja, hogy egyre kevesebb azon szemtanúk száma, akik megélték az eseményeket, így át tudják adni a birtokukban lévő információt az utókor számára. Mindezen túl a témaválasztás oka volt, hogy a választott település történetéről mindezidáig csak egyetlen tanulmány jelent meg, amely nagyvonalakban érinti csak a vizsgált kérdéskört.

A kellő ismeretanyag megszerzése után a cél, melyet kitűztem magam elé az, hogy felkutassam, hogy hogyan is éltek meg az emberek az új szovjet mezőgazdasági formát, a kollektivizálást. Csongor lakosságának életéről ez alatt az idő alatt családtörténetekből, egyéni sorsokból, visszaemlékezésekből, oral history-ból tudhatjuk meg, hogy hogyan is ment végbe a csongori földtulajdon kollektivizálása. Kutatásomat öt szemtanú segítette, akiknek élénk emlékei voltak és vannak erről az időszakról. Interjúalanyaim voltak: Bíró Jolán, Bíró Irén, Sándor Margit, Kelemen Gizella és Hadar Bálint csongori lakosok, akik részesei és túlélői lehettek ennek az időintervallumnak.

Az interjú során azokra a kérdésre kerestük a választ, hogy:

- Hogyan ment végbe Csongor lakosságának kollektivizálása?
- Hogyan éltek meg az emberek az új rendszert?
- A kolhoz felbomlása után hogyan ment végbe és igazságos volt – e a kolhoztagok végkielégítése?

Ezen kívül kutatásom az 1993/1994 és 2000 között működő Csongori Mezőgazdasági Vállalatra is kiterjed, mely nagyon fontos momentum volt a lakosság életében. Fontosnak tartom azt is, hogy átfogó képet alkossak az adott témával kapcsolatban, melyet kutattam, ezért indultam el a szocializmus kialakulásától egészen a kolhozszisztéma megalakulásáig és így ezekkel kiegészítve vezettem le Kárpátalja kollektivizálását. Az interjúk pedig segítenek abban, hogy betekintést nyerjünk a csongori lakosok szemével a vizsgált időszakba s, hogy a szakirodalomba foglaltakkal össze tudjuk vetni ezeket a történéseket.

A szakdolgozatot ennek megfelelően három fő fejezetre tagoltam. Az első fejezet foglalkozik a szocializmus és a kollektivizálás kialakulásával. A második fejezet Kárpátalja kollektivizálását dolgozza fel. A harmadik fejezet pedig Csongor kollektív gazdaságával foglalkozik, melyben az interjúk alapján megvizsgálom és összehasonlítom az első és második fejezet szakirodalomból kidolgozott részeit. Melynek lényege, hogy hogyan is ment végbe a kollektivizálás egy kis falu, Csongor lakosságának életében.

A szakdolgozat megírásánál jól hasznosítható voltak Oficinszkij Román, a témát érintő tanulmányai¹. Varga Zsuzsanna Modelltranszferek Keletről és Nyugatról: Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek Magyarországon 1949–1989 című munkája a kolhozmodell kialakulásának és fejlődésének főbb állomásaiban, a vonatkozó fogalmak rendszerében történő eligazodásban nyújtott segítséget.² J. V. Sztálin művei révén elsődleges forrásból szerezhettünk ismereteket a kolhozrendszer sztálini értelmezéséről.³ Oficinszkij munkáihoz hasonlóan Miscsanin Vaszily és Dovhanics Omeljan tanulmányai révén a kollektív gazdasági modell kárpátaljai kiépítésének folyamatában igazodhatunk el.^{4,5}

---

¹ Oficinszkij Román: Mezőgazdaság. In: Kárpátalja 1919 – 2009 történelem, politika, kultúra. Szerk.: Fedinec Csilla-Vehes Mikola, Budapest-Ungvár Argumentum MTA Etnikai – nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010.

²Varga Zsuzsanna: Modelltranszferek keletről és nyugatról: mezőgazdasági termelőszövetkezetek Magyarországon 1949-1989. Budapest, 2014.

³ J. V. Sztálin művei. 7.- 11. kötet. Szikra, Bp., 1950.

⁴ Міщанин Василь Васильович: Суцільна колективізація. Звід.: Радянізація Закарпаття 1944-1950 рр. Ужгород – 2019.

⁵ О. Д. Довганич: Репресії проти громадян за антирадянську та антиколгоспну агітаціюват. Звід.: Реабілітовані історією.Закарпатська область. Редактор: Д. М. Федака. Ужгород, ВАТ ”Видавництво “Закарпаття”, 2003.

I. Fejezet

A kollektivizálás elméleti-történeti háttere

1.1. A földkérdés megjelenése és formálódása a marxizmus-leninizmus gondolatai alapján

A világtörténelemben Karl Marx és Friedrich Engels voltak azok, akik először hangot adtak a kommunizmus gondolatának és elképzeléseinek az 1948-ban megírt Kommunista Kiáltvány megírásával, mely a Kommunista Szövetség számára készült. Ezt az időszakot a XIX. század második és harmadik harmadára tudjuk datálni, amikor is a polgári forradalmak és nemzeti szabadságharcok nagyban meghatározták a mindennapokat.⁶ A kommunista kifejezést a történelemben először a londoniak használták, magukat kommunistának nevezve, melynek kiindulási pontja a középkori communa, azaz a városi közösségre vezethető vissza, amely alatt még békés és jóindulatú szándékokat értek.⁷

A cél mely vezérelte a kiáltvány megírását az volt, hogy olyan programot fogalmazzanak meg, amely a nemzetközi munkásmozgalom erőinek összefogására alkalmas. Azonban ez az időszak még nem értékelte kellően ezen kiáltványok fontosságát.⁸ Bár, ha a téma legmélyére akarunk ásni, akkor igazat kell adnunk Gazdag Lászlónak, aki felhívja figyelmünket arra, hogy a kizsákmányolás gondolata már Jean-Jacques Rousseau-nál megszületett, aki szerint a magántulajdon volt az emberiség legnagyobb hibája. Rousseau szerint a kizsákmányoláshoz hozzá tartozott a magántulajdon, ami erőszak nélkül nem is létezhetett, mivel az erősebb kihasználva dolgoztatja a gyengébbet. Marx viszont a kizsákmányolást a társadalmi munkamegosztás elve alapján tárta mindezt az emberiség elé.⁹

A Kommunista Kiáltvány elég alaposan kidolgozott programban tüntette fel, azokat az intézkedéseket, melyekre a szerzői szerint szükséges lenne miután megtörtént a hatalomátvétel, hogy a további fejlődés elvezessen a kommunista-szocialista társadalom megszületéséhez és kiépüléséhez. A Kiáltvány szerint az első lépése a munkásforradalomnak az, hogy lehetővé tegye a proletariátus¹⁰ uralkodó osztály felemelkedését, amely alatt a

---

⁶ Szerdahelyi István: A sosem létezett szocializmus. Saluton Kiadó, Budapest, 2005. 7-8.

⁷ Gazdag László: Marx és Engels életrajza. In: Marx, marxizmus, szocializmus. Szerk.: Illés Andrea. Scolar Kiadó, Budapest, 2016. 29.

⁸ Szerdahelyi i. m. . 7-9.

⁹ Gazdag i. m. 10-12.

¹⁰ [Egyes helyeken a proletár a „modern munkás” szinonimája, azé, aki „a gép pusztá tartozékává válik, akitől csak a legegyszerűbb, legegyszerűbb, legkönnyebben megtanulható fogást kívánják meg”, aki tehát „a nagyipar legsajátabb terméke. Vagyis a proletariátus a nagyipari munkásság. Lenin szövegeiben szintén akadnak hasonló gondolatmenetek, amelyek szerint a proletariátust „a nagyiparban betöltött gazdasági szerepe” jellemzi, tehát igazi proletárnak ő is kizárólag a nagyipari munkásságot tekintette, szembeállítva vele „a lakosság hatalmas tömegeit, a parasztságot, a kispolgárságot és a félproletárokat”. A Karl Marx és Friedrich Engels által írt, és

demokrácia kivívását értették. Ennek célja az, hogy a proletariátus a politikai uralommal a burzsoáziától szépen lassan elragadjon minden tőkét, hogy az állam, azon belül is, az uralkodó osztályá emelkedett proletariátus meg kell tudnia növelni a termelőerő tömegét. Ezek a megmozdulások országszerte különbözőek lehetnek, de a legelőrehaladottabb országokban valószínűleg ezek az általánosan alkalmazható tevékenységek végbe fognak menni:

- a földtulajdon kisajátítása és a földjáraadék állami kiadásokra fordítása
- erős progresszív adót kell bevezetni
- az örökösödési jogot el kell törölni
- el kell venni az összes tulajdonát azoknak, akik lázadók illetve emigránsok
- közös terv szerint kell a nemzeti gyárakat, termelési eszközöket gyarapítani, a földeket pedig megművelhetővé kell tenni és javítani
- mindenkire egyaránt vonatkozó munkakötelesség, ipari seregek létesítése, különösen a mezőgazdaság számára, stb.¹¹

A Kiáltvány szerint a proletár győzelemmel minden jog megilletetheti őket, hogy a régi termelési viszonyokat erőszakos módon eltöröljék, így ezzel együtt az osztályellentétek létfeltételei is eltűnnek, ami azt jelenti, hogy véglegesen megszűnnek az osztályok és azok uralma is. Mindebből azonnal látható, hogy ha a régi tőkés társadalom és a hozzá tartozó osztályok és azok ellentéteit egy új társulás fogja felváltani, ennek szabad fejlődése pedig azt fogja eredményezni, hogy a társadalom minden tagja szabadon tudjon fejlődni.¹²

Megírt művükben fejtették ki azt is, hogy a kapitalista vezető réteget teljesen meg kell semmisíteni, így pedig a hatalmat a községtanácsok által alkotott szövetségeknek kell átvenni, amely a proletár szocialista köztársaságban fog összpontosulni és ez egyben fogja megtestesíteni a törvényhozó és végrehajtó hatalmat is.¹³

Az említettek alapján láthatjuk tehát, hogy Marx és Engels hitt a kommunizmus megszületésében és arra buzdítottak mindenkit, hogy ennek érdekében mindent meg kell tenni, hogy ez minél hamarabb megtörténjen. Megfogalmazták a kommunizmus

---

1848-ban megjelent Kommunista Kiáltvány szerint a kapitalista társadalom burzsoáziából és a proletariátusból áll – e kettő küzdelme az úgynevezett osztályharc. A proletárok vagyonnal, termelőeszközzel nem rendelkeznek, munkaerejüket eladják a termelőeszközöket birtokló tőkéseknek, akik a kizsákmányolás révén a munka eredményének nagy részét elsajátítják, a proletároknak pedig csak a létfenntartásukhoz elegendő jövedelmet nyújtanak.]

¹¹ Szerdahelyi i. m. 13-14.

¹² Tütő László: Kommunista kiáltvány a XXI. századra. Baloldali Alternatíva Egyesülés, 1998. 30-32.

¹³ Karl Marx és Friedrich Engels művei 17: In: A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának üzenete. III. XVII. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. 285-312.

ismertetőjelét, mely szerint a termelési eszközöknek egy osztály és állam nélküli társadalom tulajdonában kell összpontosulnia.¹⁴

A két filozófus úgy gondolta, hogy a szocializmust a kommunizmussal lehet kifejezni, tehát szinonimaként használták őket, viszont az idő előrehaladtával a marxista szakirodalom, úgy magyarázta meg a szocializmust, mint a Marx által megfogalmazott alapján a kommunizmus első fokán végbemenő társadalomfejlődési szakasz. A kommunizmust pedig úgy magyarázta meg, mint a kommunista társadalom felső foka, amely már társadalmi formának tartotta a kommunizmust, ugyanis ekkor már eltűnnek azok a „visszaságok”, amelyek jelen vannak még a kommunizmus első fokánál, illetve már az államnak sem kellene ekkor léteznie Marx szerint. Az első fokon már a munkának a megélhetés és a legfőbb életszükségletnek kell lennie, mivel már a munkamegosztás alárendeltsége megszűnt, ezen kívül meg kell szűnnie a testi és szellemi munka ellentétének is. Az egyének fejlettsége által fejlődni és növekedni fog a termelőerő és a kollektív gazdaság is. Ez azonban már önmagában is lehetetlen, mert az elmúlt időszak bemutatja számunkra, hogy a testi és szellemi munka ellentéte nem tud megszűnni, hiába gondolta azt Marx, hogy a kommunizmus felsőbb fokán már csak a szellemi munkát fogja gyakorolni az egyén, mert egy értelmiségi társadalommá alakul át a társadalom.¹⁵

Marx és Engels gondolatait, azaz a marxizmus gondolatainak sajátos továbbfejlesztője Vlagyimir Iljics Lenin volt, aki pedig a leninizmust hozta létre. A nagybirtokoknak át kell alakulniuk mintagazdaságokká, amelyek a szegényparaszt-szovjetek irányítanak, a földeket nacionalizálni kell, és egy nemzeti bankot kell létrehozni az országban fellelhető bankokból. A feladat, amit pedig véghez kell vinni, az nem feltétlenül a szocializmus bevezetése, hanem a lehető leggyorsabban meg kell kezdeniük a munkálatokat a javak társadalmi termelésének és elosztásának ellenőrzésére a munkaküldötteknek.¹⁶

Mindez a parasztság rossz helyzetével hozható összefüggésbe a cári Oroszországban. A századfordulón előfordult az országban éhínség is, illetve a terméshozam le volt maradva a nyugat-európaiéhoz képest. Az éhínségben pedig közrejátszott az, hogy a gabonaexport miatt a minimálisra kellett csökkenteni az ország fogyasztását.¹⁷ Ezek a történések adtak okot a lakosság elégtelenségének 1905 és 1906 folyamán a parasztlázadásoknak.¹⁸ Ezek ellen

---

¹⁴ Szerdahelyi i. m. 24-26.

¹⁵ U. o. 27-28.

¹⁶ U. o. 32-35.

¹⁷Varga Zsuzsanna: Modelltranszferek keletről és nyugatról: mezőgazdasági termelőszövetkezetek Magyarországon 1949-1989. Budapest, 2014. 22-23.

¹⁸ Menyhárt Lajos: A parasztság az első orosz forradalomban. In: Gunst Péter (szerk.): Kelet-Európa agrárfejlődése a századfordulón (1880–1914). Akadémiai, Bp. 213–281.

Sztolopin miniszterelnök reformokat kezdeményezett, csökkentette a megváltási terheket a parasztok számára, majd eltörölte őket, így földtulajdonos válhatott a parasztból, szabadon költözhetett és kiválhatott a faluközösségből is.¹⁹ Körülbelül a parasztok negyede hagyta maga után a feudális faluközösséget 1916-ig 40 tartományból összesen Oroszország területén. Ide tartoztak az ukrajnai és észak-kaukázusi lakók, akik árutermeléssel foglalkoztak és 1910-re már sikerült az életüket valamelyest jobbá tenni, ez megmutatkozott az egyéni gazdálkodó és árutermelő réteg létrejöttében.²⁰

A bolsevik hatalomátvétel után Lenin nézeteinek megvalósításai következtek. Hangsúlyozta a proletárdiktatúra fontosságát, szerinte: „A munkásosztálynak azért van szüksége államra, hogy egyesíteni tudjon minden dolgozót és kizsákmányoltat, a kizsákmányolás teljes megszüntetésére, valamint a kispolgárságot vezesse a szocialista termelési viszonyok megteremtésére”.²¹

Lényegében a Lenin általi újítások a következők voltak:

- A párt képes arra, hogy megteremtse a kommunizmushoz szükséges társadalmi változásokat.
- Nem a legfejlettebb államokban fog végbemenni a kapitalizmus megdöntése, hanem pont a kapitalizmus leggyengébb pontjain fog ez bekövetkezni.
- A forradalmi osztályba nem csak a munkásosztály, hanem a szegényparasztság is beletartozik. Ott, ahol iparilag nem elég fejlett az ország, ott a kis létszámú munkásosztályt a szegényparasztság fogja kiegészíteni és így lehetséges létrehozni a proletárdiktatúrát.²²

1917-ben, mikor az Októberi Forradalom zajlott, az egyik legjelentősebb esemény a földről szólt. A Munkás és Katonaküldöttek Szovjetjeinek II. Összoroszországi Kongresszusán elfogadtak egy dekrétumot október 26-án (november 8-án). Ez a dekrétum a földesúri földtulajdont megváltás nélkül adta oda a parasztnak és így lett a föld az egész nép tulajdona.²³ A bolsevik párt ezzel ugyan nem értett egyet, de be kellett látniuk, hogy másképp nem tudják megnyerni a parasztságot, így elfogadták az eszerek agrárprogramját.²⁴

---

¹⁹ Varga i. m. 24.

²⁰ Dorothy Atkinson: The end of the Russian land commune, 1905–1930. Stanford University Press, Stanford, CA, 1983. 71–113.

²¹Héderné Dr. Kozák Róza: Lenin „Állam és forradalom” című munkájának értelmezése, 3-24. - http://acta.bibl.u-szeged.hu/2462/1/philosophica_009_003-026.pdf

²² Mark Rozental és Pavel Jugyin: Filozófiai lexikon 2. bővített, javított kiadás. Budapest, Szikra Könyvkiadó, 1955. 382.

²³ Szakács Sándor: A Szovjetunió mezőgazdasága (1917–1939). Agrártörténeti Szemle 23. (1979) 1–2. sz. 95–141.; Tanka E.: Az obscsinától i. m. 76–80.

²⁴ Varga i.m. 25.

A következő földdel kapcsolatos intézkedések a III. szovjet kongresszuson lett elfogadva: „A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása” című deklarációban.²⁵ Ezen kívül a sikerült bekerülnie az Alkotmányba a II. cikkely, melynek első pontja megerősítette a földtulajdon megszüntetését és nemzeti tulajdonná nyilvánította a mezőgazdasági vállaltokat és a mintagazdaságokat.²⁶ A Szovjetek III. Kongresszusa pedig 1918. január 27-én (február 9-én) elfogadta azt az alaptörvényt, amely a föld társadalmi tulajdonba vételéről, azaz a szocializálását jelentette.²⁷

Innentől kezdve a föld nem volt többé sem eladható, megvásárolható, sem pedig bérbeadható. Minden föld, attól függetlenül ki birtokolta, most már az egész lakosság tulajdonát képezte, amelyet a helyi viszonyoknak megfelelően fogyasztási vagy pedig munka norma szerint osztották fel, de előfordult az is, hogy újra osztották azt. Minden állampolgár földhasználati jogot kapott és saját kétkezi munkájával, családjával vagy szövetkezett körében lett megmunkálva. Lehetőség volt arra, hogy válasszanak egyéni gazdaságok, tanyásgazdaságok, faluközösségek vagy akár az artel²⁸ között.²⁹

A föld szocializálására létrehozott törvények közül fontos volt a 11. cikkely, amely szerint a szocialista gazdaságra való áttérés fejlesztéséhez elengedhetetlen, hogy az nem az egyéni gazdaságok rovása során menjen végbe, mivel takarékosabb a termények elhasználatának szempontjából. E törvénycikkelyt a 20. cikkely is alátámasztotta, mely szerint a kollektív földhasználat, a kommunák és a szövetkezetek elsőbbségben vannak részesítve.³⁰

Az elkobzások nem csak a nagybirtokosokat érintette, hanem az ipari, a kereskedő burzsoáziát és a kulákokat is.³¹

Abban, hogy 1920-21-re a bolsevik pártnak sikerült hatalomra kerülnie, nagy szerepe volt annak, hogy a lenini propaganda szerint új vezetés véget vetett a tőkés magántulajdonnak és eleget tett a parasztok földéhségének. Maga oldalára tudta állítani a parasztság nagy részét.³²

---

²⁵ Honfi József–Józsa Antal–Popovics György (szerk.): A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és az újjáépítés időszakában (1917–1926). Válogatott dokumentumok. Tankönyvkiadó, Bp., 1961. 186-194.

²⁶ U. o. 248.

²⁷ U. o. 189-195.

²⁸ [Az artel egy mezőgazdasági nagyüzem, ami a kollektív gazdálkodás alatt álló állampolgárok termelési szövetségének alapformája volt. A kifejezést az 1948. augusztus 31-i megalakulást követően, rendszertelenül és következtelenül használták 1-2 jegyzőkönyvbe, azonban már 1949-től minden dokumentumban a kolhoz kifejezéssel találkozhatunk].

²⁹ Honfi.–Józsa.–Popovics. i. m. 191.

³⁰ U. o. 191-192.

³¹ Varga i. m. 26.

³² Szerdahelyi i. m. 62-65.

1921-ben bevezették a hazai magántőke újraindító NEP (Нова Економічна Політика – Új gazdaságpolitika) rendszert. Fejlődést azonban itt csak a mezőgazdaság adott, a földközösség felszívódott, és kialakult a kapitalista rendszerekre jellemző birtokos parasztság és a középbirtokosok, akiket „kulákoknak” neveztek. De 1927-re sajnos visszazuhant a mezőgazdasági termelés a hadikommunizmus szintjére. Ez szintén nem sült el jól, parasztlázadások következtek be.³³

1925-ben határozatot fogadtak el a Szovjet III. Össz-szövetségi Kongresszuson, illetve az 1925-ös XIII. partkongresszus ugyan azon határozatot támasztotta alá, hogy az 1926. évi XIV. pártkongresszuson az iparosítást, a kohó- és a gépipari fejlesztések lettek a legfontosabbak a gazdaságfejlődésben.³⁴

1.2. A sztálini rendszer szovjet mezőgazdaságának kialakulása

A következő nagy ideológus Joszif Visszarionovics Sztálin volt. Sztálin fő célja volt, hogy a Szovjetunió agrárországból ipari országgá nője ki magát és képes legyen a szükséges berendezéseket önerőből megteremteni. A cél tehát, hogy berendezést importáló országból, berendezést gyártó ország legyen.³⁵

1926-27-ben a mezőgazdaságban a felvásárlások egyre inkább csökkentek, az állam a gabonafélék árát 20-26%-kal csökkentette. A parasztok válaszreakciója erre az volt, hogy visszatartották a készleteiket. 1928-ban pedig a szovjet állam több mint fél millió tonnával kevesebb gabonát vásárolt fel, mint az elmúlt évben.³⁶

Sztálin úgy gondolta, hogy a szovjet gazdaság növekedését akadályozza az agrárválság, amelyet a mezőgazdasági termelőerők szétdarabolásával lehet összefüggésbe hozni: „Gabonanehézségeink alapja a mezőgazdaság növekvő elaprózottsága és szétdaraboltsága”.³⁷ Ezen kívül foglalkozott az üzemméret kérdésével is, ahol felhívta a figyelmet, hogy a marxizmusnak az az ismertetőjele, hogy a kisüzemi termelés kevésbé előnyös, mint a nagyüzemi és ez a mezőgazdaságnál is megmutatkozik, ezért a kis parasztgazdaságok kis területről kevesebb árugabonát tudnak termelni és adni, mint a nagygazdaságok.³⁸ Így tehát Sztálin az üzemméret témakörét teljes mértékben összekapcsolta a szocializmust meghatározó társadalmi következményekkel. Szerinte a szovjet rend két különmemű alapon nyugszik, mégpedig az egyesített társadalmasított iparon és az egyéni

³³ Szerdahelyi i. m. 65-69.

³⁴ Robert William Davies–Mark Harrison–Stephen G. Wheatcroft (eds.): The economic transformation of the Soviet Union, 1913–1945. Cambridge University Press, Cambridge, 1994. 136–158.

³⁵ J. V. Sztálin művei. 7. kötet. Szikra, Bp., 1950. 277–279.

³⁶ Varga i. m. 28.

³⁷ J. V. Sztálin: Az iparosításról és a gabonaproblémáról. (1928. július 9.) In: J. V. Sztálin művei. 11. kötet. 1928–1929. március. Szikra, Bp., 1950. 195-196.

³⁸ J. V. Sztálin művei. 11. kötet. i. m. 196.

kisipari gazdaságon, ezeknek pedig az alapja képezi a termelési eszközök magántulajdona. S Lenint idézve, amíg az országban túlnyomórészt az egyéni parasztgazdaság fennáll, amely kapitalistákat és kapitalizmust szül, addig a kapitalizmus visszaállításának veszélye mindig elérhető lesz.³⁹

Sztálin a lenini tételéből vezette le a munkás-paraszt szövetség aktuális feladatait, amely kimondta, hogy a proletárdiktatúra viszonyaiban a proletariátust és a parasztságot nem szabad összetéveszteni az egész parasztsággal való szövetséggel, mert ez a szövetség nem jöhet anélkül létre, hogy a parasztság kapitalista elemei ne harcolnának egymással, s ezért a munkások és parasztok szövetségét csak a Lenin jelszavával lehet véghezvinni: „*Támaszkodj a szegényparasztságra, teremts tartós szövetséget a középparaszttal és egy pillanatra sem szabad abbahagyni a kuláksággal a harcot*”.⁴⁰

A kollektivizálás megalapozásával hozta összefüggésbe még a munkás-paraszt szövetség hosszú távú célját is, mely abban rejlik, hogy a parasztságot közelebb kell vinni a munkásosztályhoz, hogy megszilárduljon a szövetség a két fél között. Ez fokozatosan alakítani fogja a parasztságot, annak lelki alkatát, termelését a kollektívizmus szellemében és így fogja ez megalapozni azokat a feltételeket, amelyek az osztályok megszűnéséhez vezetnek.⁴¹ A parasztság átalakítását Sztálin a szocialista nagyüzemekben (szovhoz, kolhoz) látta, illetve mindezekkel szerette volna pótolni a felszámolni kívánt kulákgazdaságok gabonatermelését. Illetve a kulákság osztályi felszámolására a központi vezetőség egy konkrét tervet dolgozott ki.⁴²

A hivatalos ideológia azt mondta ki, hogy az állami tulajdon a szövetségi tulajdon felett állt, és így a szovjet mezőgazdaság leginkább szocialista szervezetének a szovhoz volt lehetett tekinteni. A szovhoz a szovetszkoje hozjajsztvo – a szovjet mezőgazdaságnak volt a rövidítése – ami a legmagasabb szintű tulajdonforma volt az akkori mezőgazdaságban.⁴³ 1928 tavaszán, a Szovjetunió területén 3124 szovhoz volt, 1931 tavaszára pedig ez a szám 5383-ra emelkedett. Ezeknek a szovhozoknak a gazdálkodásukat az állami költségvetés finanszírozta. Akik pedig itt dolgoztak, azok havonta fizetést kaptak, amit nem befolyásolt az, hogy milyen

---

³⁹ J. V. Sztálin: A gabonabegyűjtésről és a mezőgazdaság fejlődésének távlatairól. (1928. január) In: J. V. Sztálin művei. 11. kötet. i. m. 6–7.

⁴⁰ J. V. Sztálin: A gabonafronton. A Vörös Tanárképző Intézet, a Kommunista Akadémia és a Szerverdlov Egyetem hallgatóival 1928. V. 28-án folytatott beszélgetésből. In: J. V. Sztálin művei. 11. kötet. i. m. 104.

⁴¹ J. V. Sztálin: Az iparosításról és a gabonaproblémáról. (1928. július 9.) In: J. V. Sztálin művei. 11. kötet. 1928–1929. március. Szikra, Bp., 1950. 176.

⁴² Varga i. m. 32-36.

⁴³ U. o. 32.

volt a gazdálkodás teljesítménye.⁴⁴ Ezeket a szovhozokat leginkább a sztyeppén alkalmazták, ahol gabona vagy más növények termesztése zajlott gépesített, extenzív műveléssel. Ezen kívül voltak olyanok is, amelyek állattenyésztéssel foglalkoztak. Azonban a harmincas évek első felében ezeknek a kolhozoknak nem volt olyan teljesítménye, amelyet elvártak volna.⁴⁵

Elengedhetetlen megemlíteni a gép és traktorállomások struktúráját, amelyet 1929 márciusában a kollektivizálás előestéjén fogadtak el. A gépállomásoktól a kolhozok függő viszonyba kerültek, mert nem képezhették a kolhozok tulajdonát. Ezekért fizetni kellett, amelyet terményben határoztak meg és ez azt eredményezte, hogy a harmincas évek második felében az állam a gabonához javarészt ezen fizetési módon keresztül jutottak hozzá. Ezen keresztül láthatjuk tehát, hogy az állam a gépállomásoknak nagyon fontos politikai szerepet adott. 1933-ban egy politikai részleget (politotdel) is kialakítottak a gépállomásokon, ami ekkor még csak 1934-ig állt fenn, de a II. világháború idején újra életre kelt ez a rendszer.⁴⁶

1.3. A végleges kolhozmodell kialakulása

A paraszti kisgazdaságok tulajdonából hozták létre a nagyüzemi termelés alapjait, így közös gazdaságnak az 1920-as évek közepétől három fajtája tört utat magának: a kommuna, az artel és a TOZ.⁴⁷

A kommunák egyben voltak közös termelési egységek és fogyasztási közösségek, volt, hogy együtt éltek és együtt nevelték a gyerekeket. Az artelben a termelés közösen zajlott, de voltak kisméretű parcellák, ahol az emberek maguk gazdálkodhattak, állatot és szükséges eszközöket is tarthattak maguknál. A TOZ (Товарищество по obsessiveвной Обработке Земли – Tovariscsesztvo po obsesztvennoj Obrabotke Zemli – Egyesülés a föld közös megművelésére) – ennél a formánál csak bizonyos munkákat végeztek közösen az emberek. 1929. október elején ezek közül a gazdasági formák közül, a TOZ típusú tett ki 62%-ot a gazdaságnak, de ez nem felelt meg a kollektív elvárásnak, ezért az artel és a kommuna kialakításán dolgoztak. 1929-30 fordulóján nagyon rövid idő alatt, alig pár hét leforgása alatt minden egyéni gazdaságot sikerült kollektivizálni. Ez azt mutatja, hogy 1930. február végére és március elejére már sikerült többszöröse túlteljesíteni az első öt éves tervet. Ez persze azt eredményezte, hogy az emberek nagy erővel léptek is ki belőlük.⁴⁸ 1930. július 30-án

---

⁴⁴ J. V. Sztálin: A munkás-paraszt összefogásról és a szovhozokról. Az SZK(b)P KB plénumán 1928. július 11-én mondott beszédből. In: J. V. Sztálin művei. 11. köt. i. m. 210.

⁴⁵ Jerzy Ciepiewski: A Szovjetunió gazdaságtörténete. Kossuth, Bp., 1977. 199–206.

⁴⁶ Varga. i. m. 33.

⁴⁷ U. o. 33-34.

⁴⁸ U. o. 34-36.

fogadtak el egy olyan rendeletet, mely arra adott parancsot, hogy az általános kollektivizálás körzeteiben lévő földközösségek minden önkormányzatát is fel kell számolni.⁴⁹

A Szovjetunióban az első öt éves tervének végén 1932-re, a kollektivizált parasztgazdaságok aránya 61,5%-ra nőtt. Az artel típusú 95,9%-ra, egyszerűbb társulás 2,1%-a, a kommunák pedig 2% lett. 1937-re a következő öt éves terv befejeztére a parasztgazdaságok 93%-át felváltotta a közös gazdálkodás és ennek a földterületnek a 99%-át felhasználták. Az artel típusú mezőgazdasági forma lett a vezető a kollektivizálás végére, így a kolhoz elnevezés szinte egyet jelentet az artel fogalmával és az idő múlásával az artel elnevezést használták már.⁵⁰

1932 augusztusában a kolhozokra is vonatkozott a szocialista tulajdon védelméről szóló törvény, ami a parasztokból tiltakozást váltott ki. Ezen kívül bevezetésre került a belső útlevíl, amely a faluról való elmenekülésben akadályozta meg a parasztokat 1932 decemberében.⁵¹ A politikai rendőrség emberének pedig figyelnie kellett a begyűjtést, a szocialista tulajdon megkárosítóinak és az állami tervfeladatok szabotálóinak a leleplezését. Az emberek nagyon kevés élelmiszert és takarmányt birtokolhattak vidéken, de ennek ellenére a gabonaexport nagy mennyiségben folyt, ez pedig éhínséget okozott 1932-33 között Ukrajna és Kazahsztán területén.⁵²

1935 februárjában rendezték meg a Kiváló Kolhoztagok II. Összoroszországi Kongresszusát. Ennek célja az volt, hogy új szabályokat hozzanak létre, melyhez figyelembe kell venni az elmúlt négy és fél év történéseit. Az új szabályok meghozatalába a Központi Bizottság Mezőgazdasági Osztálya nem fonta bele a parasztok képviselőit, kész tények elé voltak állítva a kongresszus első napján. Mihail Csernov mezőgazdasági népbiztos és 170 fős testülete végezte el a végleges szövegezést, az érdemi koordinálást pedig I. A. Jakovlev.⁵³

A pártvezetők engedni akartak a parasztságnak, amit alá is támaszt az, hogy a megjelölt 170 fős társaság próbálta meggyőzni Sztálint, hogy engedélyezze a nagyobb méretű háztáji gazdaságot. Sztálin hajlott erre az engedményre, így sikerült elérni azt, hogy 0,25 és 0,5 hektár között határozzanak meg háztáji területek, sőt néhol még számításba jöhetett az 1 hektár termőföld is. Elérték továbbá azt, hogy a nők szülés előtt és után is egy hónap szabadságot kapjanak és megkapják jövedelmük felét erre az időszakra. Végül pedig a

---

⁴⁹ Tanka Endre: Az obscsinától a társasgazdálkodásig. Az orosz földviszonyok fejlődési vázlata. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest., 1988.100.

⁵⁰ Varga i. m. 35.

⁵¹ Tanka i. m. 195-198.

⁵² Robert William Davies–Stephen G. Wheatcroft (eds.): The years of hunger: Soviet agriculture, 1931–1933. Palgrave Macmillan, New York, 2003. 358–360.

⁵³ Varga i. m. 37-38.

kulákokról is döntést hoztak, mégpedig, hogy a korábban deportált kulákok és családtagjaik lehetek kolhoztagok, akik három évig kitartó munkával bizonyította támogatását a szovjet kormány felé. Viszont meg kell említeni, hogy ezek a szabályok kormányrendelet formájában nem jelentek meg. A kolhoz életének szabályozását viszont egy 1935. február 17-én kiadott nyolc fejezetre osztott mintaalapszabály írta le, mely 1969-ig volt érvényben. 1930-tól azonban már kötelező vetésterveket kaptak kézhez a kolhozok, így fokozatosan kialakult a tervutasításos rendszer, melyben szigorúan elő volt írva, hogy hogyan kell termelni, a termelés keretei, alapja, technológiája és elrendelte a vetéstervet és a földhasználatot is.⁵⁴

A kolhoz vagy artel, mint fogalom alatt, olyan emberek közösségének közös gazdaságát értették, ahol az emberek a termelési eszközeiket, állataikat beadták a közösbe és közösen brigádokat alkotva végezték el a munkát. Az elvégzett munkát munkaegységben mérték, amely munkanapot jelentett és amelyért fizetést is kaptak. Ez a munkaegység jelentette a kolhozban eltöltött időt, azaz, hogy milyen típusú munkát végeztek és hogy mennyit. Azonban elvi alapokon lehetősége volt annak, aki kilépett a kolhozból a bele adott saját részét fizetség képében visszakapni. Büntetés járhatott a belső szabályok megszegéséért, a károkért pedig a szovjet büntetőjog volt felelős.⁵⁵A szovhozhoz képest az artel típusú gazdaság alacsonyabb rangon helyezkedett el, mivel ezek az artelek kisebb közösségek tulajdonát képezte. Ezért is tartották csak ideiglenes megoldásnak, amiből majd kifejlődik a szovhoz.⁵⁶

A kolhoz legfelsőbb szervezete a kolhoztagok közgyűlése volt, amely nyílt szavazással nevezte ki az elnököt és a vezetőséget. Gyakorlatilag ez az egész azonban úgy zajlott le, hogy a vezetők kinevezése központilag történt meg. A kolhozok ellenőrzését a pártvezetés a városból küldte ki falura a párttagok és a szegényparasztok közül kiválasztott kádereket erre a feladatra. A kolhozban két fő felügyelet alatt tartott terület volt, az egyik volt a termelés, a másik pedig a megtermelt javak elosztása. A jövedelemmel az állam foglalkozott. Ez azt jelentette, hogy a növényi és állati termékekkel saját tulajdonként akart és rendelkezett is, nem pedig csoporttulajdonként és ennek utat is engedett a mintaalapszabály a jövedelemosztás egyedi rendszerével. Először megtörtént a beszolgáltatás az állam részére, majd pedig a gépállomási munkadíjat fizették ki, amit általában terményben kaptak meg. Végül pedig a következő évre kellett összekészíteni a meghatározott mennyiségű vetőmag és takarmány tartalékalapokat, melyek körülbelül 10-15 %-ot tettek ki. A tagok pedig csak ezután kapták

---

⁵⁴ Varga i. m. 38-41.

⁵⁵ U. o. 38- 39.

⁵⁶ Szakács S.: A Szovjetunió mezőgazdasága i. m. 95–141.

meg a megmaradt termékekből a részüket. Ez a fajta sorrend volt jellemző a kolhoz pénzbevételénél is. A veszteség mindkét résznél a tagságot érintette meg. Ugyanakkor a kolhoztagok nem kaptak fix fizetést. Ők egy állam által meghatározott adómentes minimálbért kaptak, de adóztak is emellett. A kolhoztagok fizetése egy évben egyszer, a betakarítás után járt, amit sosem tudtak pontosan meghatározni, sokszor jártak rosszul, de volt egy mentőövük, mégpedig a háztáji gazdaság, mely valamennyit segített a megélhetésben. Meg volt határozva mi tartozhatott ebbe bele, ilyen volt: egy tehén és borjú, egy sertés és malac és négy juh, de a baromfiból és nyúlból nem volt meghatározva a mennyiség. Illetve még megtarthatták azokat az eszközöket, amelyek segítik a háztáji gazdaság működését. A parasztnak kötelességük volt dolgozni, viszont a kolhoznak ezt nem feltétlenül kellett biztosítani, de kilépni a kolhozból nem volt ám egyszerű sem. A helyi önkormányzat belső útlevelét csak ritkán adott ki, és munkakönyvet is nehezen tudott szerezni a parasztembernek. Így csak, akkor léphetet ki, ha az állam valamiféle munkaerő-toborzás formájában szüksége volt az emberekre. A kolhoztagokra szovjet munkajog sem vonatkozott, így sem társadalombiztosítás, sem pedig nyugdíj nem járt nekik csak a mintaalapszabály alapján a kolhoz bevételéből kaphattak szociális és kulturális alapot, de ezeket nem ellenőrizték szigorúan és az állam sem járult hozzá 1964-ig.⁵⁷

A kolhozrendszer megszilárdítása azonban korántsem ment könnyen a gyakorlatban, lassan indult be, mert kevesen voltak azok, akik értettek hozzá. Amikor a kulákokat deportálták ezzel nagyon sokat vesztek a szakértelemből, így az új gazdasági vezetőket, kádereket a városokból nevezték ki, de az ő tudásuk korántsem bizonyult elegendőnek. 1934-38 között pedig a helyzet a tisztogatások miatt sem lett jobb, ebből következik egy ingázás az állam és a pártapparátusban. Az 1935. július 7.-én kiadott rendelet célja pedig a kolhoz stabilitása volt, amely „örök használatba” adta azt a földet, ami használat alatt volt. Ugyan ezen év december 19-én pedig egy olyan rendelet jelent meg, amely a nem feketeföldi övezetben lévő kolhozok megerősítését segítette és ezt úgy értelmezték, hogy a kicsi kolhozokat össze kell vonni.⁵⁸

A Szovjetunió a szakirodalom alapján nagyon sok ember életét követelte és ez köszönhető volt a kollektivizálásnak, kuláktalanításnak és az 1932-33-ban bekövetkezett éhínségnek, amely körülbelül 10-12 millió ember életét követelte. A lakosságon kívül a gazdaság is megszenvedte az átalakulást, habár nem ezt mutatták a szovjet statisztikák. A gabonatermés nem volt elegendő és 1933-ra még az állatok közül a ló, a tehén és a sertésféle

---

⁵⁷ Varga i. m. 40-43.

⁵⁸ U. o. 43-44.

lecsökkent, a juhoknak és kecskéknak pedig csak a harmada maradt. Az állatállomány hiányának a pótlása sokkal nehezebb és időigényesebb is volt, mint a növénytermesztés helyreállítása. A II. világháború befejezte változást hozott nem csak a győztes hatalommá lett Szovjetunióban, hanem az újonnan uralma alá került kelet-közép-európai területeken is. Az első dolog, amivel szembesülniük kellett az volt, hogy a kommunista pártok nem rendelkeznek nagyszámú követővel leginkább a falusi lakosság körében. Ezért az volt az elsődleges, hogy a paraszti támogatást megszerezzék a földreformok minél gyorsabb végrehajtásával. Így elsősorban azokban az országokban került sor a radikális földosztásra, ahol az I. világháború után is nagy mennyiségű nagybirtok volt jelen a földreformok után is. Mindez végbe ment Magyarországon, Németországon és Lengyelországon is.⁵⁹

A csehszlovákok által végrehajtott földreform kicsit másképpen zajlott, de a cseh-morva területek egyharmadát és a szlovák területek egytizedét is felosztották. Ezen kívül még 1947 júliusában és 1948 márciusában is volt példa új földosztásra.⁶⁰ A balkáni területeket azonban nem érintett olyan mértékben a földosztás, mint az eddig említett országokat.⁶¹

---

⁵⁹ Varg i. m. 44-46.

⁶⁰ Gaucik István: A csehszlovákiai magyarság gazdasági státuszvesztése (1945–1948). PhD-értekezés. ELTE TDI, Budapest, 2011.

⁶¹ Varga i. m. 48.

II. Fejezet

Kárpátalja a sztálini agrárpolitika és kolhozmodell tükrében

Kárpátalja történelmében egy új korszak kezdődött, melynek előfutára az 1944 őszen bevonult Szovjet csapatok voltak. A szovjet csapatok bevonulását követően Kárpátalja immár részét képezte a Szovjetunióknak. Kivétel nélkül megkezdődött a térség teljes körű szovjet mintára való átformálása, amely nagymértékben mutatkozott meg a mezőgazdaságban is.

Kárpátalja vidéke időtlen idők óta agrárjellegű és nyersanyagellátó gazdasági terület volt. A lakosság munkaképes részének több mint a 80%-a mezőgazdaságban dolgozott, az iparban körülbelül 10%-a.⁶²

A II. világháború befejeztével, amikor Kárpátalja a Csehszlovák állam fennhatósága után a Szovjetunióhoz került, jobban mondva Szovjet-Ukrajna részét képezte már, a kárpátaljai falvak két változáson mentek keresztül

- Először 1944-45-ben bekövetkezett agrárreform volt. 1944 novembere és 1945 januárjában a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa átalakította a földbirtokviszonyokat.
- 1946-1950 között a Szovjet-Ukrajna területén végbement a teljes kollektivizálás. Ezt a szakaszt még további két szakaszra tudjuk bontani: 1946-48-ra, amikor megkezdődik a kollektivizálás és 1949-50, amikor a szovjet mintára átalakult a mezőgazdaság.⁶³

A II. világháború súlyos gazdasági válsággal járt, amelyet a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa próbált orvosolni, mégpedig úgy, hogy kéréssel fordultak az Ukrán SZSZK népbiztosainak tanácsához, hogy szükségük van vetőmag és élelmiszerellátásra. Kérésüket pedig teljesítették is és Kárpátalja 37,6 ezer gabonát kapott ingyen, ezen kívül humanitárius segílyt is kaptak, amit a parasztok között osztottak szét és élelmiszerpótlásban is részesültek. Ezen kívül a hadsereg segílyt nyújtott: aknamentesítettek, lovakat és szállítóeszközöket adtak a lakosságnak.⁶⁴

A létfontosságú agrárreformmal már rögtön 1944. november 26-án Kárpátontúli Ukrajna népi bizottsága elkezdett foglalkozni a munkácsi kongresszuson. Itt határozatot hoztak a földkérdések ügyéről, mely lehetővé tette, hogy a Kárpátontúli Ukrajna falusi lakossága, munkásai és alkalmazottai között 52,7 ezer hektár földet osszanak szét. Ezek közül

---

⁶² Oficinskij Román: Mezőgazdaság. In: Kárpátalja 1919 – 2009 történelem, politika, kultúra. Szerk.: Fedinec Csilla-Vehes Mikola, Budapest-Ungvár Argumentum MTA Etnikai – nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010. 274-275.

⁶³ U. o. 274-275.

⁶⁴ U. o. 275.

a földek közül 35 ezer hektár elkobzott nagybirtok volt, 17,7 ezer hektár pedig úgy állhatott a rendelkezésre, hogy a kisebb gazdálkodók földhasználatát korlátozták.⁶⁵

1944. november 29-én jelent meg földbirtokról rendelet, melyben a magyar és német földbirtokosoktól, azaz az „árulóktól” kellett elkobozni a földeket. Ezeket az elkobzott földeket pedig szét kellett osztani a földnélküliek, a kevés földel birtokló parasztnak, munkásoknak és az alkalmazottaknak. Nem kellett azokért a földekért fizetni, melynek nagysága nem haladta meg a 10 holdat.⁶⁶

1945. február 28-án hozott törvény alapján elsőbbséget azok az emberek élveztek a földosztásnál, akik a szovjet hadsereg önkéntesei, partizánok, és akik leköltöztek az alföldi területekre a hegyvidékről. 145,2 ezer háztájival rendelkező falusi gazdálkodóból 54, 4 ezer ember kapott földet. 1945 tavaszán a Néptanács újabb dekrétumban maximalizálta a földbirtokok nagyságát: az alföldi járásokban 40 holdban, a hegyvidéki körzetekben pedig 50 holdban határozta meg a birtokolható földterületet.⁶⁷

1945. december 15-én kimondták, hogy a föld „korlátlan ideig a falusi dolgozók ingyen használhatják”. Illetve kiosztásra kerültek a koncentrációs táborokba került zsidók földjei is, otthonukat pedig átalakították valamilyen közintézménnyé. Így történt tehát, hogy az agrárreform szép lassan felszámolta a nagybirtokokat.⁶⁸

Az Ukrajnai Kárpátaljai Néptanács fokozott figyelmet fordított arra is, hogy a népbizottságok állományát szakképzett személyzettel erősítsék meg. Közvetlenül a kárpátaljai térség kialakulása után pedig a köztársasági és a szovjet határok erős közigazgatási apparátusát kezdték kialakítani.⁶⁹

1946 tavaszára már megalakultak az első földműves társulások a mezei munkák elvégzése miatt. Ez a földművelési forma már nem első eset, hogy megalakult a Szovjetunióba, hanem már az 1920-as években is ez a fajta földművelés volt elterjedt. Az év végére pedig már 620 földművelő társaság volt Kárpátalja területén, ami 87 ezer falusi gazdaságot kellett egyesíteni. Legelőször a parasztnak tulajdonát képezte a föld, ami közösen műveltek meg, alkalmazhattak vetésforgókat és agrártechnológiákat is.⁷⁰

---

⁶⁵ Oficinszkij i. m. 275.

⁶⁶ Molnár D. Erzsébet, Doktori (PhD) értekezés: Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiiban (1944-1953). Debreceni Egyetem, BTK, 2015. 65-66.

⁶⁷ Декрети НРЗУ про встановлення максимальної норми землекористування та про заборону продажу або здачі в аренду земель, що одержали безземельні та малоземельні селяни. КАЛ, Ф.Р. 14. оп. 1. од.зб. 438., 1- 5. Közli: Molnár D. E. 2015. 66.

⁶⁸ Oficinszkij i. m. 275-276.

⁶⁹ О. Д. Довганич: Репресії проти громадян за антирадянську та антиколгоспну агітаціюват. Звід.: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Редактор: Д. М. Федака. Ужгород, ВАТ ”Видавництво “Закарпаття”, 2003.

⁷⁰ Oficinszkij i. m. 276.

Kárpátalján szakemberhiány volt, így Ukrajna keleti régióiból küldtek ki a térségbe, 1946. augusztus 1-g 2725 munkás érkezett Kijevbe, amelyek közül 1134 fő volt vezető beosztásba. Ennek eredménye az volt, hogy az év végére 7 járási pártbizottsági titkár, 11 városi és járási választási elnök és 8 helyettes cserélődött le a régióban. A kiküldött munkások voltak a legmegerősítettebb büntetés-végrehajtási szervek – a biztonsági szolgálat, a rendőrség, a bíróság és az ügyészség, amelyek azonnal széles körű elnyomó intézkedéseket indítottak Kárpátalja összes úgynevezett szovjet-, kommunista- és kollektívellenes, kulák eleme ellen. 76 Számos példa van arra, hogy a szovjet hatóságok elnyomó intézkedéseket hoztak a kárpátaljai parasztok ellen az úgynevezett kollektívellenes agitáció miatt. Az emberek nem értették, hogy a hatóságok, miért adtak nekik először földet, majd elkezdték kiválasztani és létrehozni a kolhozokat, amelyek többsége 1948 második felében – 1949 elején alakult meg a térségben.⁷¹

Az első két kolhoz, amelyet létrehoztak a Nyikita Hruscsov kolhoz, mely 1946 márciusában alakult meg az Ungvári járási Eszeny falujában, a Georgi Dimitrov nevet viselő kolhoz pedig a Munkácsi járáshoz tartozó Oroszvégen élő bolgárok alapították, mely zöldségtermesztéssel foglalkozott.⁷² 1947. március 15-én, Nagyberegen jött létre, a beregszászi járás első kolhoza, mely a Lenin nevet kapta.⁷³

1946-ban 4 kg kenyéret, 1 kg burgonyát, 2 kg zöldséget, 6 rubelt adtak az embereknek egy munkanapra a Hruscsov kolhozban. A Dimitrov kolhozba az emberek 1946-ban 198 kg gabonát, 16 kg burgonyát és zöldséget, valamint 250 rubelt kaptak egy munkanapra. Jellemző volt az is a kolhozokban, hogy a kommunisták nyíltan kijelentették, hogy nem akarnak mindennek részesei lenni.⁷⁴

1946. július 27-én a megyei végrehajtó-bizottság elnöke Ivan Turjanica, beszámolót küldött az ukrán minisztertanácsnak, melyben megerősítette azt, hogy megszerezte 2134 ember került fel a „kuláklistára”. Ezen emberek közül voltak olyanok, kiknek 10 hektártól is több földjük volt. 1947-ben pedig a minisztertanács kiadott új rendelete adóteherrel sújtotta a kulákgazdaságokat. Ez abban mutatkozott meg, hogy 30%-kal nőtt a gabonából szénából, burgonyából és több más termékből az addig kiszabott érték, amelyet át kellett adni az államnak. Azonban, aki nem teljesítette a parancsot, „államellenes személynek” titulálták és több évig tartó kényszermunkára küldték és kitelepítették Szibériába és Kazahsztánba őket. A

---

⁷¹ Д. Довганич і. м. 116.

⁷² Vehes Mikola – Molnár D. István – Osztapec Jurij – Oficinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla Csernyicskó István: Kárpátalja Évszámokban (1867-2010). Hoverla Kiadó, Ungvár, 2011. 119.

⁷³ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint, Ungvár, 2004.195.

⁷⁴ Міщанин Василь Васильович: Суцільна колективізація. Звід.: Радянiзація Закарпаття 1944-1950 рр. Ужгород – 2019. 415-416.

szigorítások ellenére a megyei pártvezetőség nemhogy segítséget nyújtott volna, inkább a kijevi vezetőség felé olyan kérést indítványozott, hogy akinek 10 hektártól több földje van, az még nagyobb adót kapjon. Ez persze semmi jóra nem vezetett, nőtt a kulákperek száma, ami maga után vonta a föld és vagyonkobzást és a kitelepítést.⁷⁵

A 119 gazdaságból 100 volt szegény, 14 középosztálybeli és 5 kulák. A községben 1947. március 16-án jelent meg a régió ötödik kolhoza Nagy Lucskán. A kolhoz 150 hektárt kapott a legjobb magánszemélyek tulajdonában lévő földekből. Ez utóbbiakat kiosztással kompenzálták, különösen a falutól 18 km-re.⁷⁶ Már az első kolhoztalálkozón voltak, akik kijelentették, hogy nem lépnek be a kolhozba. A következő előre nem tervezett találkozóra, egy héttel később, 1947. március 23-án került sor, ami szintén nem volt népszerű az emberek körében. Az asszonyok kiabálva tiltakoztak a kolhoz ellen: „Nincs szükségünk kolhozra”. Támogatták őket, hogy ne csatlakozzanak a kolhozba. A három fő támogatójuk I. P. Popovics, I. M. Baloga és D. I. Levdar voltak, akik ezért a tettükért elfogató parancsot kaptak és börtönbüntetést mértek ki rájuk.⁷⁷

Hasonló események történtek a Técsői járási Uglya faluban is, ahol 13 falusi lakost, köztük 10 nőt ítéltek el, azért, mert megvédték a kollektivizálás által elvett fölhöz való jogukat. 1948. október 9-, 10-, és 15-én Uglya községben a falusiak, többségében a nőknek tömeges kollektív akciójuk volt, amit a kulákok provokáltak ki a kolhoznak kiosztott föld felszántása ellen. Ezt az eseményt, úgy kell elképzelnünk, hogy a kolhozba érkező szántani kívánt traktor elé az asszonyok kivonultak a mezőre, ahol tiltakoztak, földet dobáltak és követelték, hogy hagyják el közösségüket. A nőket itt is letartóztatták és sokszor kihallgatták, de nem tudtak érdeemes bizonyítékot felmutatni ellenük, mégis 1948. november 29-én és december 2-án a Területi Bíróság mindenkit, 25, 10, 8 és 5 év börtönbüntetésre ítél. 1949. április 25-26-án újra tárgyalták az ügyet, de nem sokkal tudták csökkenteni a büntetést.⁷⁸

Kolhozellenes tüntetésekre került sor 1948. január 27-28-án a Rahói járási Nagybocksó településen is, ahol több tucat parasztot letartóztattak tiltakozás vádjá miatt. Hasonló zavargások voltak az Ungvári járáshoz tartozó Ungsasfalva községében is, ahol a tiltakozó nőket 10 és 8 év börtönbüntetésre ítélték. Nagydobrony lakossága is ellenezte a kolhozhoz való csatlakozást. 1948. december 5-én pedig a Perecsenyi járás egyik települése, Kistar lakossága szintén tiltakozását fejezte ki a kolhoz ellen. Sajnos ezeknek a

---

⁷⁵ Dupka György: A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944-1991). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014. 77.

⁷⁶ Міщанин Василь Васильович і. м. 415.

⁷⁷ О. Д. Довганич і. м. 119-120.

⁷⁸ U. o. 120.

zavargásoknak is az lett a vége, hogy nagyon sok ártatlan nőt és férfit hosszú börtönbüntetésre ítélték ártatlanul, mindazért csak, hogy tiltakoztak az ellen, amiről tudták, hogy az elkövetkezendő időkben megkeseríti majd az életüket.⁷⁹ A tiltakozások miatt a Szovjetunió még erősebben próbálta az emberekre ráerőltetni akarátát. Mindent összeszedtek, amit csak akartak a kolhozoknak. Az emberek hiába szólaltak fel, hogy munkáikért szinte semmit nem kapnak, s még a silány vagy megmaradt termékeket sem vihették haza, kérésük süket fülekre talált. Ekkortájt keletkezett az ismert szólás: „A kolhozvagyon drága kincs, de aki nem lop, annak nincs.”⁸⁰

1948 elején 27 kolhoz működött a térségben, 1949. január 1-re már 428-ra nőtt a számuk.⁸¹ 1950 elején pedig 532 kolhoz működött Kárpátalján, amelynek 82%-ka falu gazdaságokból és 84%-ban szántóföldekből tevődött össze. A kollektivizálás terjedésére nagyon jó módszer volt még az állami, a párt agitáció és propaganda, amit a rádió és a sajtó közvetített leginkább. Igyekeztek minden faluba eljuttatni a kolhozról és szovhozról szóló szakirodalmat és filmhíradókat a szocializmus előnyeiről. Előfordult, hogy kárpátaljai parasztokat tapasztalatszerzés céljából elküldték a kelet-ukrajnai kimagasló kolhozokba. A parasztok állandó erkölcsi-pszichológiai nyomás alá voltak helyezve. Minden faluban összeírásra kerültek a kulákgazdaságok, leltárba vették az ingóságokat, hogy semmi se maradjon ki az adóterhelés alól, ami persze ismét zavargásokat és tiltakozásokat vont maga után.⁸²

Nagy szerepet kaptak a traktorállomások (gépparkok), melyekből 1946-ra 9 lett Kárpátalján. Ezeken az állomásokon 100 traktor, 30 gépkocsi, több száz eke, vetőgép, cséplőgép állhatott rendelkezésükre a gazdaságoknak. 1948-ra 6,7 ezer gazdaság használhatta őket, ami nagymértékben előre segítette a gazdaságot.⁸³

A negyvenes évek végére falugyűléseket hirdettek minden településen, azzal kapcsolatban, hogy mindenkinek be kell lépnie a kolhozba. Később már minden héten összegyűltek, de eleinte nagyon kevesen vettek részt ezeken a gyűléseken. Ezeknek a kolhozgyűléseknek meg volt a menete, a kolhozelnök beszédet mondott, ismertette a feladatokat, aztán pedig beszámolt az elvégzett teendőkről.⁸⁴

---

⁷⁹ О. Д. Довганич i. m. 120- 121.

⁸⁰ Móricz Kálmán: Megélhetési viszonyok az 1944-1945-ös rendszerváltás után. In: Nagydobrony. Szerk.: Penckófer János – Nádori Attila. Mandátum Kiadó, Beregszász – Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 1995. 97.

⁸¹ Ruszin Emil: Kárpátalja és a magyarság helyzete 1946 és 1956 között. In: Magyarok a Kárpátalján/ A félmúlt üzenete. Szerk.: Ólmosi Zoltán. Budapest, SzGTI, 1991. 63.

⁸² Oficinszkij i. m. 277.

⁸³ U. o. 276.

⁸⁴ U. o. 278.

1949 tavaszán újra átalakították a földtulajdonokat. Az a család, akinek legalább az egyik tagja kolhoztag volt 26 szotek háztájival rendelkezhetett, és ez így emelkedett, 2-3 családtag után 40 szotek, háromnál több esetén pedig 50 szotek járt. Az év májusában pedig bejelentették, hogy hamarosan sor kerül a teljeskörű kollektivizálásra, és próbálták a magángazdálkodókat megszorogatni. A magángazdáknak sokkal többet kellett fizetniük, mint a kolhoztagoknak, legyen szó bármilyen termékről. A lakosságnak a kolhozokban is, a legtöbb esetben, az amúgy is megszokott növényeket kellett elsősorban termesztetniük. Azonban a termés az első években nem volt megfelelő, ezért 1950-ben minden háztájónként 6 kg hamut és 6 kg szárnyas ürüléket szedtek be.⁸⁵

1950 május 30. után a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága elfogadta azt, hogy a kiskolhozokat vonják össze. Ez az esemény országsszerte végbement. Így Kárpátalján 294 kolhoz lett, ami később tovább csökkent. 1953 végére már csak 263 kolhoz volt a megyében, amiből 200 darab úgy jött létre, hogy összevonásra került más kolhozokkal. Ezen kívül rendelkezünk még 15 erdőgazdasággal, 7 szőlészettel és egy gyümölcskertészettel. Ezekben a gazdaságokban átlagosan 50 ember dolgozott, de ebbe az 50 főbe nem mindenkit számoltak bele. Ezen kívül az emberek idénymunkákra jártak az ország belső területeire, ahol sokkal több pénzt tudtak keresni, mint a kolhozba és ez nagyban segítséget nyújtott jobb sorshoz. A hatvanas években kicsivel viszont több lett a fizetés. Például 1966-ban 1,54 rubelt kaptak egy munkanapra, 1969-ben pedig 2,2 rubelt, de ez még mindig nagyon csekély fizetés volt, ahhoz képest, hogy milyen áron lehetett. 1964-ben Kárpátalján már csak 146 kolhoz, és 13 szovhoz volt. A teljes géppark 3,6 ezer traktort, 2 ezer tehergépkocsit és 172 gabonakombájnt foglalt magába. Ezek már a gazdaságok kezébe voltak, az ezt megelőző gépállomásokat pedig felszámolták. 1966-1970 az „arany öt éves terv” időszaka volt, amikor is az állam 200 millió rubelt fektetett bele Kárpátalja mezőgazdaságába. Ekkor fejeződött be a mezőgazdaság teljeskörű villamosítása is. Ezek az évek sokkal jövedelmezőbbek voltak, mint az előzőek, a gabonatermés 28,8 %-l nőtt, a hústermelés 56,2 %-l, a tejtermelés 33,5 %-l, a gyapjútermelés 18,9 %-l volt lett jövedelmezőbb.⁸⁶

A kolhozban a fizetést a nyilvántartott munkanapok alapján kapták az emberek. A kolhozelnöknek írták fel a legtöbb munkanapot, amely 300 és 360 között volt évente. Azok, akik legnehezebb fizikai munkát végeztek csak a minimális munkanap (180) után kapták a bérüket. A kolhozisták többsége azonban nem tudta elérni a 180 napot. Ezek a körülmények sok konfliktust idéztek elő, mert az emberek igazságtalannak ítélték meg ezt a rendszert,

---

⁸⁵ Oficinszkij i. m. 279.

⁸⁶ U. o. 279-287.

amitől még semmi jót nem kaptak. A munkanapok hossza attól függött, hogy milyen időnyellegű munka volt épp akkor. Előfordult, hogy akár 18 órát, reggel 4-től este 10-ig dolgoztak az emberek. 1950 márciusától a munkanap reggel 7-től este 21:00 óráig tartott. Ebédszünetre 2 órát kaptak. A Kárpátaljai kolhozokban is az idő múlásával megjelentek a Szocialista Munka Hőse címet kiérdemlők, akit „Gertrudnak” neveztek a kitüntetett értelmiségi körökben. Sok kolhoz kapott munkarendjeleket, munkaérdemeket. Kárpátalján 45 személy kapott összesen Szocialista Munka Hőse címet. Ha pedig valamilyen bűncselekmény történt, akkor általában a csoportvezetőket, brigádvezetőket, stb. vonták felelősségre. Büntetésül, akár több munkanapot is levonhattak tőlük.⁸⁷

1950-1955 között Kárpátalja kolhozai számos újfajta, országunkban nem honos növénytermesztéssel kezdtek el foglalkozni. Kísérleti termék volt: a csumiz, a tea, citrusfélék, rizs, egyéb szubtrópusi növények. Ez azonban egy nem jövedelmező lépés volt, mivel nagyon megtépázta a gazdaságot. Rengeteget fektettek abba bele, hogy egzotikus termése legyen Kárpátaljának, ami persze kudarcba fulladt, és nyomot hagyott a gazdaságon. A növények folyamatos kipusztulása azonban azt a lépést vonta maga után, hogy 1956-ban felhagytak az efféle tevékenységgel.⁸⁸

A következő években nem következett be lényeges lépés a mezőgazdaságban. Minden a megszokott módon történt, az állam átvette a kolhoztól a megtermelt termékeket nyomott áron, ami még mindig azt jelentette, hogy csekély volt a munkások bére, amit a háztáji gazdálkodással egészítettek ki. Az agrárreform az Élelmiszerprogram nevek kapta (1982). A megyében 13 agráripari egyesülés alakult. Ez alá volt rendelve 357 különböző, egymással technológiai vagy gazdasági állapotban álló ágazati szubjektum. Ide tartozott 168 mezőgazdasági, 40 ipari és 70 kiszolgáló vállalat is. 21 ipari vállalat a mezőgazdasági termékeknek feldolgozásával foglalkozott. A falusi emberek a kolhoz fizetésén kívül, részesülhettek abban, hogy az állam gondoskodott a bolthálózatokról, egészségügyi ellátásról, kulturális és oktatási intézményekről, az építőanyag, az utak leaszfaltozásáról, a gáz és az áramellátásról. 1985-ben egy kolhozban dolgozó munkás fizetése 109 rubel volt, míg egy szovhozban dolgozó csak 104 rubel. Ezt viszont jóval felülmúlta az ipari dolgozó bére, amely átlagosan 184,2 rubel volt. Így nehéz volt a kolhoztagoknak építkezniük is, amit saját pénzből kellett finanszírozni.⁸⁹

---

⁸⁷ Oficinskij i. m.279-282.

⁸⁸ U. o. 281.

⁸⁹ U. o. 285-286.

A Szovjetunióra jellemző volt az, hogy előszeretettel szépítettek az információkon, hogy minél jobb színben tudják bemutatni az új kolhozrendszer működését. Számtalanszor előfordult az, hogy adatot hamisítottak. Azonban ezekre a turpisságokra az idő múlásával fény is derült. Az 1990-es évek elején a nagy Szovjetunió szétbomlását követően pedig Ukrajna egész területén megkezdődtek a kolhoz-szovhoz rendszerek tönkremenetele, ami persze a lakosság azon részét érintette a legjobban, akik kezdettől fogva tagjai voltak és mindenüket odaadták, és az életüket ledolgozták benne. A széthullásával viszont az emberek nem kaptak vissza olyan értékű járadékot, amit a munkájukért megérdemelték volna, sem nem kapták vissza azokat az értékeket, amelyeket odaadtak a kolhozoknak a megalapítás során.⁹⁰

---

⁹⁰ Oficinszkij i. m. 287.

III. Fejezet

A csongori kolhoz története a visszaemlékezések tükrében (1949–2000)

Kárpátalja szovjetesítése alól egy település sem volt kivétel, így szülőfalum, Csongor sem. Szakirodalomból tudjuk azt, hogy a kárpátaljai térség kollektivizálása 1946-ban már megkezdődött és innentől kezdve az 1950-es évek elejéig véghez tudták vinni azt, hogy a terület teljes egészén végbemenjen a szovjetizálás. A kollektivizálás célja az volt, hogy a földbirtokkal rendelkező gazdákat visszaszorítsák és megfosszák tulajdonuktól, melynek az volt a lényege, hogy a szocializmus még hatékonyabban tudjon fejlődni.

A mi esetünkben a vizsgált település Csongor, ahol a kollektivizálás 1948 őszén vette kezdetét. A szomszédos településeken, mint például Nagydobronyban vagy Nagy Lucskán, már hamarabb megkezdődött. Ugyanakkor sem Csongoron, sem pedig a környező falvakban nem örvendett nagy népszerűségnek a kollektivizálás a lakosok körében.

1948-ban elkezdődött folyamat⁹¹ 1949-re befejeződött és a megalakult kolhozhoz Csongor és Mezőterebes (Sztrabicsó) tartozott,⁹² mely a Vörös Zászló nevet kapta. Azonban ez a kolhoz nem sokáig maradt fent, mivel rövidesen a két település szétvált egymástól és 1959-1960-as évek tájékán létrehozták a csongori, szernyei és barkaszói kollektív gazdaságokkal a Kirov Kolhozt. Ekkor az elnök Róth Simon volt, akit az új kolhoz létrejötte után le is váltottak és Tóth Kálmán vette át az irányítást. Rajtuk kívül a kolhoz elnökei voltak: Homonnai László, Sztemberszky József, Kerpács Alexander, Timkó Jurij, Nagy Balázs.⁹³

Az első kérdés, melyre válaszokat kerestünk azt kutatta, hogy hogyan is ment végbe Csongor magántulajdonban lévő földterületeinek kollektivizálása.

A lakosság kolhozosítása hasonló ütemben zajlott le, mint ahogyan azt a szakirodalom is előterjeszti a számunkra, ugyanis az embereknek kötelességük volt beszolgáltatni azokat a javakat, amelyeket az állam követelt. Ide tartozott: minden mezőgazdasági eszköz, jószág, az az évi termés és, ami az első és legfontosabb volt, a földek. Mindezekre azért volt szükség, hogy az emberek tulajdonából tudják kiépíteni a kolhozt, amelyhez természetesen minden lakosnak, kivétel nélkül hozzá kellett járulnia. Ezen alapon szinte minden család részesült abban, hogy megfosztották a földtulajdontól, igaz voltak ellenállók, de előbb – utóbb, mindenkit utolértek. A két legidősebb visszaemlékező beszámolójából tudjuk, hogy Csongoron is előfordult, hogy a lakosságot próbálták kényszeríteni a beiratkozásra: *„Ha nem akartunk beiratkozni, akkor jöttek a hajcsárok, két-három kommunista ember, oszt házrul-*

⁹¹ Kárpáti Igaz Szó, 1995. 02. 23. 21. szám. 5.

⁹² Sassné Sándor Ibolya: Csongor. Ahol az ég összeér a földdel... (Falukönyv). Kárpátaljai Magyar Kulturális szövetség, Csongor, 2021. 24.

⁹³ U. o. 26.

háza jártak, oszt erővel, írjunk alá, hogy menjünk a kolhozba. Hát ugyi még az apám, még én akkor jány vótam, még az apám meg azt monta, hogy ű nem megy, majd ű lesz a legutolsó.”⁹⁴ A tavasz kezdődött, vagyis télbe kezdődött az aláírás januártól, osztán ugyi mán mire arattunk mán alá kellett írni. Mese nem vót, vagy kimaradtál a kolhozból, oszt akkor gyüloletes vótá, mert akkor mán az állam kötekedett meg minden, osztán vagy pedig aláírtunk, oszt, akko mán a föld is elment minden termissel együtt.”⁹⁵

„De még addig mindenki nem ment be a kolhozba. Akkor erőszakoltak Róth Simonék. Hogy kiket? ráerőszakoltak, engem is, hogy írjak be. Az apám nem írt be, de én beírtam a kolhozba. Nagyjány vótam már akkor, oszt' akkor összejött az egész níp.”⁹⁶ Ebből is láthatjuk, hogy nem maradt el az erőszak, mivel más hatásosabb eszközhöz nem igazán tudott folyamodni a Szovjetunió. Hiába próbálták reklámszerűen hirdetni és népszerűsíteni a kolhozot, mégis a nép tudta, hogy ez nem az ő javukra van, legalábbis az első években. „Na de mikor már alá írtunk, akkor mán elkobozták a földet, ott mán nem vót mese, hogy vót földed vagy nem vót földed az már lényegtelen vót. Beiratkoztál, mindenedet oda adtad.”⁹⁷

Ennek ellenére akadtak ellenálló gazdák Csongoron is, akik hosszú ideig tiltakoztak és ragaszkodtak örökségükhöz, tulajdonukhoz. Ezek között az emberek között voltak a kulákok is, akiknek sajnos rosszabb volt a sorsuk, mint a legtöbb embernek vagy gazdának a faluban, ugyanis a kulákokkal az állam sokkal keményebben bánt, így számukra és családjuknak is az volt a legjobb, ha minél hamarabb engedelmessé válnak az állammal. Aki első évben nem is lett kolhoztag, következő évre már az lett, „mert mindenki lassacskán, ha nem is abba az évbe, másik évbe mán beiratkozott, osztán kénytelen vót mán a kolhozba dógozni.”⁹⁸ Az állam keménykezűsége így elérte azt, hogy a falu népe két éven belül kolhoztag legyen. „Mindenkibe beiratkozott két éven belül.”⁹⁹

Akadtak olyan is, akik nem lettek teljes körű kolhoztagok, mégpedig azért, mert ezek az emberek vagy állami munkában dolgoztak vagy pedig a vasútnál. „Hát, igen keves vót, csak azok nem léptek a kolhozba, akik állami munkán vagy vasútnál dolgoztak. A többi mindenki kolhozista lett a faluba.”¹⁰⁰

A beszolgáltatásokkor minden eszközt, földet, állatot, illetve minden szükséges háztartásbeli cikket oda kellett adni az első években, mivel az emberek által beszolgáltatott

---

⁹⁴ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

⁹⁵ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

⁹⁶ Bíró Jolán (1929-2021), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2020. december 19.

⁹⁷ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

⁹⁸ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2021. március 08.

⁹⁹ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁰⁰ Bíró Jolán (1929-2021), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2020. december 19.

eszközökön és terményeken kívül nem volt semmije a kolhozoknak. Az elkobzásokat azzal magyarázták, hogy a háború után még az ország nem jött helyre és az újonnan létrejövő kolhozoknak sem volt semmije. Általában ha három tehene volt egy gazdának, abból kettőt oda kellett adnia, de ugyan ez történt minden másfajta állattal is. Ugyan hagytak mindenből egy csekély számot, de a többséget mindig mindenkinek oda kellett adnia. „*Akkor mán, mán mikor elvettük a földet meg a búzát, meg amibe vót a termény mán, nem hoztak nekünk haza abból semmit se. Majd mikor bementünk a kolhozba, oszt akkor a munkánkír nem pínzt adtak, hanem adtak terményt bele, ha kellett, abba az árba, amit űk megszabtak, tengerit vagy búzát, oszt akkor lefoglák a norma pinzükbül (...) Osztán akkor hozták a haza ide nekünk a tengerit, a csűs tengerit a szekerral, emlékszek rá, vagy búzát, aki kírt búzát, akkor azt adtak.*”¹⁰¹ „*Hát, akkor még be kellett adni az államnak ilyen dógokat, tojást is szedtík, meg tejet kellett a csarnokba vinni (tejcsarnokba), na ilyeket, de azt az államnak kellett beszołgáltatni az ilyen termékeket, na akinek ilyen dógok vótak.*”¹⁰² „*Nekünk elvitték a tehenet is, a disznó maradt. Tojást kellett leadni, tejet kellett leadni, ha maradt még meg tehen, mert szigorúan egy tehenet elvittek, ha két tehen vót, három tehen vót, akkor egyet hagytak csak.*”¹⁰³

Mindezeket a történéseket a szakirodalom is alátámasztja, láthatjuk azt, hogy az embereknek nem volt más választásuk, csak az, amit rájuk kényszerítettek: „*Mintagazdasági*” gyűléseket szerveztek azzal a céllal, hogy meggyőzzék a földműveseket a kollektív gazdálkodás előnyeiről. Ha ez nem működött, meggyőzőbb módszerekhez folyamodtak: egyenként hívták fel a község házára a gazdákat, pár napig benntartották őket, bizonygatva nekik, hogy az egész országban nagyszerűen üzemelnek a kolhozok, csak éppen ő nem akar belépni.”¹⁰⁴

Számos településen megfigyelhető volt az a jelenség, hogy a lakosság tüntetéseket rendezett a kollektivizálás ellen. Mindez megtörtént szomszédos falvainkban is, Nagy Lucskán és Nagydobronyban is. Ez ellen az állam, úgy járt el, hogy elfogta a lázadókat és kemény büntetésben is részesültek. Csongoron nagymértékű tiltakozásról nem tudunk, bár a lakosság hangot adott nemtetszésüknek, de egyetlen ember sem került el emiatt a faluból. A falu népe ragaszkodott örökségéhez, vagyonához és mindahhoz, amelyet hosszú évek alatt építettek fel, de inkább szenvedtek csendben, mintsem, hogy bajba kerüljenek tiltakozásuk

---

¹⁰¹ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁰² Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁰³ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁰⁴ Kovács Elemér: "Elvérésünk már akkor megkezdődött..." In: Élőlátók. Szerk.: Dupka György-Fejes János Tirkánics Gabriella- Réthyné Bulecza Rozália. Ungvár - Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 100.

miatt. „Így gondolták az akkori emberek, hogy szívvel, lilekkel ragaszkodunk a vóthoz, amit megszoktunk”¹⁰⁵

Arra vonatkozóan nincsenek pontos adataink, hogy az emberek körülbelül mennyi földdel rendelkezettek, amellett, hogy a kolhozoknak kellett adniuk a földjeiket. Azonban a csongori adatközlők egyike elárulta azt, hogy a faluban az embereknek meghagyták a 25 szoteket. Ha valamelyik családnak nem volt a háztáji földjük 25 szotek, akkor az állam biztosított annyit, hogy pontosan meglegyen. „Csak megmaradt a kert, meg adtak azután, kipótolták a kertet 25 szotekra. Kolhozistának nem szabad vót több földjének lenni, csak 25 szoteknak. Osztt akkor a kertet, ha nem vót meg a 25 szotek a kerted, akkor adtak hozza kint a kolhozmezőn földet. Kipótolták, de csak a 25 szotekkel.”¹⁰⁶

A településnek voltak üresen maradt telkei is, ilyenek voltak például a zsidó lakosság földterületei, amelyek, így a kommunisták tulajdonába kerültek.

Csongoron nem volt kötelező a párttagság, így ez ügyben mindenki maga dönthetett, hogy szeretne-e tag lenni vagy sem. „Hát elkezdтік vóna, de akik be akartak lépni, beléptek a pártba, akik nem, nem. Ennyi. Vótak benne kommunisták, akik beléptek.”¹⁰⁷ Párttitkár volt: Hadar Sándor és Koncz Sándor (bár ő barkaszói lakos).¹⁰⁸

A kollektivizálás véghezvitele Csongor községében körülbelül egy-két évet vett igénybe. Ez alatt az idő alatt az emberek 95%-ka kolhoztag lett, és hogy megszokják az új mezőgazdasági rendszert és alkalmazkodni tudjanak az új pénzkeresési módszerhez.

Hasonlóképp Kárpátalja más magyarlakta településeire a csongori lakosságnak sem volt könnyű megélnie az első néhány évet. A félelem ott volt az emberekben, hogy hogyan is fognak tudni hosszútávon megélni a kolhoz adta lehetőségekből. Először is nagy nehézség volt az, hogy a munkaképes lakosság nagy része nőkből tevődött össze, mivel a férfiak vagy meghaltak a világháborúban, a málenykij robot vagy a donbászi munkaszolgálat adta körülmények között és csak nagyon kevés férfi volt a községben, akik munkára képesek voltak az első években.

Az is megnehezítette az első néhány évet, hogy az embereknek, mikor megalakult a kolhoz oda kellett adniuk az előző éven elvetett aratósaikat és azt már '49 nyarán és őszén nem ők kapták vissza, hanem az állam tulajdona lett a kollektív gazdaság révén. Talán a legnehezebb az volt, amit el kellett fogadniuk, hogy a fáradságos munkájuk gyümölcsét nem tudták learatni, hazavinni és felhasználni. Nehéz volt, úgy elmenni aratni, hogy tudták ennek

---

¹⁰⁵ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁰⁶ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁰⁷ Bíró Jolán (1929-2021), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2020. december 19.

¹⁰⁸ Sassné Sándor i. m. 26.

töredékét sem fogják látni, mivel a munka az övék volt, a jövedelem pedig már a kolhozé. A termésből az emberek csak úgy vihettek haza, ha azt fizetésképpen kapták meg, mert másképp az lopás lett volna. Tallózásra ugyan volt lehetőség, de arra is leginkább az este folyamán. *„Csak akkor vót szabad menni tallózni, mikor mán a keresztet behordták. Nehogy a kalászbú huzogjunk ki a kévébül, a keresztébül, hanem csak mán mikor, ha mentiünk tallózni, mikor a kereszt még ott vót, akkor szigorúan hajtottak.”*¹⁰⁹ Csongoron például nem részesült senki sem börtönbüntetésben amiatt, ha „lopáson” értek valakit.

A megalakulást követő években a kolhoz nem rendelkezett jó infrastruktúrával, felszereléssel, csak azok az eszközök voltak használhatóak, amelyeket az emberektől elvettek. Így a szántás, vetés, aratás, gépesítés nélkül, általában állatokkal, kaszákkal és ekékkel hajtották végre az emberek. Ez nagyon fárasztó és megterhelő volt a munkások számára. Sokkal többet kellett dolgozniuk, mint a saját telkükön kellett volna. Gépek közül cséplőgép állt az emberek rendelkezésére, amit aratásnál tudtak felhasználni, már '49-től, illetve kocsik, amelyekkel hordták a termést. A jól bevált módszert azonban még szinte a '60-as évekig nem is váltotta fel más, mivel a – propaganda szerint – a Szovjetunió is még a háborúban elszenvedett károkból próbált felállni és nem volt pénze az államnak még ilyesfajta beruházásokra a valóság azonban az a szomorú tény volt, hogy a szovjet gazdasági séma alapján a mezőgazdaságot az iparnak rendelték alá és elmaradtak az agrárjellegű beruházások.

Az emberek, így kaszával mentek aratni, a nők pedig utánuk morkot¹¹⁰ szedni. Miután learattak és összeszedték az aratóst, azt felpakolták a szekerekre és elvitték a kolhozba, ahol a cséplőgépek megérkezésével megtudták tisztítani a learatott terményt és bezsákolni, így a kolhoz azt el tudta szállítani bizonyos helyekre, mivel az emberek az aratás és megtisztítás után már nem nyúlhattak hozzá, mert az már nem az ő tulajdonuk volt. *„A níp vót meghívva, oszt mint rígen, hogy a magunkét kaszával arattuk, akkor a csoportba ahány férfi vót az jött, mentiünk kaszával jányok, meg a fiatalasszonyok mentiünk, osztán szedtük a morkot utánuk felfele, jöttek a fiúk azok meg bekötötték a morkot, mert kellett csinálni, olyan kötelet abbú a búzábú vagy például abbú amit arattunk, abbú kellett saját magábú csavarni kötelet, letenni, minden morkot bele teni, oszt akkor jöttek a fiúk, osztán bekötötték. Jött a szeker, felrakták, ha meg nem vót akkor még szeker ami vigye akkor bekeresztelték – úgy mondták, hogy kereszt –*

---

¹⁰⁹ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹¹⁰ [A mezőgazdaságban, mikor elérkezett az aratás ideje, akkor minden férfiember után, aki a búzakalászt vágta, követte őt egy asszony, aki pedig marokra szedte a búzakalászt és kévébe kötötte. A mork a csongoriak szóhasználata, amely a marokra szedést jelenti]

be rakták keresztbe, oszt majd miko mán vót mivel behordani vagy szeker vagy traktor, akkor behordták osztán nagy póznákba tettik.”¹¹¹ Az ültetések, vetések pedig kézzel történtek.

A kolhozmodellben az emberek, azaz a munkások különböző brigádokba voltak osztva. Ilyen brigád volt a mester/építőbrigád, akik az építkezésekkel foglalkoztak, 114 tagja volt, melyből 100 tag csongori munkás volt.¹¹² Továbbá volt még traktor brigád, dohány csoport, voltak farmok, zöldség (répás csoport) csoportok, mezei csoportok, akik a mezei munkával foglalkoztak, öreg brigád, ez a brigád idősebb emberekből tevődött össze, szülőbrigád, illetve ifjúsági csoport is volt, ami a nagyon fiatal munkaerőt tartalmazta. A brigádok és csoportok létszáma változó volt. Ezekből a brigádokból azonban nem csak egy volt a kolhozban, hanem több is, úgy, mint dohány csoportból is legalább négy darab, a mezei csoportból is több volt. A visszaemlékezők válaszaiban 12-15, 20-25 és 30-on felüli létszámúak voltak a csoportok. A létszámot valószínű befolyásolt az, hogy milyen csoportok voltak és hogy azok a csoportok milyen munkával foglalkoztak. *„Brigád vót, de a csoport az kevesebbül ált ki, tizenkét ember vagy tizenöt ember, így vót egy csoport.”*¹¹³ „Huszan, 20-25, mikor mennyin. Úgyhogy vótunk sokan egy csapatba”.¹¹⁴ *„Hát vót egy csoport, olyan, mint most egy család, 35-37 ember is.”*¹¹⁵

Az emberek innentől kezdve csoportokba és brigádokba jártak dolgozni, mindenki a maga dolgát végezte. Azonban előfordult, hogy más munkát is elláttak, azért mert kevés volt az ember és sok volt a munka, sok volt a termés, vagy pedig jött a rossz idő és minél hamarabb be kellett takarítani.

A fiatal munkaerő már dolgozhatott a nyári szünet alatt, azt a három hónapot ráírták a nevükre. A nyolc osztályt kijárva pedig már fel is vették őket rendes munkásként. Onnantól kezdve pedig már ők is ugyanúgy megkapták a munkájukért járó fizetést. *„A kolhozba már dolgozhattál, mikor lemaradtál az iskolából, osztán a szünetidőben is a három hónapot a nevedre írták. Mikor már lemaradtál az iskolából, akkor felvettek rendes kolhozistának.”*¹¹⁶ *„Attul kezdve, mikor mán lemaradtál az iskolából, akkor mán rendes kolhozistának be vótál írva. De akkor mán köteles vótál minden hónapba, mert vidomoszt vót, ilyen papír vidomoszt minden hónap oszt arra, amikor elmúlt a hónap, ocseredet álltunk a kolhozirodán az ablaknál, oszt kiadták a normapínt.”*¹¹⁷

---

¹¹¹ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹¹² Kárpáti Igaz Szó, 2005. 03. 24. 43. szám. 8.

¹¹³ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹¹⁴ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹¹⁵ Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹¹⁶ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹¹⁷ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

Mindenki számára fontos kérdés volt az, hogy milyen fizetést fog kapni a munkáért, ugyanis az emberek a megalakulást követően minden nap dolgoztak a kolhozban fáradtságos munkával. Nem számíthattak sokra, ugyanis az államnak sem volt túl sok pénze, így a fizetés is csekély volt, amit a terménnyel egészítettek ki. Az emberek normapénzt kaptak munkájukért. *„Majd mikor bementünk a kolhozba, oszt akkor a munkánkírt nem pínzt adtak, hanem adtak terményt bele, ha kellett, abba az árba, amit űk megszabtak, tengerit vagy búzát, oszt akkor lefogták a norma pinzükbül, mert úgy vót megízélve, hogy norma pínz, mert normára adták. Osztán akkor hozták a haza ide nekünk a tengerit, a csűs tengerit a szekerral, emlíkszek rá, vagy búzát, aki kírt búzát, akkor azt adtak. Hát azt meg elvittük a malomba, megőrtük, sütöttünk a kemencébe kenyeret.”*¹¹⁸ Ebből a fizetésből, azaz leginkább a termésből próbált megélni a csongori nép. Próbálták úgy hasznosítani, ahogyan csak tudták, a búzát megőrlték és kenyeret csináltak belőle, hogy legyen mit enniük. Ebből is látszik, milyen nehéz volt az első pár év. Főleg, hogy a megalakulást követő egy-két év után szárazság volt és rossz volt a termés is. *„De vót olyan szárazság egyszer egy éven, nem termett a termés, oszt nem adtak búzát. Örültek, ha vetni vót annyi, termett annyi, hogy vessenek. Nem adtak a kolhozistáknak belőle. Egy vályog kenyír, olyan mint most van az a kis kilós kenyír, azír az a kocka, úgyan olyanra vót sütve. (...) Vagy megetted, vagy nem ettél akkor kenyeret, oszt még az is olyan ritkán vót a bótba, hogy még akko elmentünk gyalog is a városra.”*¹¹⁹ Az emberek örültek, ha jutott minden nap egy kis kenyér az asztalra. A normapénz nem volt elég, hiába minden nap dolgozott az ember, reggeltől estig.

A kolhozban a növények közül búzát, tengerit, árpát, zabot, burgonyát, zöldségeket, cukorrépát, dohányt termeltek. *„Hát meg búza, meg árpa, meg zab, ilyesmi gabona.”*¹²⁰ A megalakulást követő évek egyikében próbáltak még rizzzel foglalkozni, de sajnos ennek a termesztése nem vált be, így egy éven belül fel is hagytak a termesztésével. *„Hát azt csak hallásbú hallottam, hogy hát rizst akartak termelni, ott a kanálisnál, itt a gyepes utca kertek alatt, de hogy abbú mi vót vagy mi nem vót még azt én nem tudom.”*¹²¹ Állatok közül foglalkoztak tehénnel, lovakkal, sertéssel, bárányokkal, juhokkal, stb. *„Hát jószág vót a kolhozba tehenek, bornyúk vótak, disznó, bárányok vótak. Úgyhogy vót juhász is a faluba, mert vót jó juhoknak is vót óljuk, lovakot is tartottak, hát ugyi, akkor még a lovasok vótak a fuvarosok.”*¹²²

---

¹¹⁸ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹¹⁹ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹²⁰ Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹²¹ Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹²² Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

A kolhozban a munka kora reggel kezdődött, körülbelül 8:00 órakor, de a csorda kihajtása és a hasonló hajnali munkák sokkal hamarabb is kezdődtek. Mindenki számára biztosítva volt délben egy egyórás szünet, ekkor az emberek akár haza is mehettek, de szigorúan ott kellett lenni 13:00-ra mindenkinek, így volt olyan, aki magával vitte az ebédjét. A munkanapnak délután 4-5 órakor volt vége, de például egy dohánycsoportosnak, legyen az asszony vagy férfi, sokkal hosszabb is volt egy munkanapja. *„Hát tán, hát nem tudom látod, hogy 4 óraig vagy 5 óraig dolgoztunk este. De vót, hogy reggel mentünk nyóckor, akko haza jöttünk délre, de az csak annyi vót, hogy ebéidő. Egy óra ebéidő, abba haza is gyere, főzzél magadnak vagy kiszíts, de mán mire az egy óra letelik, ha 12-től eljöttél, akkor ott kellett lenni. Na oszt akkor dógoztál négy óraig, ötig, hatig, mán az a csoport vezetőül függött, hogy hány óraig dógoztatott”,*¹²³ *„Például a dohányba tovább dógoztunk.”*¹²⁴. Az emberek fáradságos munkáját nem tükrözte a fizetésük, nem kerestek többet 3 – 4 rubeltől. Az sem segített sokat a megélhetésen, hogyha a családban több ember dolgozott a kolhozban. A legjobb fizetést a dohánycsoport tagjai kapták, de meg volt szabva, hogy két családtag nem dolgozhat a dohánycsoportban, minden családból csak egy ember lehetett a brigád tagja. *„Hát 3-4 rubeltől nem kerestünk többet egy nap.”*¹²⁵ *„Száz rubelt sose kaptunk. Egy hónapba nem bírtunk száz rubelt keresni, mert három rubeljával számold csak össze, négy rubeljával mennyit kellett volna”.*¹²⁶

A csongori kolhozban a brigádok közül a dohánybrigád volt az, amelyhez a legtöbben tartoztak és, amely a legnehezebb munkát is igényelte. Több csoport is volt belőle és a csapatok létszáma meghaladta a 30 főt. A dohány szárító Szernyén volt, ezért oda jártak a munkások szárítani, kötözni, stb. Leginkább a fiatal lányok, nők, asszonyok dolgoztak benne, de szükség volt néhány férfira is a nehezebb munkához. Mivel a dohány maga is mérgező, az emberek az első években kaptak szappant is, hogy tisztán tudják magukat a dohánytól tartani, de ez nem sokáig tartott. A leghosszabb munkaideje is a dohányos csoportnak volt és természetesen a kolhoz bevételének nagy része is ebből származott. Volt világos dohány, amely a legdrágább volt, a barna dohány kevesebbet, a mojva pedig még kevesebbet ért. *„Az mérgező vót (...), elebb adtak szappant is, egy kis cukrot is adtak elebb, de azután mán nem. Hát hazajöttél mindig ilyen fekete vót a kezéd eddig. Akkor mikor simítottunk is beszédük aztat a sok dohány szagot. Tíz óraig, este tíz óraig simítottunk. Haza jöttünk csak vacsorázni, meg ebédelni, osztán tíz óraig simítottunk este mindig. Kivált mán mikor abbú kapta a kolhoz*

¹²³ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹²⁴ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹²⁵ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹²⁶ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

is a sok pínzt a dohánybúl. Abbúl fizették a többi kolhozistákat is, amit a dohánybú kaptak az vót a legizébb. A világos dohányír fizettek a legtöbbet, a barna dohányír kevesebbet. Akkor vót a mojva, azír meg még kevesebbet."¹²⁷

Az évek során a dohánycsoport csoportvezetői voltak: Hadar Béla, Sándor Zoltán, Sándor Tamás, Hadar Endre, Tamási Béla és Sass Gyula. Ezen kívül csoportvezető volt még a kolhozban: Bíró Jolán, Kelemen Balázs, Kelemen Gizella, Bíró Balázs, stb.

Ezen kívül fontos tudnivaló, hogy a brigádok brigádgyűlést is tartottak, ahol például szó eset a fontosabb problémák megoldásáról, illetve mikor a vezetőségbe új személyt kellett javasolni, akkor azt itt meg is tették és döntöttek felőle.¹²⁸

A fizetést minden hónap 10-15-e között kapták meg az emberek, amiért sort kellett állniuk a kolhozirodába. *„Mikor eljött a tizenégy vagy tizenötödike a hónapnak, akkor volt a fizetés.*"¹²⁹ Az első évben tíz kilogramm terményt kaptak az elvégzett munkának megfelelően. *„Kaptunk első éven 10 kila terményt a munkánk után”,*¹³⁰ viszont az egyik interjúból kiderül, hogy figyelembe vették azt is, hogy kinek mennyi földje volt, ennek megfelelően kapta meg a család a kimért adagot. *„Bármi vót, oszt akkor mán abbúl adtak nekünk. Mirtek, érted? Attúl függött, hogy mennyi földje vót. Ha egy hektár földje vót vagy egy vikás földje vót, vagy az mán ki vót szabva, hogy mennyit adtak abbú vissza búzát. Mán – mán, úgy, mint a vetőmagot vissza adták vóna.*"¹³¹ A terménybeli fizetésbe nagyban közrejátszott az is, hogy milyen volt az évben a termés hozam. A kolhoz második évében ebből a tíz kilogramm terményből az emberektől lefoglák a hat kilogramm terményt, így még kevesebb jutott a szegény embernek. *„Másik éven lefoglák a tíz kilából a hat kilát, mert akkor már nem termett annyi.*"¹³²

A kolhozban dolgozó munkásnak, függetlenül attól, hogy asszony vagy férfi, meg kellett lennie a 180 munkanapjának, ahhoz, hogy az évet teljesíteni tudja és azt beírják a munkakönyvébe, ha azonban nem volt meg a kiszabott munkanap, akkor az illetőnek azt az évet nem számolták bele a nyugdíjalapjába. *„A kolhozba, ha nem vót meg a 180 munkanap, akkor azaz év nem is számított a nyugdíjhoz. 130 vót a kötelező munkanap, 180 meg a nyugdíjhoz.*"¹³³ *„Meg, a kolhoz alapba annyi vót, hogy mindenkinek meg vót szabva, hogy*

---

¹²⁷ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹²⁸ Kárpáti Igaz Szó. 1991.03.07. 72. évfolyam – 46. szám. 3.

¹²⁹ Bíró Jolán (1929-2021), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor: 2020. december 19.

¹³⁰ Bíró Jolán (1929 -2021), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2020. december. 19.

¹³¹ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹³² Bíró Jolán (1929-2021), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor: 2020. december 19.

¹³³ Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

*mennyi munkanapot le kell dolgozni. Például 180 minimum napot kellett ledolgozni és akinek nem vót meg a teljes év azt az évet eltűrültik.*¹³⁴

A kevés fizetés miatt az emberek kénytelenek voltak a kolhoz mellett mással is foglalkozni, hogy megélhetőségüket kibővítsék. Erre kevés lehetőségük volt, azonban ennek érdekében mindent megpróbáltak. A legelterjedtebb próbálkozás a háztáji munkával megtermelt javak értékesítése volt. *„Hát vetettünk tengerit is, krumplit is, na ilyenek. Meg disznót tartottunk, meg még vót, hogy jószágot is tartottunk, mán mikor.*¹³⁵ Az interjúkban azonban sokszor szó van arról, hogy jószágot is tarthattak, viszont egyes szakirodalmak szerint nem: *„A „szocialista” átalakítás következtében olyan feltételeket szabtak meg, amelyek között sem apró-, sem nagy jószágot nem tarthattak a kolhozba kényszerített családok.*¹³⁶ Mindez valószínűleg, már jóval a kolhoz megalakulása után volt lehetséges.

Csongor számára az évek alatt a cirokvetés lett az, amiből az emberek jó pénzt tudtak megkeresni. Ezért is vált Csongor híressé a cirokseprűről a térségben. A kézzel készített seprűket az emberek általában a közel lévő városban tudták értékesíteni. Ezen kívül az asszonyok kesztyűket varrtak, terítőket necceltek stb. és ezzel próbálták kiegészíteni a családi megélhetést. *„Hát ez a mellék valami, meg mán necceltünk közbe. Vittük a piacra na, abbú pótoltuk még. A tavasszal még sóskát is árultunk, meg gyöngyvirágot, mikor mit. Nem vót szígyen, na hogy hát az ember valamivel pótolja a keresetet. Mikor még nem kellett járni a kolhozba, hát mentünk, mert a tavasz ugyi nem vót még olyan nagy munka.*¹³⁷

Kielégítő jövedelem származott abból is, amikor az emberek el tudtak menni idénymunkákra. Ez jellemző jelenség volt, amikor is nagyon sok brigád járt más kolhoznak például besegíteni. Ez akkor fordult elő, hogyha túl sok volt a termés és a másik kolhoz nem érkezett időben betakarítani, akkor a brigádvezetők sokszor mentek el például a csongori kolhozba és kérték el a brigádokat. Az ebből a munkából származó fizetés nem tartozott a kolhozhoz. A brigádvezetők kifizették egymás között a bért, és aztán szétosztották azt az emberek között. Számtalanszor előfordult, hogy az asszonyok Kisdobronyba, Ördbe, Téglásra, Szürtébe, Sztrabicsóra mentek dolgozni. A férfiak is voltak más faluba dolgozni, például Bátyúba is. *„Meg vót, hogy menni kellett a firfiaknak más faluba, mondjuk Bátyún csináltak ilyen malmot, osztán oda kellett menni munkásnak, ilyen brigádnak, olyan*

---

¹³⁴ Hadar Bálint (1959-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹³⁵ Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹³⁶ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában - Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából. Ungvár, PoliPrint, 2004. 20.

¹³⁷ Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

*brigádnak, aki aztat ipítette, csinálta vagy értett hozzá.*¹³⁸ A férfiak közül sokan és sok ideig jártak ide dolgozni. Hét évig tartott a munka, amiért fizetést ígértek, és hogy ez a hét év bele fog számolódni a nyugdíjalapba. Habár az első ígéret teljesült, az utóbbi azonban már nem. *„Az én uram is dógozott ott, meg a vöm is. Osztán odamentek, osztán besegítettek oda, hét évig is jártak, mindig egy brigád. Osztán úgy becsapták űköt, hogy most, miko' most lett nyilvánvaló.*”¹³⁹

A kolhoz rendelkezett egy szőlőbrigáddal is, akik Beregszászba jártak minden héten dolgozni. Ez a brigád csak férfiakkól tevődött össze. *„Akkor szőlőbrigád vót, Beregszászba vót egy szőlőbrigád, oszt tiszta fiúkbú állott, oszt oda vittik űköt, a szőlőbe kapálni meg szüretelni, egy hétre, oszt akkor minden szombaton meg hazahozták űköt vasárnapra a családho'. Azt úgy hiták, hogy szőlőbrigád. Abba nem vótak nők, csak tiszta fiúk*”.¹⁴⁰

A helybeliek azonban nemcsak a közeli településekre jártak idénymunkára vagy segédkezni, előfordult, hogy a szovjet birodalom távoli területeire kerültek különböző munkálatok elvégzése miatt: például Kelemen Gizella csongori visszaemlékező férje az '50-es években a Szovjetunió által indított szűzföldek feltörésének programjában is részt vett, melyről egy kitüntetéses oklevelet is kapott.

A lakosság számára volt biztosítva egy olyan lehetőség is, hogy csatlakozzanak az ungvári necc artelbe is. Azonban, aki kolhozista volt, annak csak szabadidőben volt lehetősége gyakorolnia ezt, mivel első a kolhoz volt. *„Vót artel¹⁴¹ is, necc artel. Az meg valahonnan onnen jöttek ki vagy Ungvárrul vagy honnen osztán be kellett valaki beiratkozott a necc artelba, no de mi, akik kolhozba vótunk mi csak így szünidőbe, mikor szabad időnk vót, akkor necceltünk, de necceltünk. Necceltünk ifélekig is, hogy több legyen még, egy kis pénz legyen. Ez is jó fizetis vót, na ez mán mind a normába pótolta.*”¹⁴² Bíró Irén csongori visszaemlékező például 20 évet dolgozott a necc artelben. *„Hát látod, mondom, 20 évet vótam a necc artelbe, kerámia vagy minek hiták aztat én nem tudom, mán oroszul, de akkor legelebb neccel foglalkoztunk, azután horgoltunk egy évet, mert nem kellett a necc.*”¹⁴³ A kolhoz mellett nehéz volt ezzel is foglalkozni, de a kényszer, majd pedig a megszokás már vitte tovább ezen az úton az embereket.

---

¹³⁸ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹³⁹ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁴⁰ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁴¹ [Ez volt a neve annak a foglalkoztatási egységnek, amely a necc készítésével bízta meg az embereket. Csongor esetében Bíró Sarolta volt az, aki összegyűjtötte és leadta a készterméket, amellyel ezután az állam foglalkozott és értékesítette azt]

¹⁴² Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁴³ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

Előfordult, hogy a kolhozon belül is segítettek egymásnak a csoportok, ha nem bírták a kinti munkálatokat időbe elvégezni. *„Mentünk a tanyára, a dohányosokat is kizavarták a simítóbúll, hogy menjünk a placra tengerit hántani, meg kapálni is vótunk, nyáron menni kellett, ha sürgős vót a színába kellett menni, mert a színát is kézzel vót csinálva minden”*¹⁴⁴

A javulás, akkor volt megfigyelhető az emberek és a kolhoz életében is, amikor mezőgazdasági gépek alkalmazására lett lehetőség. 1964-ben kapta meg a kolhoz az első kombájnt. *„'64-be jött Csongorra az első kombájnt.”*¹⁴⁵

A faluban 1963 és 1964 között az állam által megépült a csongori óvoda is, melyben ekkor még csak egy csoport indult el. 1978-ban a kolhoz (TSZ) által pedig az óvoda bővíteni tudott egy csoportszobával és hálóteremmel, konyhával, mosogatóhelyiséggel, zeneteremmel is. Ez lehetővé tette azt, hogy indulhasson egy bölcsődei csoport is. Később viszont a mezőgazdasági vállalat ideje alatt, 1968-tól szünetelt az óvoda működése a nehéz gazdasági helyzet miatt.¹⁴⁶

A fiatal munkaerőnek lehetőségük volt mezőgazdasági szakiskolába, technikumban tanulni. Minderre, azért volt szükség, mert kevés volt a szakember és így nyílt lehetőség arra, hogy végzettséget, szakmát szerezzenek. A tanulási idő körülbelül négy évet vett volna igénybe, de két éven belül befejezték. 1979 júniusában pedig diplomát is kaptak azok, akik elvégezték a technikumot. *„Adtak egy olyan lehetőséget, mint fiatal munkaerőnek, mehettem szakiskolába feljebb, technikumba. Az is a mezőgazdasági osztályon keresztül a járási mezőgazdasági osztály küldött. Akkor keves vót a szakember és lehetett négy éves, három év nyolc hónap a technikum, és mi azt két év alatt befejeztük. A fele két csoport vót, az egyik Kárpátaljáról a másik Lembergi járás. Mikor ezt elvégeztem, ez mán '78-ba fejezetem be és '79-be én mán június végén diplomáztam és akkor megkaptam a mezőgazdasági technikum végzettséget.”*¹⁴⁷

1966-ban 21 traktor volt a kolhoz tulajdonába, 1976-ben pedig már a kolhoznak 43 traktora,¹⁴⁸ 10 kombájnja és 23-24 autó és gépkocsi volt a tulajdonában. A gépparknak 1979-től egészen 1993-ig Hadar Bálint volt a vezetője. Az, hogy a kolhoz gépeket kapott, már nagymértékben megkönnyítette az emberek munkáját. *„Hát jóval, persze. Könnyebb vót*

---

¹⁴⁴ Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁴⁵ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26

¹⁴⁶ Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség. 2017. november 27. hétfő 11:53.

¹⁴⁷ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁴⁸ Sassné Sándor i. m. 26.

sokkal. *Hát gondolhatod, mikor reggeltől estig szedjed a morkot, az emberek kaszálták rendre, oszt akkor egy asszony meg ment utána meg szedte a morkot.*”¹⁴⁹

A kezdeti nehézségek ellenére az emberek, mikor már beleszoktak a kolhozrendszerbe, megpróbálták azt élvezettel is csinálni. Különösen szerettek a munkások a dohányba járni. Ez volt szinte a második otthonuk. Hiába nehéz volt a munka, sokáig kellett dolgozni, az emberek mégis szerették és csinálták. *„Hát ugyi ott vótak a fiatalok, a lelke ott vót a falunak, mert mán a jányok mihent lemaradtak az islokábú azok oda mentek.*”¹⁵⁰ Sándor Margit visszaemlékező például kifejezetten szeretett a dohányba járni és nagyon szép emlékei vannak róla az elmondottak alapján. *„Hát no, nincs semmi rossz emlékem a kolhozrul, mert jó vót. Szíp emlékek vannak rúlla, összetartottunk a csapat. (...) Hát ez, olyan, mint egy nagy család, mostmán nincsen olyan. Öregeket megbecsültük. Mi szerettiünk kolhozba járni. Pulya korunkba megszoktunk a kolhozba járni.*”¹⁵¹

Sándor Margit adatközlő szerint előfordult, hogy ünnepnapokkor is munkába kellett menniük az embereknek. *„Hát Húsvitba, mikor mán, Húsvét második napján, vagyis vót úgy, hogy menni kellett vagy palántot szedni, meg harmadik nap meg mentünk gyomlálni. Áldozó csütörtökön vótunk ültetni. Akkor olyan vót, hogy ha akartuk, hogy menjünk, akkor menni kellett ünnepnapkor is, mert ugyi a dohányynak menni kellett, a munkáját csinálni. Vagy elfele nőt a palánt, oszt akkor azt csinálni kellett, ilyen.*”¹⁵² Kelemen Gizella pedig úgy nyilatkozott, hogy Karácsonykor, Húsvétkor, Pünkösdkor nem kellett dolgozni menni. Valószínűleg azért van eltérés a két adatközlő között, mivel ünnepnapokkor nem volt kötelező az embereknek dolgozni menni, inkább erősen ajánlott volt, de mindenki saját maga döntötte el, hogy szeretne-e dolgozni vagy sem. *„Hát kényszerítettek vóna, de nem mentünk. Nem mentünk azír az kimaradt, Húsvit, Karácsony, Pünkösöd, ilyenkor nem.*”¹⁵³

Az évek során az emberek a fizetést, mint már említettem norma után kapták. Első években terményként kapták meg, aztán pedig ahogy teltek az évek egyre jobban pénz formájában. Igen ám, csak annyi volt a gond, hogy a pénz az folyamatosan változott. Előfordult az évek alatt, hogy többször romlott a pénz minősége és így az emberek még kevesebbet tudtak keresni. *„A pénz az mindig változott. Három-nígyévenkint hol grivnya, hol ez, hol az, mikor milyen pénz vót.*”¹⁵⁴

---

¹⁴⁹ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26

¹⁵⁰ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁵¹ Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁵² Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁵³ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁵⁴ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26

A Kárpáti Igaz Szó 1991. kiadott egyik lapszámában Kovács Elemér írásából tudhatjuk meg a következőket: a Munkácsi Járási Kirov Kolhozban zárszámadó gyűlést tartottak, ahol a küldöttek és az érdeklődők a csongori klubban gyűltek össze. Az jelenlévők száma 246 küldött volt, amelyek mandátummal rendelkeztek és az érdeklődők. A beszámolót Kató Sándor főközgazdász tartotta, arról, hogy egy közepesnek mondható évtől gyengébbet sikerült zárnia az 1200 kolhoztagot egyesítő tagságának. A számok alapján az előző évet 416 ezer rubel tiszta haszonnal zárta, a jövedelmezőség kereken 20 százalékos, ugyanakkor ezt beárnyékolja az, hogy emellett majdnem egymillió rubel (pontosan 967 ezer) adósságot kell törleszteniük, aminek az évi kamatja 100 ezer rubel. Ehhez a jelenséghez azonban már hozzá voltak szokva, ugyanis 1985-ben 6 millió rubel volt a kölcsön. Az előző évben pedig 2 millió rubel adósságot engedett el az állam. A főszakemberek egy kész megújulási programmal álltak elő, melyben a cirok vetésterületének kibővítésében, a fehérjetartalmú növények, a borsó és a szója termesztésében látták a jövőt. A főzootechnikus az állattenyésztésnél a tehenészet fejlesztését javasolta, mert duplájára emelkedtek a tej felvásárlási ára. Az előző évben a tejtermelési tervet (97%) és a hústermelési tervet (61 százalék) viszont nem tudta teljesíteni a kolhoz. Ezen kívül javasolta a juhászat újbóli honosítását, a méhészet bővítését és a sertésstelepek létrehozását, hogy amellett, hogy az állam eladja ezeket, jusson még azoknak, akik a háztáji hízóneveléssel akarnak foglalkozni. Azonban volt, olyan, aki hangot adott annak, hogy pont a főszakember miatt számolták fel az azelőtti sertésstelepet is.¹⁵⁵

A cikk írója szomorúan ír arról, hogy senki sem volt a jelenlévők közül, aki felszólalt volna a vezetőség munkája ellen, ugyanis a múlt év is sikertelen volt, mivel a hét fő mezőgazdasági termék közül csak egyet, a szemes termény terelési tervét tudták teljesíteni, illetve, hogy ezek az ígérek máshol már régen jelen vannak, míg a Kirov Kolhozban csak vágyakoznak iránta.¹⁵⁶

Az 1991-es évben azonban felbomlott a Szovjetunió és országunk, Ukrajna függetlenséget nyert, mely azt jelentette, hogy az emberek életében egy újabb időszak kezdődik meg. Ez megmutatkozott a gazdaságban is, mely valamelyest ezután megváltozott. Ukrajna függetlenségét követően két éven belül, azaz 1993-ban, felbomlott a Kirov Kolhoz. A Kárpáti Igaz Szó 1994. 75. évfolyamában Kovács Elemér írásában azonban, úgy tájékoztatja az olvasókat, hogy a Munkácsi Járásban található Kirov Kolhoz 1994. március 3-án a közgyűlésen végleg kimondta a válást. A cikkből kiderül, hogy a kolhoz ekkor már teljesen leépült állapotban volt, amelyből most a lakosságnak egy virágzó gazdaságot kellene

---

¹⁵⁵ Kárpáti Igaz Szó – 1991.03.07. 72. évfolyam – 46. szám. 3.

¹⁵⁶ U. o. 3.

felépítenie a saját erejükből. Ekkor még a kolhoziroda közös volt, a szernyei Kollektív Mezőgazdasági Vállalat vezetője pedig Nagy Balázs arra a kérdésre, hogy: Nem lett volna egyszerűbb a felbomlott nagy közös vagyonát egyszerűen szétosztani az emberek között? – azt felelte, hogy „*Ez még most gyakorlatilag kivitelezhetetlen. Nálunk még nem fejeződött be a vagyonjegyesítés, ami nélkül felelőtlen házárdírozás lenne az egész osztozkodás. Különb is, a tagság túlnyomó része nem készült fel az önálló gazdálkodásra.*”¹⁵⁷

A vezetőség a márciusi közgyűlésen abban egyezett meg a szétválással kapcsolatban, hogy a május elsejéig a kihajtásig, egy közös vezetőség irányítása alatt végzik a halaszthatatlan teendőket. Eközben foglalkoznak a vagyonfelosztással és ezután pedig külön pecséttel, bankszámlával stb. elkezdődik az önállóság minden gazdaság számára. Csongor volt a legszorultabb helyzetben, ugyanis sem traktorparkja, üzemanyagtöltő-állomása és műhelyei sem voltak.¹⁵⁸

A Csongori Mezőgazdasági Vállalat legelső elnöke Hadar Bálint volt, aki 1993-1997 között töltötte be ezt a pozíciót. Őt követte Kató András, aki pedig 1997-2000 februárjáig, míg ez a vállalat is szét nem hullott.

Hadar Bálint, a Csongori Kollektív Mezőgazdasági Vállalat elnöke a szétválásról a következőket nyilatkozta:

„*Talán mégsem a nulláról kezdjük. Istállóink például jó állapotban vannak, s az újrainduló mellékiüzemágak részére is van elegendő helyiség. Nem is ez a legfőbb gond, hanem hogy túléljük ezt a pénztelen időszakot. Az emberek egy része december óta fizetést sem kap. Mégsincs gond azzal, hogy ki gondozza a jószágot, ki vesse el a dohánymagot, a zabot. Lám, valahogy mégiscsak sikerült lelket önteni az emberekbe. Különb az első időkben nem is nagyon támaszkodhatunk másra, mint az itt élő szorgos, sokat próbált emberekre. A nagy kolhoz tagságának 62 százalékát a csongoriak tették ki.*”¹⁵⁹

„*Azt is belátjuk, hogy csak földművelésből ma nem lehet megélni. Szeretnénk felfejleszteni a fafeldolgozó műhelyeinket: parkettát, lambériát, ajtókat, ablakokat gyártani. És nem véletlenül neveztük el magunkat kereskedelmi vállalatnak. Igenis az a célunk, hogy termékeinkkel előnyös barterüzletek sorát kössük. Egyébként az állami struktúrák hozzáállása is. Azt is belátjuk, hogy csak földművelésből ma nem lehet megélni. Szeretnénk felfejleszteni a fafeldolgozó műhelyeinket: parkettát, lambériát, ajtókat, ablakokat gyártani. És nem véletlenül neveztük el magunkat kereskedelmi vállalatnak. Igenis az a célunk, hogy*

---

¹⁵⁷ Kárpáti Igaz Szó – 1994. 04. 14. 75. évfolyam. 28. szám. 3.

¹⁵⁸ U. o. 3.

¹⁵⁹ U. o. 3.

termékeinkkel előnyös barterüzletek sorát kössük. Egyébként az állami struktúrák hozzáállása is erre kényszerít bennünket, mivel az állami felvásárlás alá már csak a gabona, a dohány, a tej, illetve a hús esik. A csongori férfiakkól legalább két tucat ütőképes építőbrigádot lehetne szervezni. Miért is ne tevékenykedhetne ezek közül kettő—három úgy, hogy a gazdaság biztosítaná ehhez a feltételeket?”¹⁶⁰

Ezen kívül szó esett a Szernye és Csongor között lévő üresen hagyott hatalmas állattenyésztő komplexumról, amely 5 ezer férőhelyes, az elhanyagolt állapotban lévő takarmánykeverő üzem gépeiről. Az elnök úgy nyilatkozott, hogy ezek a „széthulló berendezések „fedezik” a kolhoztagok most felszámolásra kerülő vagyonyjegyeinek értékét. *S lám, így megy tönkre több száz ember évtizedek alatt létrehozott közös munkája.*”¹⁶¹

A három település közül Barkaszó volt az, aki a legjobban járt a szétosztáskor, ugyanis Koncz Sándor igazgató elmondásai alapján ők kapták meg a modern gépállomást, a halastavat, malmot, olajütőt, festéküzemet és egy híres fürdőt is.¹⁶²

A kollektív gazdaság ekkor 100 főt tartalmazott, de voltak olyanok is, akik önként jöttek a fizetéstől eltekintve, hogy minél hamarabb beinduljon a gazdaság. Mindhárom kollektívának mihamarabb — legalább fél éven belül — eredményt kell produkálnia. Három falu népe — közel 600 aktív dolgozó — indult el tavasszal ismét csak a közös gazdálkodás útján – közli a cikk.¹⁶³

A kolhoz széthullásakor külön vált a három falu egymástól és szétosztásra kerültek az addig összegyűjtött elemek. Csongor 1370 hektár földel, 570 munkással és a géppark 30%-val távozott a közös kolhozból. Sajnos a szétválást leginkább a három falu közül Csongor szenvedte meg a legjobban. *„A fődriszleggel ők akkor a kolhoz alatt Szernye vót a központ, ott vót a nagyobb földterületek és mi úgy mentünk, hogy csongoriaknak plusz hozza ment szőlészet, meg ment a jószágállomány. Mi rendelkezünk elég sok jószággal, növendik jószággal, tehenekkel. Barkaszón nem vót annyi tehénállomány, ott meg a juhok maradtak. Úgyhogy valahogy próbáltunk közös nevezőre jönni, úgy is csak az osztózás, igazság nem. Na oszd el traktorbrigád három fele, sehogyse lehet. Úgyhogy a traktorbrigád maradt Barkaszónak, mert Barkaszón vót, Szernény a dohánysimítók, vagyis már a legújabb korszerűsítés arra vót szállító nagyüzemileg, az maradt megint Szernénynek, nekünk meg maradt a komplexnek a fele, az üres komplex. Mán abba egy darab jószág se vót.”¹⁶⁴* Mindez

---

¹⁶⁰ Kárpáti Igaz Szó, 1994. 04. 14. 75. évfolyam. 28. szám. 3.

¹⁶¹ U. o. 3.

¹⁶² U. o. 3.

¹⁶³ U. o. 3.

¹⁶⁴ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

azzal is magyarázható még, hogy mivel Szernye és Barkaszó vasúttal rendelkezett, ezért számukra könnyebb volt a megélhetés, míg Csongornak sem vasútja nem volt, de még a hozzá közel lévő városok is, Munkács és Csap is több mint húsz kilométerre helyezkedtek el tőle.

Az új formációban nem változott meg például a szakosítás sem. Ugyanúgy mezőgazdasági termékek előállításával és állattartással foglalkozott a Mezőgazdasági Vállalat. Nehéz volt azonban, mivel '94-ben válság következett be, ugyanis a pénzromlásnak indult és felváltotta a kuponrendszer, ami nem volt stabil. Az infláció miatt teljesen elvesztette az értékét. *„Hát mondom, hogy kuponrendszerbe vótak akkor, de nagyon keserves vót. Milliókat irt, hiába vót 3-4 millió kupon a fizetisem, de nem vehettem irté két kanna benzint. Ugyan arányítom neked, hogy annyira leirtikéldött, vagyis nem vót irtike annak a pinznek mán.”*¹⁶⁵ Az emberek megélhetését semmivel sem könnyítette meg ez a forma sem és mivel a fizetőeszköznek sem volt semmi értéke, munka pedig volt bőven, ezért nagyon sokan elhagyták a mezőgazdasági vállalatot. *„Hát a fizetés is ugyanúgy vót, 13-án adták a normapínzt, mindenki az irodába kivette, vót kasszír, jöttek Szernyerül hozták a pínzt.”* ¹⁶⁰ Az emberek ugyanúgy dolgoztak tovább, mint a kolhozban. Nem sokban változott meg a megszokott munkanapok.¹⁶⁶ A Csongori Mezőgazdasági Vállalat először csak az év augusztusában tudott fizetni, a 220 tagnak, akik márciustól ingyen dolgoztak.¹⁶⁷

A mezőgazdasági vállalat keretein belül is az emberek által megtermelteket a kiszabott mennyiséget megszabott ár szerint le kellett adni az államnak beszolgáltatni, leadni az államnak és ez által kapták meg a beszolgáltatott árunak az értékét. *„Ha kevesebbet adtál le, kevesebbet is kaptál. Ez ilyen módszerrel ment.”*¹⁶⁸ Ezért is fordult elő rengeteg turpisság az évek során nem csak a kolhozban, hanem a Mezőgazdasági Vállalatban is. Az embereknek meg kellett élni valahogy, és ezért tenni kellett. Előfordult, hogy ha több termés volt, akkor a felesleget eladta az elnök például Ungvárnak és szerződést kötött a mosógépgyárral, és így ment az adok-kapok, amivel jól járt mind a két fél. *„A kötelezőt, azt le kellett, de a felesleget mán nem adtam le, hanem eladtam Ungvárra, mosóporgyárral kötöttem szerződést, vittik a húst, hozták a mosóport, a lédi meg árulta a boltba. Azir csináltam külön egy kis narokot, amibe értékesítettük, addig a tejesautó összeszedte a három falubu a tejet, vitte be a munkácsi tejgyárnak és akkor azir átutalták a pínzt, majd két hónap múlva, ami mán a felit se érte az a pénz, mert annyira romlott a pinznek ar irtike, így nem tudtam megint másat csinálni, eladtam*

¹⁶⁵ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁶⁶ Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁶⁷ Kárpáti Igaz Szó, 1995. 02.23. 21. szám. 5.

¹⁶⁸ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

tíz kaptár mihet és akkor megvettem egy szeperátort. Azt mondták, majd abba fogunk belebukni, de nem buktam bele, mert amit kifejtünk tejet, húsz perc múlva átszeperálták, az irót a tejfelt aztat bent a bótba, vagy a kolhoztagnak, akinek kellett, vagy akit érdekelte az megvehette. Ami leszepéralódott, az ott maradt a szeperált tej, külön arra vettem negyven kocát, tartottunk jószágállományt, hogy a se menjen kárba. Na, de ezeket nagyon nehéz vót átsminglizni, mert állandóan jöttek az ellenőrzések, hogy hova, merre. Mégis sokszor nem is lehetett megmagyarázni, mert ha úgy magyaráztad meg, akkor azt mondták, hogy ebbú eleg.”¹⁶⁹

Első éven a vállaltnak magánkézből vásárolt üzemanyaggal sikerült csak aratnia nem tudtak az embereknek sem fizetést adni, ezért szükséges volt valamilyen módon pénzhez jutni. „El bírod képzelni, mikor '93-ba átvettem a kolhozt, learatni, csak úgy tudtunk, hogy magánkézbü vettük az üzemanyagot, annyira nem vót üzemanyag. Kannaszámra vettük az üzemanyagot és mikor elértünk addig, március, április, május, június, július, egy gramm fizetést sem tudtunk adni csak, amit az összbe tudtunk egy kis pinzt, mondtom ami bejött vagy a mosóporbul vagy a tejfelbül vagy a tejbü vagy a hús.”¹⁷⁰ Mivel azonban a jövedelem még így is csekély volt, muszáj volt az embereket természetben kifizetni. A munkabérüket hússal, terménnyel, kenyérral próbálták kiegészíteni, de mindez akkor sem volt elég, mert pénzre szükség volt. Sokszor volt tartozás az emberek fizetését illetően. „Akkor az embereket kényszerítettem, hogy vigyé vagy tíz kila húst, hogy az a hónapi fizetése mán menjen le. Tartoztam például, a Feri bácsinak vagy a Piroska néninek vagy a Géza bácsinak ennyi, meg ennyivel, mert minden hónapba megvót mennyivel tartozunk, azt a tartozást, tessék, vigye el termisbe. Elvittik búzába, elvittik árpába, amink vót.”¹⁷¹ Hiába gondolnánk azt, hogy a Szovjetunió széthullását követően javulni kellett volna a helyzetnek, sajnos ez nem így történt.

Nehezen tudtak az emberek 1991 után is megélni. A vállalat által biztosított fizetés, ahogy az említettek alapján látjuk nem sok anyagi javat biztosított. Ezért sokan ki is léptek belőle. „És ezir mondtam az elibb, hogy sokan elvándoroltak. Hát ugye, aki meg tudta ilni, vót egy kis tartalikja, azt mondta úgyis megkapom azt a pinzt, mert megkapta valóságba, de nígy hónap múlva meg öt hónap múlva. Úgyhogy, ez amit hetven nehéz évig az emberek

---

¹⁶⁹ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁷⁰ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁷¹ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

összeadták, összeküszködtik, összegyűjtöttik, az minden szíjjelment, úgy ahogy a Szovjetunió szíjjel eset egy puskalövis nélkül, ugyan úgy a kolhozszisztéma is."¹⁷²

Viszont az évek ugyanúgy számolódtak tovább az embereknek a nyugdíjalapba. A 180 munkanapnak meg kellett lenni az év alatt, hogy azt valóban beszámolják. Azonban, akik otthagyták a kolhozt vagy a vállalatot, azoknak az évek nem számolódtak már. *„A nyugdíjalap az ment rendesen, mindenkinek egyformán mán. Ugyan úgy ment, aki elérte, a nők akkor még 55-tül, a férfiak 60-tul és aki elérte azt a kort, akkor ugyan úgy százalékarányosan, ahány évéd vót, úgy ment a nyugdíjalapba. 2000-g minden nyugdíjasnak fel vót számolva anyugdij alapba, aki itt hagyta ugyi azoknak mán nem, de az úgy ütött vissza úgy is, hogy sokan megharagudtak, mert nem kapott földet.*"¹⁷³

1997-ben a Csongori Mezőgazdasági Vállalatot Kató András vette át, amit 2000 februárjáig irányított. A tanácselnök pedig Baksa Tibor volt. Az utolsó három év szintén hasonlóan telt, viszont 2000-ben már részvénytársasággá alakult, év végére pedig csődbe is ment. Ennek következtében a kolhoztagok nem kapták meg a nekik járó, rájuk eső részt a kolhozvagyonból az addig más mezőgazdasági cégtől felhalmozott adóságok miatt.¹⁷⁴

A kolhozvagyon elosztása Hadar Bálint, volt vállalati elnök szerint így zajlott: A földosztáskor szem előtt tartották, hogy kinek mennyi éve volt a kolhozban 2000 előtt az megkapta az 1 hektár 20 szotek földet, akinek pedig hiányosak voltak az évei, azok nem kaptak semmit. *„A földosztás az úgy ment, úgy vettük alapul, akinek vót öt év, az előtt például 2000 előtt, annak adtunk 1 hektár 20 szoteket. Akinek pedig nem vót, vagyis hiányos vót az nem kapott semmit.*"¹⁷⁵ Csongor esetében az is nagyban közrejátszott, hogy itt sokkal több kolhoztag volt, mint Szernyén és Barkaszón. *„Mi annyit rendelkezünk, hogy stabilan mindenki megkapta a hektár húsz földet, mert annyi esett nálunk például. Csongoron nagyon sok vót a kolhoztag. 980 ember vót. Hiába vótunk mi 570-en mán mikor külön álltunk. Így nekünk Csongoron eset 1 hektár 20, Barkaszón 2 hektár, Szernyén a legtöbb 3 hektár.*"¹⁷⁶ Azok, akik kezdettől fogva a kolhozban dolgoztak, megkapták papíron a rájuk eső százalékot az évek után, de a valóságban azonban ez nem pont így történt. Az emberek nem kapták meg azt az értékét annak a fáradságos munkának, amelyet valóban érdemelniük kellett volna, mivel a kolhozoknak nem volt tőkéje, amiből ezt fedezni tudta volna. *„Azok megkapták, vagyis papíron azt is, megkapták mindenki a ráeső százalékát évek után. Például azok a jogok, amit*

---

¹⁷² Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26

¹⁷³ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁷⁴ Sassné Sándor i. m. 26.

¹⁷⁵ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁷⁶ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

sajnos nekünk, külön mentünk és nem rendelkezünk tőkével, a nem rendelkező tőke miatt, az emberek nem kapták meg az úgynevezett májnat, azt az értéket, ami szerepelt volna nekik.”¹⁷⁷

A földosztás nem volt helyes Hadar Bálint szerint sem. *„Hát én, az én gondolatom szerint annyival nem helyesen, hogy az emberek azt, amit hetven évig felépítettek, amit az én apám a saját befogó lovát beadta, bevitte a közösbe, húsz évig hajtotta azt a lovat a kolhozba és bevitte a lovat, a szekeret, a hozzávaló szerszámokat, mindent és vissza nem kapott semmit.*”¹⁷⁸

A többi visszaemlékező is igazságtalannak tartotta ezt a földosztást, de sajnos nem volt más választásuk, el kellett fogadniuk, azt, amit kaptak. *„Hát mán papíron mindenki visszakapta, mert most látod el tudod adni a németnek, meg minden, akkor a kolhoz irodába fel kellett menni.*”¹⁷⁹ Volt, aki rossz földet kapott, nem azt kapta vissza, amit még a megalakuláskor oda kellett adnia. *„Nem. Elosztották, feldarabolták. Egy-egy hektárt. Én egy hektár húsz szoteket kaptam. De rossz földet adtak.*”¹⁸⁰ Kelemen Gizella visszaemlékezéséből pedig kiderül az is, hogy nem mindenki kapta meg a kimért földet, volt olyan, aki csak negyven szotek földet kapott. *„Többinek csak negyven szoteket, így a haszút¹⁸¹ elosztották negyven szotekjével.*”¹⁸² Sándor Margit visszaemlékező meg volt elégedve a kimért földel, hisz szerinte azt is nagy munka volt megművelni. *„Mi nem követelőztünk, hát nekünk kértünk szoteket, kaszálót, oszt adtak, mert kérvényelni kellett, ennyi, de nem vót nekünk olyan sok földünk. Nem követelőztük.*”¹⁸³

A földosztás után úgy gondolom, meg kell említenünk a nyugdíjalapot is, amely véleményem szerint szintén nem volt igazságos. Vegyük például azt, hogy ha nem volt meg a 180 munkanap, akkor az az év nem számított. A visszaemlékezők nagyon fiatal koruk óta kolhozisták voltak. Bíró Jolán, aki szintén lánykora óta kolhozista volt, Bíró Írén, aki 37 évet töltött az artelben és a kolhozban, az artelben például elnyerte az első munkás címet is. Sándor Margit 37 évet töltött a kolhozban, ebből azonban csak 35 év volt hivatalosan beírva neki. Kelem Gizella 14 éves kora óta dolgozott a kolhozban, teljesen 2000-ig a Mezőgazdasági Vállalat felbomlásáig. Hadar Bálint pedig hivatalosan 1979-től volt kolhozista, majd pedig elnök 1997-ig és az ő visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a legelső nyugdíj milyen csekély is volt. *„A legelső nyugdíjasok, én emlíkszek rá, Emi nénédnek az anyja Lenke nénéd, 14 rubel*

¹⁷⁷ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁷⁸ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁷⁹ Bíró Irén (1933-2022), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁸⁰ Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁸¹ [Csongoron a lakosság, így nevezi a falun kívülre eső egyik mezőgazdasági földterületet, amely 400 m² parcellákra van felosztva]

¹⁸² Kelemen Gizella (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

¹⁸³ Sándor Margit (1943-), csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

*nyugdíjjal kezdte. Elbírod képzelni, hogy az egész ületedet ledógozod, oszt akkor olyan összegeket...*¹⁸⁴ A visszaemlékezők közül majdnem mindenki rendelkezett még máig meglévő munkakönnyvel.

A felbomlás után pedig az emberek már más munka után kellett nézniük, ugyanis az élet ment tovább és muszáj volt a lakosságnak dolgoznia. Azonban a csongori lakosság nem mellőzte a mezőgazdaságot, mindenki otthon és a kapott földjén ugyanúgy dolgozott, csak most már teljesen saját részre. Nem kellett senkinek számot adni róla, azt termeltek, amit szerettek volna. Így kezdett el nagyobb mértékben foglalkozni a lakosság a cirokvetéssel, seprűkötéssel, amiről a mai napig híres a Kárpátalján lévő, most már Ungvári járáshoz tartozó kis falu, Csongor.

---

¹⁸⁴ Hadar Bálint (1952-); csongori adatközlő visszaemlékezése. Csongor, 2022. március 26.

Összegzés

Szakedolgozatomban kolhoz történettel foglalkoztam, melyet a csongori kollektív gazdaság példáján, visszaemlékezések alapján mutattam be az 1949 és 2000 közötti időszakban.

A dolgozat három fejezetből áll, melyből az első két fejezet épült a szakirodalomra – amely alapján a szocializmus kialakulásától kezdve bemutatásra került a kollektív gazdaság kialakulása és Kárpátalja kollektivizálása – a harmadik fejezet pedig csongori lakosok interjúira, akik átélői voltak ezeknek az eseményeknek, melyre még tisztán emlékeznek.

A szakirodalomban olvasottak és a saját kutatások alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az első fejezetben vizsgált, kolhozosítással kapcsolatos sajátosságok jelen voltak Csongor községének életében is. 1944 novembere óta a hatalomváltás szétzilálta a kis település életét. Az 1946-ban elkezdett Kárpátalja szerkezetű kollektivizálás Csongor lakosságát 1949-ben már teljes mértékben elérte. A kolhoz, mely a településen alakult a Vörös Zászló nevet viselte a mezőterebesi kolhossal együtt. Ez a formáció azonban nem sokáig állt fenn, ugyanis a két közösség rövid időn belül szétvált. A szétválást követően pedig összevonásra került Szernye, Csongor, és Barkaszó falvak, s így a felbomlásáig tartó Kirov Kolhoz nevet viselte a három települést egybetartó kolhoz.

Csongor lakosságának életében is bekövetkezett az, hogy földjeiket, állataikat és mezőgazdasági szerszámaikat elvették, kényszerítették őket, hogy kolhoztagok legyenek. Megfigyelhető volt az az eset is, hogy a Holokauszt áldozatnak üresen maradt telkeit is elvették a kommunisták. Érdekesség a faluban, hogy minden családnak, attól függetlenül, hogy elvették a földjüket, meghagyták a 25 szoteknyi földet. Viszont a párttagság nem volt kötelező a faluban. A megélhetés nehéz volt, de a lakosság az évek múltával belejött a kolhoz terhének cipelésébe és úgy tekintettek rá, mint második otthonukra, a brigádokban lévő embereket pedig sajátjukként szerették. A Szovjetunió felbomlását követően a Kirov Kolhoz is szétesett és 1993/94-ben megalakult a Csongori Mezőgazdasági Vállalat, amely egészen 2000-ig biztosított hasonló körülményeket, mint a kollektív gazdaság. Azonban 2000-ben ez a vállalat is felbomlott és a csongori kolhozisták a munkájukért megérdemelt kellő javakat nem kapták meg. A kolhoztagok 1 hektár 20 szoteknyi földet voltak véglegesen elbocsátva a vállalattól. Munkakönyvük alapján a munkával eltöltött évek, ha rendelkeztek a kiszabott 180 munkanappal, akkor számolódtak, ha azonban nem, akkor az az év nem volt teljesítve, így az emberek még inkább rá voltak kényszerülve, hogy dolgozzanak, hogy később, majd nyugdíjalappal tudjanak rendelkezni.

Hadar Bálint visszaemlékező elmondásai alapján pedig betekintést kaptunk egy kollektív vállalat vezetőjének az életébe, hogy milyen döntésekkel kellett szembenéznie és meghoznia, hogy a lakosságnak valamivel jobbat és többet tudjon biztosítani a nehéz körülmények ellenére is.

A felbomlás után, 2000-től a lakosság visszatérhetett a magángazdálkodásra, arra a mezőgazdasági formára, mely jellemezte a falut a szovjetizálás előtt, illetve ezek után virágzott fel Csongoron igazán a cirok és seprűvállalkozások, amely már a kollektivizálás alatt biztosított némi kiegészítő jövedelmet a lakosság számára.

Össességében a szakirodalom által vizsgált események, az interjúk alapján valamilyen módon megmutatkoztak Csongor lakosságának életében. A célt, melyet kitűztem magam elé, úgy gondolom, hogy sikerült megvalósítanom.

Резюме

Тема дипломної роботи: Історія колгоспів на прикладі колективного господарства с. Чомонин (1949 – 2000 рр.).

Робота складається з трьох частин. У першому і другому розділі ми розглядаємо теми за допомогою відповідної літератури. Від розвитку соціалізму буде представлено становлення колективного господарства та колективізацію Закарпаття.

Третій розділ роботи базується на «усній історії» (oral history). На основі інтерв'ю, що проводилися серед жителів села Чомонин, які пережили період 1949–2000 років, я розглянула і порівняла події, які наведені у першій і другій частині моєї роботи. Спираючись на те, що було описано в літературі та інтерв'ю, мені вдалося краще заглибитися у минуле мого рідного населеного пункту. Мені вдалося дізнатися про неминучу сумну долю людей та сімей.

Felhasznált szakirodalom

Sajtó:

Kovács Elemér: Vágyak, álmok, délibábok. Előre lejátszott mérközős? Kárpáti Igaz Szó, 1991. 03. 07. (72. évfolyam, 1-62. száma) – 46. szám.

Kovács Elemér: A kolhozrendszer lebontása. Osztás és kötés. Kárpáti Igaz Szó, 1994. 04. 14. (75. évfolyam, 24-57. szám) – 28. szám.

Kovács Elemér: Esély a megmaradáshoz. Kárpáti Igaz Szó, 1995. 02. 23. (76. évfolyam, 1-35. szám) – 21. szám.

Kárpáti Igaz Szó, 2005. 03. 24. (83. évfolyam, 1-46. szám) – 43. szám.

Interjúk:

1. Bíró Irén (szül. 1933, Csongor – h. 2022. november 22) csongori adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2021. március 8., 2022. március 26.

2. Bíró Jolán (szül. 1929, Csongor – h. 2021. november 22) csongori adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2020. december 19.

3. Sándor Margit (szül. 1943, Csongor) csongori adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2022. március 26.

4. Kelemen Gizella (szül. 1943, Csongor) csongori adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2022. március 26.

5. Hadar Bálint (szül. 1952, Csongor) csongori adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2022. március 26.

Szakirodalom

1. Berend T. Iván – Ránki György: A magyar társadalom a két világháború között. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1974.
2. Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint, Ungvár, 2004
3. Dorothy Atkinson: The end of the Russian land commune, 1905–1930. Stanford University Press, Stanford, CA, 1983.
4. Dupka György: A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944-1991). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.
5. Fedinec Csilla–Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919-2009. Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.
6. Gaucik István: A csehszlovákiai magyarság gazdasági státuszvesztése (1945–1948). PhD-értekezés. ELTE TDI, Budapest, 2011.

7. Gazdag László: Marx, marxizmus, szocializmus. Scolar Kiadó, Budapest, 2016.
8. Héderné Dr. Kozák Róza – Nagyné Krajkó Erzsébet: Filozófia IX. Lenin „Állam és forradalom” című munkájának értelmezése. Szeged, 1968.
9. Hoffmann Tamás: Agrártörténeti Szemle 23. (1979) 1–2. sz. Akadémiai Nyomda, Budapest, 1979.
10. Honfi József–Józsa Antal–Popovics György (szerk.): A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és az újjáépítés időszakában (1917–1926). Válogatott dokumentumok. Tankönyvkiadó, Bp., 1961.
11. Jerzy Ciepiewski: A Szovjetunió gazdaságtörténete. Kossuth, Bp., 1977.
12. J. V. Sztálin művei. 7. kötet. Szikra, Bp., 1950.
13. J. V. Sztálin művei. 11. kötet. Szikra, Bp., 1950.
14. Gunst Péter (szerk.): Kelet-Európa agrárfejlődése a századfordulón (1880–1914). Akadémiai, Bp., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
15. Mark Rozental és Pavel Jugyin: Filozófiai lexikon 2. bővített, javított kiadás. Budapest, Szikra Könyvkiadó, 1953.
16. Molnár D. Erzsébet, Doktori (PhD) értekezés: Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiiban (1944–1953). Debreceni Egyetem, BTK, 2015.
17. Móricz Kálmán: Nagydobrony. Mandátum Kiadó, Beregszász – Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 1995.
18. Robert William Davies–Mark Harrison–Stephen G. Wheatcroft (eds.): The economic transformation of the Soviet Union, 1913–1945. Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
19. Ruszin Emil: Magyarok a Kárpátalján/ A félmúlt üzenete. Budapest, SzGTI, 1991.
20. Tanka Endre: Az obscsinától a társasgazdálkodásig. Az orosz földviszonyok fejlődési vázlata. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest., 1988.
21. Tütő László: Kommunista kiáltvány a XXI. századra. Baloldali Alternatíva Egyesülés, 1998.
22. Sassné Sándor Ibolya: Csongor. Ahol az ég összeér a földdel...(Falukönyv). Kárpátaljai Magyar Kulturális szövetség, Csongor, 2021.
23. Szerdahelyi István: A sosem létezett szocializmus. Saluton Kiadó, Budapest, 2005.
24. Varga Zsuzsanna Modelltranszferek Keletről és Nyugatról: Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek Magyarországon 1949-1989. Budapest, 2014.

25. Vehes Mikola – Molnár D. István – Osztapec Jurij – Oficinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Csernyicskó István: Kárpátalja Évszámokban (1867-2010). Hoverla Kiadó, Ungvár, 2011.
26. Міщанин Василь Васильович: Суцільна колективізація. Звід.: Радянізація Закарпаття 1944-1950 рр. Ужгород – 2019.
27. О. Д. Довганич: Репресії проти громадян за антирадянську та антиколгоспну агітаціюват. Звід.: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Редактор: Д. М. Федака. Ужгород, ВАТ "Видавництво "Закарпаття", 2003.

Internetes források

1. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség. 2017. november 27. hétfő 11:53. <http://kmpsz.uz.ua/ovodaprogram-201718/csongori-ovoda.html> (Letöltés dátuma: 2023. 04.12)

I.számú melléklet

Interjú

AK = Bíró Irén (szül. 1933.december 13. – h. 2022. november 22.)

- **KB:** Először is tessék bemutatkozni, a teljes nevét, hogy mikor született.
- **AK:** Az én jánykori nevemet?
- **KB:** Igen, mondhatja a lánykorit is és a férje utánit is.
- **AK:** Tóth Irén a jánykori, Bíró Irén a férjezett.
- **KB:** És mikor tetszett születni?
- **AK:** '33-ban születtem, december 13.
- **KB:** A végzettsége, foglalkozása?
- **AK:** Hát látod, mondom, 20 évet vótam a necc alterbe, kerámia vagy minek híták aztat én nem tudom, mán oroszul, de akkor legelebb neccel foglalkoztunk, azután horgoltunk egy évet, mert nem kellett a necc, akkor arra vót igény, hogy ilyen kis tableteket horgolgassunk ni, cérnából, adtak cérnát, aztán mi meg behorgoltuk oszt bevittük minden hónapba leadni, Munkácsra. Na hát oszt miko 70 rubel vót a plán, hogy annyit kellett leadni, nem baj vót ha 170-et bírtál is csinálni, csak 70 az kötelező vót.
- **KB:** Akkor kezdjük az elejéről, ugye nálunk itt Csongoron 1949-ben megalakult a kolhoz. Tudja-e, hogy mivolt legelőször a kolhoznak a neve?
- **AK:** Mi vót?
- **KB:** Igen! (...)
- **AK:** O tudja a bánat, én nem tudom. Kolhoz vót, oszt kész. Ha nem akartunk beiratkozni, akkor jöttek a hajcsárok, két, három kommunista ember, oszt házrul házra jártak, oszt erővel, írjunk alá, hogy menjünk a kolhozba. Hát ugyi még az apám, még én akkor jány vótam, még az apám meg azt monta, hogy ű nem megy, majd ű lesz a legutolsó, amikor mán mind az egész falu aláír, akkor fog ű aláírni, osztán evvel a Bíró Tivadar bátyádnak az apjával, avval írtak alá tán legutóbb, ha jól tudom, mert édesapámnak vót földje két-három hektár földünk is vót sajátunk. Hát mi nem akartuk bemenni a kolhozba, hát vót tehenünk minden. Vót befogónk, hogy szántsunk, ha két tehen vót, akkor befogták, nem hiányzott, hogy lú legyen minden udvaron, a tehen is szántott ugyan úgy mint a lú. Oszt akkor beszántották a földet, elvetették, mint most, a kolhozba, osztán az vót a magunké. Na de mikor már alá írtunk, akkor mán elkobozták a földet, ott mán nem vót mese, hogy vót földed vagy nem vót földed az már lényegtelen

vót. Beiratkoztál, mindenedet oda adtad. Egyedül a tehen maradt meg az ólba. De még vót olyan, hogy nem tehen, hanem bikák vótak, aztat meg húsba kellett. Neveltük, oszt abba kellett leadni, azt meg elvettük. Elvitte az állam a leadnivalót, az övé vót a pénz, oszt abbul nem adott nekünk semmit, az állam már egy kopeket se.

- **KB:** És erőszakot alkalmaztak, hogy írjanak alá?
- **AK:** Nem, csak az, hogy ha alá írtá, akkor mán nem maradt semmid a házadon kívül. Mán minden a kolhozé vót, mán ők rendelkeztek belőle, akkor is be vót vetve nekünk két darab föld is, ott a giliszta úgy mondták, ott a töltés alatt. Ott is vót egy darab búza, hát oszt azt mán mi elvetettük, a kolhoz meg mán learatta, mert a tavasz kezdődött, vagyis télbe kezdődött az aláírás januártól, osztán ugyi mán mire arattunk mán alá kellett írni. Mese nem vót, vagy kimaradtál a kolhozból, oszt akkor gyűlöletes vótá, mert akkor mán az állam kötekedett meg minden, osztán vagy pedig aláírtunk, oszt, akko mán a föld is elment minden termissel együtt.
- **KB:** És tudd e olyat, aki ennek ellenére sem csatlakozott be a kolhozba?
- **AK:** Nem vót olyan, úgyhogy mindenki beiratkozott. Addig jártak ránk, még iccaka is kopogtatták az ablakot, addig jártak ameddig az emberek alá nem írták.
- **KB:** És akkor maga már kislány kora óta dolgozott a kolhozba ugye?
- **AK:** Én mihent lemaradtam az iskolából. (...)
- **KB:** Voltak e kulákok a faluba?
- **AK:** Akiknek sok földjük vót? Hát, vót tán kettő is. Hát én hirtelen meg nem mondom ki vót.
- **KB:** És ők nehezebb körülmények között voltak? Mert ugye nem akartak csatlakozni a kolhozhoz, hogy így az állam szorongatta e őket?
- **AK:** Hát mindegy az, annak is alá kellett írni, a kuláknak is. Ha húsz hektár földje vót, akkor is alá kellett írni. Ott már mese nem vót, épp hogy már csak ránk nem fogták a pisztolyt, ha nem akartál alá írni.
- **KB:** Emlékszik arra, hogy ez körülbelül hány évig tartott ez a nagyon szigorú, hogy muszáj becsatlakozni? Amíg rendeződött az, hogy mindenki becsatlakozik, ilyesmi?
- **AK:** Mindenki beiratkozott két éven belül. Akkor mán, mán mikor elvettük a földet meg a búzát, meg amibe vót a termény mán, nem hoztak nekünk haza abból semmit se. Majd mikor bementünk a kolhozba, oszt akkor a munkánkír nem pénzt adtak, hanem adtak terményt bele ha kellett, abba az árba, amit ők megszabtak, tengerit vagy búzát, oszt akkor lefoglák a norma pénzükül, mert úgy vót megízélve, hogy norma pénz, mert normára adták. Osztán akkor hozták a haza ide nekünk a tengerit, a csús tengerit

a szekerelemmel, emlékszek rá, vagy búzát, aki kirt búzát, akkor azt adtak. Hát azt meg elvittük a malomba, megőrtük, sütöttünk a kemencébe kenyeret. Minden héten sütött az anyám három-négy búza kenyeret, ilyen nagyokat ni, osztán azt ettük, nem a bótba vittük a kenyírt. Míg vót termis, búza, addig őrt a malom osztán vittük a malomba oszt sütöttünk magunknak kenyeret.

- **KB:** A következő kérdésem az lenne, hogy volt e lehetőség valamilyen más jövedelemre, amit itthon tudtak háztájon belül végezni? Háztájon belül tudtak e valamivel foglalkozni?
- **AK:** Hát, ha esetleg, ha mint most, hogy vetünk a kolompír után církot, oszt akkor megkötöttük seprűnek, oszt elvittük a piacra, Szolyvára, Munkácsra, osztán az pótolta be nekünk a még a normát, amit kerestünk a kolhozba. Na nem haltunk, már akkor éhen, mert mint mondom neked még vót liszt, még adtak búzát, oszt vót liszt, addig nem halt senki éhen. Aki ügyes vót az sütött magának kenyeret, osztán nem hagyta a pulyáját éhezni. De vót olyan szárazság egyszer egy éven, nem termett a termés, oszt nem adtak búzát. Örültek, ha vetni vót annyi, termett annyi, hogy vessenek. Nem adtak a kolhozistáknak belőle. Egy vályog kenyír, olyan mint most van az a kis kilós kenyír, azír az a kocka, ugyan olyanra vót sütvé. (...) Vagy megetted, vagy nem ettél akkor kenyeret, oszt még az is olyan ritkán vót a bótba, hogy még akko elmentünk gyalog is a városra, mert mi mondjuk izére mentünk oda la Csabba, kenyír, hol gyalog, hol stoppoltunk, kisjányok vótunk, felkíreszkedtünk a buszra vagy ótóra, vagy szekerre, ha arra ment, elmentünk oszt csak két kenyeret adtak egy személynek. Oszt vót, olyan sor, hogy nem jutott már a végének se vagy ha rövid vót a sor akkor beálltunk még egyszer. Két kenyírral vagy négy kenyírral hazaballagtunk hol gyalog, hol hogy, e vót.
- **KB:** Emlékszik, hogy ez pontosan melyik évbe volt?
- **AK:** Nem. Á mikor a kolhoz megalakult, hát azután vagy két-három év múlva vót ez a szárazság.
- **KB:** Mikor kezdett felnőttként dolgozni a kolhozba? Hány éves korától?
- **AK:** A kolhozba már dolgozhattál, mikor lemaradtál az iskolábú, osztán a szünidőben is a három hónapot a nevedre írták. Mikor már lemaradtál az iskolábú, akkor felvettek rendes kolhozistának. Hát tudom én, nyolc évet jártunk, hetet-nyócat.
- **KB:** És akkor már onnan számolták is maguknak az éveket?
- **AK:** Honnan? Azt, amit addig dógoztunk? Az nem vót a csillagos égbe se felírva, sehovase. Attul kezdve, mikor mán lemaradtál az iskolábú, akkor mán rendes

kolhozistának be vótál írva. De akkor mán köteles vótál minden hónapba, mert vidomoszt vót, ilyen papír vidomoszt minden hónap oszt arra, amikor elmúlt a hónap, ocseretet áltunk a kolhoz irodán az ablaknál, oszt kiadták a norma pínzt.

- **KB:** Emlékszik arra, hogy milyen, körülbelül mennyi lehetett egy fizetés? Mennyi pénz, terményt kaptak körülbelül? Hány kiló terményt?
- **AK:** Hát akkor egy napra jó vót a három griveny. Rubel vót akkor. Legelebb jó vót ha három rubelt kerestél egy napra. Na igaz, de annak vót írlike, mert csak 20 kopek vót egy kenyír, oszt a három rubelből be tudtál vásárolni mondjuk. (...)
- **KB:** Emlékszik arra, hogy ki volt az első kolhoz elnök?
- **AK:** Ki vót? Hát Róth Simon, én azt tudom, az a zsidó ember. Haza jött a lágerből, oszt akkor – csongori vót az – oszt ide Csongorra haza jött. (...) Hát az vót az elnök. Jó elnök vót a nem vót arra semmi panasz. Oszt na de azután mán, mikor méket választották, mán mikor ü lemondott.
- **KB:** Emlékszik arra, hogy milyen brigádok voltak a kolhozba?
- **AK:** Hát vót még, a mezeibrigád az mezeibrigád vót, csak vót különböző. Vót ahol a rípát, rípa csoport, csoportonként vót osztva rípát, zödcsiget, vót, hogy mikor mék brigádba mék izé vót kiplántálva, hogy annak vót külön brigadirossa. Mondjuk édesapámék egy éven vagy két éven brigadíros vót, akkor azt mondták, hogy a zödsigbe benne vót a rípa is, oszt, kapálni mihent az iskolábú, mondom neked szünidőből kijöttünk, akkor vót egy gyermek, ifjúsági csoport, - úgy mondták – aztat külön vitték, oszt kapálni. (...)
- **KB:** Tudom, hogy volt dohánycsoport, még ami népszerű volt, a dohánycsoport.
- **AK:** Abba vótam én is. Én is amíg a kolhozba vótam, én mindig a dohányba vótam, tíz évig. Hát oszt ott beosztottak bennünkött. Törtünk, fűztünk, pórét egyengettünk, pórét kötöztünk, me mikor mán felfűztük a madzagra, akkor mán pórénak hívták. Egy póré. Ki mennyit bírt fűzni, nem vót az te rád írva, hogy mondjuk te többet fűztél, ha többet fűztél a te szerencséd, de nem vót külön felírva, hogy mondjuk én csak húsz pórét bírtam fűzni, mondjuk a másik csak tízet bírt fűzni. Mert az úgy vót, hogy mikor mán fogyatíkan vót a dohány a pajtába amit fűztünk, akkor még estíre azt mondta a brigadíros a csoportvezető, hogy jányok szaladjunk csak ki, törjünk egy szeker dohányt még felfűzük estig. Így vót.
- **KB:** Mennyit dolgoztak egy nap? Hány órát körülbelül?
- **AK:** Hát tán, hát nem tudom látod, hogy 4 óraig vagy 5 óraig dolgoztunk este. De vót, hogy reggel mentünk nyóckor, akko haza jöttünk díltre, de az csak annyi vót, hogy

ebídidő. Egy óra ebídidő, abba haza is gyere, főzzél magadnak vagy kiszíts, de mán mire az egy óra letelik, ha 12-től eljöttél, akkor ott kellett lenni. Na oszt akkor dógoztál négy óraig, ötig, hatig, mán az a csoport vezetőül függött, hogy hány óraig dógoztatott.

- **KB:** Voltak-e idénymunkák, amikor máshová mentek dolgozni?
- **AK:** Vót olyan is. Mentünk más kolhozba, jött a csoportvezető, hogy nem bírnak, mondjuk a dohánynal, mert jött a hideg, me mán november 8-án mán legtöbbször olyan idő vót, hogy lefagyott a dohány, oszt akkorára mindenki sietet, akinek dohány brigádja vót, aki dohány brigádba dógozott, hogy azt letörjük, meg mán a pajtába legyen mire jön a hideg, oszt hogyha nekünk, hamarább ledógoztuk mint ahogy jött a hideg, akkor jött a másik falubú a csoportvezető, oszt megkírte ezt a csoportvezetőt, hogy add ide a csoportodat nekem két napra vagy három napra, vagy egy hétre, mert nem bírok a termissel. Oszta akko mentünk, osztán az külön lapra tartozott az a pénz, az nem vót a kolhozunkba bejegyezve. Azt mán a csoportvezető, ha kihozta, akkor az el is osztotta. Ennyi vót. Meg vót, hogy menni kellett a firfiaknak más faluba, mondjuk Bátyún csináltak ilyen malmot, osztán oda kellett menni munkásnak, ilyen brigádnak, olyan brigádnak, aki aztat ipítette, csinálta vagy értett hozzá. Mesterbrigádnak híták ott a kolhozba azt a brigádot. Az én uram is dógozott ott meg a vóm is. Osztán odamentek, osztán besegítettek oda hét évig is jártak, mindig egy brigád. Osztán úgy becsapták őket, hogy most miko, most lett nyilvánvaló, miko mán adták a nyugdíjat, hogy mentek kivenni az én vóm is Mucsi. Ahogy ment kivenni a papírt, hogy a hét évet adják ki a papírt, mert beadná a nyugdíjosztályra, oszt sehol se vót a neve. Hát az csak, itt a brigadírossal össze vót játszva, annak a brigadírosnak be vót írva, itt a kolhozba lehet, hogy be vót írva a nevek, vagy be se vót írva ki tudja, de ott nem vót, úgy ni papíron.
- **KB:** De fizetést kaptak érte?
- **AK:** Pénzt kaptak írte, de mintha a kolhozba dógozta vóna azt a napokot (...). 7 ember vót Csongoron, aki oda jártak dógozni. Reggel jött az autó értük, vitte-hozta, osztán akkor derült ki, mikor mán vitték a papírt a nyugdíjosztályra, oszt senkinek se vót a neve ott.
- **KB:** Emlékszik, hogy mikor kapott a kolhoz például: traktorokat, cséplőgépeket? Mert ugye legelőször, mint mondta lovakkal, meg tehennel szántottak meg rendesen gép nélkül.

- **AK:** (...) Hát amíg tudtad avval, utána meg az állam gondolkodott arról, hogy hoztak traktort, oszt vótak traktoriták vagy ha nem vótak akkor elmentek három hónapra kiképzésre, traktoristának tanulni, te nagyapád is, meg mások is, oszt akkor jöttek osztán traktort kaptak, oszt szántottak, meg vetettek (...).
- **KB:** Akkor kezdetektől volt már itt traktor például?
- **AK:** Traktor brigád vót, oszt akkor mindenféle traktort hoztak, akik szántottak, aki majd aratott, ha nem vót arató gép – mert első éven nem vót – akkor a níp vót meghívva, oszt mint rígen, hogy a magunkét kaszával arattuk, akkor a csoportba ahány férfi vót az jött, mentünk kaszával jányok, meg a fiatalasszonyok mentünk, osztán szedtük a morkot utánuk felfele, jöttek a fiúk azok meg bekötötték a morkot, mert kellett csinálni, olyan kötelet abbú a búzábú vagy például abbú amit arattunk, abbú kellett saját magábú csavarni kötelet, letenni, minden morkot bele teni, oszt akkor jöttek a fiúk, osztán bekötötték. Jött a szeker, felrakták, ha meg nem vót akkor még szeker ami vigye akkor bekeresztelték – úgy mondták, hogy kereszt – be rakták keresztbe, oszt majd miko mán vót mivel behordani vagy szeker vagy traktor, akkor behordták osztán nagy póznákba tették, itt ni a haszu dombon, ott vót, oda hordták a kazlakot, úgy híjták, hogy kazal, amit beraktak nagy kazalba búzát vagy azut mán a szalmát, meg a pelyvát, azt is olyan kazlakba rakták. Ozstán e vót, így kellett élni.
- **KB:** Tetszik-e tudni, hogy egy brigád hány emberből áll körülbelül?
- **AK:** Hát én nem tudom gyermekem megmondani, hogy hányan vótunk egy csoportba. Brigád vót, de a csoport az kevesebbül ált ki, tizenkét ember vagy tizenöt ember, így vót egy csoport.
- **KB:** A kolhozba próbálkoztak-e például egzotikus növények termesztésével, ami nem szokványos növény volt? Például hallottam azt, hogy próbáltak rizset termesztetni.
- **AK:** Egy éven, bestrapált nekik. Megcsinálták ott a kanális parton, ott csináltak egy, ahol van ez az új utca, ott lefele, hogy közel legyen a vízhez, hogy tudják locsolni. (...) a kanálisbul, oszt onnan próbálták locsolni. Nem, nem sikerült az nekik. Még tán egy éven se arattak, ha jól tudom.
- **KB:** Rizsen kívül próbálkoztak valami más, ilyesmi növényvel?
- **AK:** Nem. Itt csak a búza, a tengeri, a krumpli, e ment. Rípa, cukorrípát termeltek legjobban, mert aztat leadták, vitték a gyárba. Kiszedtük, kihúzogattuk, oszt akkor traktorra hányták, ótóra, oszt vitték Munkácsra a gyárba vagy ahova gyár vót, a cukorgyárba.

- **KB:** A dohánycsoport, azt mondta Margit néni is, hogy az volt a legmenőbb csoport, hogy oda vágytak legtöbben. Jó hangulatba teltek a napok.
- **AK:** Hát ugyi ott vótak a fiatalok, a lelke ott vót a falunak, mert mán a jányok mihent lemaradtak az islokábú azok oda mentek. Az asszonyok azok keves vót köztünk, asszony, de jobban jányok meg fiúk vótunk, mikor össze került a brigád, ahogy kezdődött. Na hát, aki vállalta asszony, hogy ezt tudja csinálni, a családjának írkezik főzni, meg mosni, meg mit tudom én, mert bizony, mikor már asszony vótunk, osztán menni kellett, de még tehen vagy kettő ott az ólba vót, még azt meg kellett fejni, mire megyen a csorda, hogy meg legyen fejve, vagy a családnak csinálni kell reggelit, hogy elrendezze az ember, vagy félig bekészíteni mire haza jössz oszt, akkor mén azon a fél óra alatt vagy egy óra alatt míg itthon vagy legyen ebid is a családnak, meg magad is egyél, de már menjél is visszafelé egyórára, mert mán ott kellett lenni.
- **KB:** Egy hónapba körülbelül hány órának kellett kijönni? (...)
- **AK:** Hát ki tudja, hogy mennyit számoltak. Nekünk, ha nyolc órára már ott kellett lenni, mondjuk a pajtába, onnen vót az elosztás, hogy mámma most ebbe a darabba megyünk törni vagy koccsolni vagy tetejelni. A tetejelis az vót, hogy a virága kijött a tetejin, oszt le kellett törni, hogy mán tovább ne viritson, hanem oda menjen a levelbe a növekedés. Osztt akkor, e vót.
- **KB:** El tetszik még nekem akkor mondani, hogy ezeket a pappírokat pontosan miért kapta? Ugye ez azért, mert húsz évet töltött a kolhozba?
- **AK:** Az alterbe.
- **KB:** Ez volt a munkakönyve?
- **AK:** Az, aha. Az meg az a munkakönyv, annyit dógoztam a két helyen, meg a két gyermek. Úgyhogy tán, azt hiszem 37 év van beírva. (...). A pénz az mindig változott. Három-négvénykint hol grivnya, hol ez, hol az, mikor milyen pénz vót. (...) Ezt az alterbe azír adták, mert első munkás vótam vagy mit tudom én. Még adtak hozza egy evőkészletet azt a tizenkét személyest, kanáll villa, meg a biléta amit adtak.
- **KB:** És amikor felbomlott a Szovjetunió, akkor mi lett a kolhoz sorsa? Amikor ugye felbomlott '91-ben, akkor mi lett a csongori kolhoznak a sorsa?
- **AK:** Hát tudom én mán gyermekem.
- **KB:** Mert ugye megalakult egy ilyen Kollektív Mezőgazdasági Vállalat, aminek Bali bácsi, Hadar Bali bácsi volt az elnöke, aztán meg Kató András bácsi. És akkor azt mondta Margit néni, hogy ugyan úgy kellett ebben is mezőgazdaságban dolgozni, mint

ahogyan a kolhozba dolgoztak, de ez két év után fel is bomlott, vagyis nem is két év, hanem néhány év alatt fel is bomlott.

- **AK:** Hát igen, nem tudták úgy vezetni, ahogy kellett volna, ahogy követelték bentül, úgy nem tudták vezetni itt a brigádok oszt akkor felbomlott. (...)
- **KB:** Maguk visszakapták a földjüket?
- **AK:** Hát visszakaptuk papíron.
- **KB:** De amúgy nem?
- **AK:** Nem rendelkezhetél vele, ahogy most mondjuk én visszakaptam oszt eladom egy másik barátomnak. Ilyen nem vót. Ami a kolhozé vót, a kolhozé maradt, vagy szovhoz maradt vagy mi vót a neve, mán mikor felbomlott. Mer azt mondták, hogy szovhoz lett vagy mi a nyavaja, hogyha már a kolhoz felbomlik. De nem működött, ahogy azt űk kigondolták aztat.
- **KB:** És akkor sokan nem kapták vissza a földjeiket ugye?
- **AK:** Hát mán papíron mindenki visszakapta, mert most látod el tudod adni a nímetnek, meg minden, akkor a kolhoz irodába fel kellett menni – itt is van egy papír, ami a földrül vót – oszt akkor mindenkinek be vót jelentve, hogy két hektár vót a neveden, azt tudták, oszt akko adtak – mondták, hogy mírnek no – oszt akkor hozza fogtak mírni úgy ahogy kiadták a papírt, neked két hektár, neked egy hektár vót, oszt kimírtek, oszt azt csinálsz vele amit akarol. Hát vót úgy, hogy hozzafogtunk osztán csináltuk, hogy, de hát abbú nem vót köszönet mán azután.
- **KB:** Vannak jó emlékei? És hogy emlékszik vissza a kolhozra, hogy jó volt, nem volt jó?
- **AK:** Hát mindig, aki okos vót, hallgass ide, annyibú ílt meg amennyit keresett. Úgy osztotta be, nem úgy vót, hogy nem vót a fiatalságnak, ilyen nagy igényei mint mámma van. (...)
- **KB:** És az egész család dolgozott a kolhozba?
- **AK:** Hát aki csak mán tudott, mindenki a kolhozba dógozot. Majd azután a fiatalság elment, így ni az ípitkezésre vagy Munkácsra vagy Szolyvára vagy Csabba a fiatal fiúk. Akkor szőlőbrigád vót, Beregszászba vót egy szőlőbrigád, oszt tiszta fiúkbú állott, oszt oda vitték űköt, a szőlőbe kapálni meg szüretelni, egy hétre, oszt akkor minden szombaton meg haza hozták űköt vasárnapra a családho. Azt úgy híták, hogy szőlő brigád. Abba nem vótak nők, csak tiszta fiúk.

- **AK:** Két csoportba vótunk, oszt én annak a brigádjába vótam, de vót tán nígy csoportvezető is dohányos, nígy csoportvezető. Aki mán lemondott, akkor választottak másat helyibe.
- **KB:** Értem. Hát akkor lényegében a fontosabb kérdéseket azt megbeszéltük, úgyhogy hát köszönöm szépen.

Sándor Margit Csongor

AK= Sándor Margit (szül. 1943. október 17.)

- **AK:** 1943. október 17-én születtem, Csongoron.
- **KB:** Teljes neve?
- **AK:** Sándor Margit Sándoré.
- **KB:** Ugye nekem a kolhozról kell készítenem évfolyammunkát és legelőször az lenne az első kérdésem, hogy tudjuk azt, hogy a faluba volt kolhoz - Tetszik- e emlékezni arra, hogy hogyan zajlott a kolhozosítás? Ugye tetszett mondani, hogy '43-ban született és hogy ugye '49-ben alakult meg itt Csongoron a kolhoz. A szülei azok részt vettek-e?
- **AK:** Hát na, édesapám részt vett benne, meg édes meg nagycsaládos, nagycsaládosok vótunk, osztán ott kicsik vótak a gyermekek, oszt ű nem járt a kolhozba, de mi mán mikor felcseperedtünk, akkor mentünk a kolhozba, tizennégy éves koromba mán mentem a zódsígba dógozni. Utána meg majd a dohányba, mán tizenhét, tizennyóc éves koromba mán a dohányba dógoztunk.
- **KB:** Vettek-e el a családtól földet?
- **AK:** Hát mitüllünk nem nagyon, nem vótunk olyan tulajdonosok, hogy én nem tudok rula, hogy elvettek vóna földet.
- **KB:** És például terményt vagy ilyesmit?
- **AK:** Hát, akkor még be kellett adni az államnak ilyen dógokat, tojást is szedtík, meg tejet kellett a csarnokba vinni (tejcsarnokba), na ilyeket, de azt az államnak kellett beszolgáltatni az ilyen termékeket, na akinek ilyen dógok vótak.
- **KB:** De akkor az Ön családját nem kényszerítették?
- **AK:** Hát én nem tudok rúlla, én arra nem emlíkszek, hogy kényszerítették vóna, mer mondom, hogy én akkor még kis cipőbe jártam. Mán a kolhoz, mikor ilyen nagyobbak vótunk, akkor meg a kolhozba mentünk dógozni a dohányba. Mán a zódsíg, az csak olyan előzetes vót, mikor tanultunk kapálni, meg minden. A haszuba vót a zódsíg, ott termeltík a zódsíget.

- **KB:** Fel tudja-e sorolni, hogy milyen fajta brigádok voltak a kolhozba?
- **AK:** Hát akkor vót zódsiges, dohányos, mezeibrigád, aki a mezőn, gazdaságban, de mi kizárólag a dohányba, de hogyha kellett, akkor mentünk a mezőre is ha segíteni kellett vagy tengerit törni vagy ilyesmit, mert akkor még kézzel folyt az ilyen munkák. Meg menni kellett a kolhozba tengerit hántani a tanyára, úgy vót törve, hogy a tengerit kézzel is törtük, oszt akkor azt hajastúl kellett törni. Mentünk a tanyára, a dohányosokat is kizavarták a simítóbúl, hogy menjünk a placra tengerit hántani, meg kapálni is vótunk, nyáron menni kellett, ha sürgős vót a színába kellett menni, mert a színát is kézzel vót csinálva minden.
- **KB:** A megélhetés, amit a kolhoz biztosított az elegendő volt vagy?
- **AK:** Hát megíltünk belőle szegínyesen, hát nem vót olyan kívánságok, mint most, mert TV nem vót, azt nem kellett venni, mert majd csak a 60-as évek elején kezdődött, hogy TV-t, aki bírt venni. Mert nem is vót csak 5-6 TV a faluba, akinek hamarább lett TV no. Nem vót olyan nagy szórakozás a háztartásba, hogy TV is legyen. Hát nem is telt vón TV-re, de amúgy megíltünk belőle, mert hát adtak százalékot is a dohányba is. Megíltünk a kevesebbül is.
- **KB:** Normát tetszettek kapni?
- **AK:** Hát norma pínzt kaptunk, mert na vót egy hónapba egyszer fizettek, oszt oda vótunk, mindig mentünk a fizetésírt, ki vót tűzve 13-kán vagy úgy valahogy. Alig győztük várni.
- **KB:** És különbözőek voltak ugye, attól függetlenül ki milyen pozíciót töltött be?
- **AK:** Persze különböző. Vót mezeibrigád, vót dohányosbrigád, meg vót még öregbrigád is, az öreg emberek ott még oda jártak dógozni, öregbrigád is vót a kolhozba no. Mesterbrigád, még az is vót. Külön mesteremberek, akik mentek az építkezésre vagy a kolhozba, amit kellett csinálni.
- **KB:** És átlagosan körülbelül mennyit dolgozott egy személy? Úgy, hogy elfogadható fizetést kapjon.
- **AK:** Hát most, hogy megíltünk mi abbú nem tudom pontosa, mer akkor még kellett egyebet is csinálni, hogy hát megtudjon az ember ílni, mert egy kolhozista nem ílt meg a maga, mondjuk az asszonyok nem hiszem, ha nem vót segítsig neki, de akkor mikor a dohányba dógoztunk, ott adtak százalékot is, dohányszázalékot, na.
- **KB:** És így a háztájnál mivel tetszettek foglalkozni?
- **AK:** Hát vetettünk tengerit is, krumplit is, na ilyenek. Meg disznót tartottunk, meg még vót, hogy jószágot is tartottunk, mán mikor.

- **KB:** És ez nem volt gond?
- **AK:** Hát na, hát csináltuk a dógunkot, hát ha gond vót ha nem a megílhetsirt mindenki csinálta amit kellett.
- **KB:** Tudd-e olyanokról, akiket belekényszerítettek, hogy csatlakozzanak?
- **AK:** Hát én nem tudom, nem érdekelt minket, mert mi akkor olyan állapotba vótunk, hogy ez minket nem érdekelt. Mikor meg mán mi dógoztunk azut mán minden a vót, hogy a kolhozba kell menni, oszt annyi. Be vótunk iratkozva. A kolhozba ha nem vót meg a 180 munkanap, akkor azaz év nem is számított a nyugdíjhoz. 130 vót a kötelező munkanap, 180 meg a nyugdíjhoz.
- **KB:** Voltak-e idénymunkák, hogy például máshová kellett menni dolgozni?
- **AK:** Hát esetleg, ha valamikor napszámba kellett menni Kisdobronyba, vagy hova mentünk cirkot kapálni, vagy ilyen beugró vót 5 rubeles napszám, oszt annak is örültünk, mert hogy ha el tudtunk menni, akkor elmentünk olyan helyre is.
- **KB:** Növényfajtákból mik voltak a legelterjedtebbek, amiket vetettek?
- **AK:** Hát akkor krumpli vót meg tengeri.
- **KB:** És így a gabonafélék közül?
- **AK:** Hát meg búza, meg árpa, meg zab, ilyesmi gabona.
- **KB:** Volt-e olyan év, hogy ilyen különleges növényekkel próbálkoztak?
- **AK:** Hát azt csak hallásbú hallottam, hogy hát rizst akartak termelni, ott a kanálistnál, itt a gyepes utca kertek alatt, de hogy abbú mi vót vagy mi nem vót még azt én nem tudom.
- **KB:** Igen, mert én is hallottam.
- **AK:** Sikerült í azt nem tudom. Még nótát is kötöttünk rúlla, de nem tudom, hogy abbú sikerült í valami, mert akkor még mi nem vótunk olyan állapotba, hogy felfigyeltünk vóna arra, hogy milyen.
- **KB:** És állatfajtákból mi volt itt nálunk?
- **AK:** Hát jószág vót a kolhozba tehének, bornyúk vótak, disznó, bárányok vótak. Úgyhogy vót juhász is a faluba, mert vót jó juhoknak is vót óljuk, lovakot is tartottak, hát ugyi, akkor még a lovasok vótak a fuvarosok. Mikor télbe vót, mikor olyan időszak vót, hogy nagyhóba vittik a mezőre, amit kellett, na, szánon.
- **KB:** Amikor maguk már teljesen elkezdtek így dolgozni, nem gyerekekként, hanem felnöttekként, akkor úgy milyen volt?
- **AK:** Hát vót egy csoport, olyan mint most egy család, 35-37 ember is. Hát olyan jó, jó vót minden, mert oda kellett menni, még úgy vót, hogy a csapatba is ha vótunk olyan

összeszokott személyek, hát nem akartunk más mellé állni csak a mellé. Jó vót, nem vót semmi hiba. Szerettünk menni a kolhozba. Avót a munkalehetőség., na. Hát ez a mellék valami, meg mán necceltünk közbe. Vittük a piacra na, abbú pótoltuk még. A tavasszal még sóskát is árultunk, meg gyöngyvirágot, mikor mit. Nem vót szígyen, na hogy hát az ember valamivel pótolja a keresetet. Mikor még nem kellett járni a kolhozba, hát mentünk, mert a tavasz ugyi nem vót még olyan nagy munka.

- **KB:** Emlékszik, hogy melyik két másik faluval lett összevonva a csongori kolhoz?
- **AK:** Szernye meg Barkaszó. Három falú vót együtt.
- **KB:** És kijöttek egymással?
- **AK:** Hát mentünk még, Szernyére jártunk, a dohány szárítót ott csináltak, oszt oda hordtuk a dohányt szárítani, kötözni, szedni, minden. Hát kijöttünk, hát minek ne. Barkaszóra nem kellett, ott nem vót olyan nagy központ. Szernyén vót az iroda, oda jártunk. Télbe vittük a dohányt a traktor tetején, vittük bekötözni.
- **KB:** Emlékszik-e arra, hogy mikor kapott a csongori kolhoz például traktort vagy ilyen cséplőgépeket, vagy ilyen nagyobb gépeket, ami ugye megkönnyítette a munkát?
- **AK:** Hát nem tudom. Arra emlékszek, hogy, '62-be mentem írjhez, hogy akkor mán traktorista vót, oszt akkor vót a nagy cséplőgép, csépeltek a termist, a tanyára vót behordva ott, ahol vót a szína szárító oszt ott vót egy nagy szíró, oszt oda össze hordták a sok terminyt, oszt ott gépeltek. Az asszonyok a pelyvát szedik, az emberek a kazlan voltak, a nagy szalma kazlan külön, meg amék a búzát, mert az uram ítető vót, oszt kellett belefele rakni. Traktorista vót, osztán ez '62-be vót. (...) Hát azután mán lett traktor is, mert ű traktorista vót, oszt tengerit is azzal vetették még sortáblára vetették a tengerit, még úgy vót, hogy mindenféle sorja vót, a tengerinek, azután mán jött a más féle traktorok is.
- **KB:** Így ősszel, télen, tavasszal és nyáron, milyen munkákat tettszettek ellátni, vagy minek mikor vót az ideje?
- **AK:** Hát ősszel mán be lett a dohány takarítva, akkor mentünk simítani, este mentünk hat órátú tíz óraig simítani, akkor mikor be lett simítva hát, akkor mán minekünk a dohányosoknak nem vót munkája, de a mezei csapat az még mentek télbe vagy koratavasz mentek tengerit fejteni, mert vetni kellett a tengerit, ugyi akko kézzel kellett fejteni, akkor a tanyára be vót hordva a sok krumpli meg rípa – meg még rípa is vót termelve, mert azt ítettek a jószággal – akkor mentünk a tanyára kibontották a nagy vermeket válogatni, oda nekünk is kellett menni. Olyan hosszú vermek vótak a

tanyán, hát ez más csak mese. Oda mentünk dógozni. Hát no adtak munkát, amikor vót munka, hát nem sokat kerestünk, de hát megöregedtünk belőle.

- **KB:** Hát akkor gondolom tavasszal elvetettek.
- **AK:** Ősszel vetettek búzát meg az őszi árpát a mezei munkások, na más a traktoristák a traktorral, azután menni kellett műtrágyázni a mezei csapatnak, még mentünk kalászt szedegetni is a búzából amit felnőtt a gabona azt ki kellett szedni belőle, még mi is vótunk a dohányosok is mentünk oda szedni ki a mezőre na. Ilyen munkák vót. Meg más tavasz ugyi vetették a krumplit, elebb csak kézzel vetették a krumplit, ugyi úgy mint itthon is, mert nem vót ott vető, úgyhogy ilyen munkák vót. Tengerit kellett kapálni, akkor még nem, először csak úgy saraboltak, a dohányt is megsarabolták lúval, a lovat vezetni kellett valakinek – én sose vezettem, mert én nem szerettem – de úgy kapáltunk na, kapálni is úgy kellett. Elültették a dohányt, még először úgy ültették, hogy nem vót gép, hanem csak kézzel ültették a dohányt. Tavasz ugye elvetette a csoportvezető a dohányt, azut mentünk gyomlálni, azut meg elültetni, de a vizet is úgy hordták, hogy vót egy nagy, mint egy jó hosszú hordó, mint egy szekér na, oszt abbú vizet mertünk az árokba – mert akkor vót az árokba még víz, most nincsen – oszt akkor úgy locsoltuk a dohány tövire, no. Nehéz vót.
- **KB:** Szigorúság volt?
- **AK:** Ó hát megértettük egymást, nem vót olyan.
- **KB:** De úgy értve, hogy a felsőbb hatalmaktól volt-e valami szigorúság?
- **AK:** No hát mi nem, nekünk a kolhozba kellett dógozni, nekünk nem kellett arra igyelni, hogy mit csinálnak. Vót olyan hát, hogy igen akart vóna parancsolni, de ugyi azt nem fogadták, mert az nem értett hozza ahhoz, amihez egy csoportvezető ért. Vót olyan, hogy azt mondta, füves a dohány, de azt mondja, ha van még egy pár szál fű benne, akkor legalább a dohány nem görbül el a palánt. Úgyhogy az nem értett hozza, mert nem magyar vót, hanem félig vót magyar, más itt tanult meg magyarul, osztán nehezen értette meg, hogy hát ha nincs jól kigyomlálva, ha egy kicsit van néhány szál fű benne. De amúgy nem vót semmi.
- **KB:** Ez ki is volt, akiről most tetszett beszélni?
- **AK:** Agranóm, Pupik vót az agranóm, aki ilyen felfigyelt a növénytermesztésre.
- **KB:** Emlékszik-e arra, hogy kik voltak kolhozelnökök?
- **AK:** Várjál, hát egyszer vót Tóth Kálmán, az szernyi, utána vót, hát nem is tudom, Róth Simon is vót, az tán még a legelső vót. Tóth Kálmán bátyám vót, meg

Stenbelszki vót, ezek vótak, akinek a hatalma alatt vótunk, Tóth Kálmán bátyám az sokáig vót az is, de hát Stenbelszki vót sokáig kolhozelnök.

- **KB:** Csongoron volt-e valaki, aki elnyerte ezt a Szocialista Munka Hőse díjat?
- **AK:** Hát én nem tudok róla.
- **KB:** És amikor, már a Szovjetunió kezdett szétfelé hullani, akkor a kolhozban, ugye '91-ben felbomlott, hogyan voltak ezek a földosztások? Ezek igazságosak voltak-e? Vagy kapott-e valamit?
- **AK:** Mi nem követelőztünk, hát nekünk kértünk szoteket, kaszálót, oszt adtak, mert kérvényelni kellett, ennyi, de nem vót nekünk olyan sok földünk. Nem követelőztük. Hogy ki ellenkezet, ki nem, lehet az akinek sok földje vót, annak több is kellett vón, de mi nem követelőztünk. Eleg vót a kertet, meg a szoteket megdógozni, hát.
- **KB:** Kezdetben emlékszik-e, hogy kulákok voltak-e a faluba?
- **AK:** Hát én erre nem. Hát mi még akkor nem jártunk, olyan dógokba. Nem tudok rúlla, ezt nem, erre nem emlékszek.
- **AK:** Hát nekem harmincöt év, ami hivatalos év vót a kolhozba, meg kettőt nem vettik be na, harminchét évig dógoztam, munkakönyvem na van, akkor vezették a munkakönyvet. Ki kellett venni mán, mikor nyugdíjba ment az ember, hát akkor kivették a munkakönyvet, abba el vót minden számolva, napok, minden. Lehetett beszámolni az éveket, me mondom, hogy harmincöt évem van a kolhozba, Ötven éves koromba mentem nyugdíjba, '93-ba, akkor vótam ötven éves. Az mán jó rígen vót.
- **KB:** De úgy értem szép emlékei vannak róla igaz?
- **AK:** Hát no, nincs semmi rossz emlékem a kolhozrul, mert jó vót. Ha mentünk, ha messzebre mentünk dógozni, akkor ott ebídtünk, akkor vót egy óra hossza ebíd. Ha nem ott ebídtünk, akkor haza jöttünk biciklivel, aki gyalogos az ugyi ott maradt, mert az (...) Szíp emlékek vannak rúlla, összetartottunk a csapat. (...) Hát ez, olyan mint egy nagy család, mostmán nincsen olyan. Öregeket megbecsültük.
- **KB:** A dohány volt a legnépszerűbb csoport ugye?
- **AK:** Hát na, ott nígy csoport vót, dohányos csoport.
- **KB:** És körülbelül, hány ember volt benne?
- **AK:** Hát harminctul több vót mindig, mert sokan vótunk na, még harminctul több vót, mert nagy csoportok vótunk.
- **KB:** És ezt legjobban az asszonyok vagy a férfiak is voltak benne?
- **AK:** Hát vót vagy két-három firfi, mert ugye az kellett, hogy legyen, mert kell kötözni is. Kötözni mentek, akik fel mertek mászni, de én nem mertem felmászni.

- **KB:** De nem mindenki volt tag Csongor lakosságából, úgy értem nem mindenki volt kolhoztag?
- **AK:** Dehogya, á nem, hát vót, sok vót olyan, hogy háztartásbeli vagy valahon. Vót olyan, akinek máshol vót vagy varrodába ment vagy valahova, na nem lett mindenki kolhozista. Mi szeretünk kolhozba járni. Pulya korunkba megszoktunk a kolhozba járni. (...) Vittünk magunkkal, oszt ott megebídtünk, jó vót a közösségbe.
- **KB:** És a gyerekei is dolgoztak benne?
- **AK:** Hát valamikor jöttek velem dógozni, segíteni, na hogyha kellett, akkor ki pótolták. Katicai is jött velem, vagy Feri is vót valamikor, ha olyan munka vót, akkor jött. A dohányt mikor hordani kellett kifele, oszt akkor jött Katica segíteni, még akkor tizenéves, nem tudom tán tizenöt éves, ha vót. Szeretett jönni.
- **KB:** Hát lényegében szerintem ez jó, hogy nincs rossz emléke róla.
- **AK:** Hát nincs rossz emlékem róla, mert no nem tudok olyat. A kis asszonynapokat megtartottuk, aki kisasszony vót, az kisasszony vót, szeptember 8-án. Minden névnapot mindent.
- **KB:** Ünnepeken kellett dolgozni?
- **AK:** Hát húsvétba, mikor mán, húsvét második napján, vagyis vót úgy, hogy menni kellett vagy palántot szedni, meg harmadik nap meg mentünk gyomlálni. Áldozó csütörtökön vótunk ültetni, mert akkor szorgos vót, mert akkor a gép, úgy vót, hogy minden csapatnak ki vót tűzve, hogy mék napon ültet no, az a csapat, oszt akkor menni kellett áldozó csütörtökön is, hogyha ránk került a sor. Hát kibírtuk. Akkor olyan vót, hogy ha akartuk, hogy menjünk, akkor menni kellett ünnepeken is, mert ugyi a dohánynak menni kellett, a munkáját csinálni. Vagy elfele nőt a palánt, oszt akkor azt csinálni kellett, ilyen.
- **KB:** Melyik volt a legjövedelmezőbb év? Tetszik rá emlékezni, hogy volt-e olyan időszak, amikor?
- **AK:** Hát vót, amikor kaptunk jó százalékot, de erre mán nem emlékszek pontosan, hogy hát mék év vót az. (...)
- **KB:** Terményt is kaptak?
- **AK:** Azt is kaptunk, vót, hogy kaptunk persze. Százalikot adtak. (...) Eleg baj is vót, mikor befejeződött a kolhoz, hogy nem vót hova menni.
- **KB:** És ugye megalakult ez a Kollektív Mezőgazdasági Vállalat, aminek Bali bácsi, Hadar Bali bácsi lett először az elnöke, majd Kató András bácsi.

- **AK:** Az mán akkor, olyan mit tudom én, dógoztunk akkor is, csináltuk a dógunkot hát, beleszólásunk nem vót.
- **KB:** De ugye ez hamar felbomlott?
- **AK:** Fel, nem sokáig tartott.
- **KB:** És itt mit kellett maguknak, ugyan úgy csinálni?
- **AK:** Hát ugyan úgy csináltuk, amit kellett. Nekünk nem változott semmi a munkánkból kifolyólag.
- **KB:** Fizetés?
- **AK:** Hát a fizetés is ugyan úgy vót, 13-án adták a normapínz, mindenki az irodába kivette, vót kasszír, jöttek Szernyérül hozták a pínzt. Három kasszírra is emlékszek, vótak kasszírok, szernyi, barkaszi meg csongori nem is vót, szernyérül vót. Egy Barkaszórol egy Szernyérül. No de hát nem vót semmilyen hiba.
- **KB:** És miután felbomlott ez is, azután?
- **AK:** Hát akkor mán mindenki oda ment, ahova tudott. Mindenki kereset magának munkát.
- **KB:** Szerintem meg is vagyunk, köszönöm szépen
- **AK:** Hát szívesen, ennyit tudtam mondani.

Kelemen Gizella

AK= Kelemen Gizella (szül. 1943. március 1.)

- **AK:** A jánykori nevem György Gizella.
- **KB:** A férje utánit is lehet mondani.
- **AK:** Kelemen Gizella Balázsé.
- **KB:** Mikor tetszett születni?
- **AK:** 1943. március 1-én.
- **KB:** A foglalkozása az mi volt?
- **AK:** Kolhozista vót.
- **KB:** És a kolhozon belül?
- **AK:** Hát itthoni munkát csináltunk. Necceltünk, varrtunk, fontunk, szűtünk, ilyeket csináltunk.
- **KB:** Ugye nálunk '49-be alakult meg a kolhoz és emlékszik-e arra, hogy a szüleit kényszerítették-e arra, hogy alá írjanak, hogy kolhoztagok legyenek-e?
- **AK:** Hát be kellett mindenkinek iratkozni a kolhozba, ha akartál keresni, mert amúgy a fődeket elvették.

- **KB:** Igen, igen.
- **AK:** Csak megmaradt a kert, meg adtak az után kipótolták a kertet 25 szotekra. Kolhozistának nem szabad vót több földjének lenni, csak 25 szoteknak. Oszt akkor a kertet, ha nem vót meg a 25 szotek a kerted, akkor adtak hozza kint a kolhozmezőn földet. Kipótolták, de csak a 25 szotekkel.
- **KB:** És, akkor maguk önként vonultak be, nem kényszerítették.
- **AK:** Nem, nem. Hát úgy jött ki, hogy kényszeríteni nem kényszerítették, de ami vót addig a gazdálkodásba a szekeret, ekét, tehenet, csúrt, ólat, mindent össze szedtek oszt elvitték, a kolhoztanyát abbú építették ki.
- **KB:** És, akkor itthon maguknak mi maradt?
- **AK:** Megmaradt a – nekünk elvitték a tehenet is, a disznó maradt, meg a disznónak is a búrít le kellett húzni, oszt beadni a kolhozba. Mikor megöltük, akkor.
- **KB:** Nem kellett leadni a húst?
- **AK:** Húst nem kellett adni, mondjuk tojást kellett leadni, tejet kellett leadni, ha maradt még meg tehen, mert szigorúan egy tehenet elvittek, ha két tehen vót, három tehen vót, akkor egyet hagytak csak.
- **KB:** Értem. Emlékszik, hogy mi volt a neve a kolhoznak?
- **AK:** Kirov Kolhoz.
- **KB:** És a legelső nevére?
- **AK:** Hát, mert úgy jött ki, hogy mit tudom én, mert Sztrabicsóval is voltunk egy pár évet, nem sokat, azután meg összezárták a szernyi kolhozt, a csongorit, meg a barkaszit, a három kolhozt együve, oszt ennek vót a neve Kirov Kolhoz.
- **KB:** Igen., mert úgy tudom, hogy a legelső kolhoznév az a Vörös Zászló volt. Tud-e olyat, akik nem léptek be a kolhozba?
- **AK:** Hát ilyenre nem emlékszek. Nem emlékszek, mert ez kis falu vót, osztán. Hát esetleg csak tudod, hogy elmentek dógozni Munkácsra kenyír gyárba, na ilyenek vótak.
- **KB:** Akiknek munkahelyük volt.
- **AK:** Munkácsra jártak vonattal, biciklivel meg gyalog Barkaszóra a vonathoz, onnen meg Munkácsra vonattal. Akkor később lett már egy kis pínze az embernek, oszt akkor vettek, akik oda jártak Barkaszóra biciklit, oszt mán nem gyalog mentek a tótísen vígig, de mi még gyalogoltunk Barkaszóra a vonathoz.
- **KB:** Kulákok voltak-e a faluba?

- **AK:** Vótak olyak, akik, akit kuláknak neveztek. Na azokat oszt, mint itt Bandiék a sarkon, meg a Sándor had is, akinek nagy csúrje vót. A faluba, aki kicsit feljebb vót lendülve, aztat minősítettik.
- **KB:** És ők más bánásmódba, szigorúbb bánásmódba részesültek az állam által, ugye, mert nekik több volt és nem is akartak csatlakozni.
- **AK:** Na hát akkor az ugyi mán, akkor törviny vót. Öt csú tengeriír 5 évet kapott. Kolhoz mezeirül letört öt csú tengerit, ami rígen az övé vót, meg nem is rígen, egy-két éve, próbáltál vóna letörni egy csú tengerit. Egy csú tengeri egy év vót.
- **KB:** És tallózni?
- **AK:** Azt oszt mán magam is untam, még akkor azt is csak akkor vót szabad menni tallózni, mikor mán a keresztet behordták. Nehogy a kalászbú huzogjunk ki a kévébül, a keresztébül, hanem csak mán mikor, ha mentünk tallózni, mikor a kereszt még ott vót, akkor szigorúan hajtottak.
- **KB:** Nehéz volt először? Utána már egy kicsit ugye...
- **AK:** Haza hoztuk ezeket a csomókat, ilyen csomókba kötöttük, oszt akkor kirakták az öregasszonyok mán, mint nagymamámék, édesanyámék a rekeszbe behuzogták, oszt ott Mónár Pisti bátyádék vót pitlélő, ami örte a búzát, oszt kipitlélte, na hát úgy örte, hogy kipitlélte, pogácsának jó vót. Osztán aztat behuzogták a rekeszbe, akkor jól megcsípelték, még egy kicsit kiszárítottuk, abbú főztük a jó búzadarát, meg az elvittik megpitlélni, abbú meg a jó pogácsát sütöttük. De jó vót. Szegíny világ vót, más világ, olyan. Hát még fair, a hátunkon fair jártunk az erdőre, oszt tövistül kezdve leveles gallyig mindent összeszedtünk, hogy avval kenyeret megsüssük, meg avval főztünk. Nem vót gáz, oszt akko kötelbe kötöttük a fát a hátunkra, oszt úgy hoztuk, cipeltük a tőtísódalon leültünk megpihentünk.
- **KB:** Emlékszik, hogy milyen volt egy munkanap, például az, hogy mikortól kezdődött a nap?
- **AK:** Nyolcórátul, osztán elebb vót öt óraig is, hogy dógoztunk dílután. Például a dohányba tovább dógoztunk, mert vót mezei csapat, a mezei csapat az a krumplibá dógozott, a tengeribe dógozott, azok arattak, aki a dohány csapatba vót, mi meg csak a dohánynal foglalkoztunk, akkor vót zódsiges csapat, vót három féle csapat, de dohányos csapatbül is vót három-nígy csapat. A mezei csapat, abbú is vót kettő-három, három a legkevesebb, oszt akko azok vígeztik a mezei munkát, a krumpli vájást, krumpli szedist, mi meg a dohány töríst, dohány fűzist, dohány simítást. A

zöldsigesek meg szedték a paradicsom, paprika, még dinnye is vót. Ugorkátul kezdve, minden vót. Ott is vót két-három csapat, osztán ezek gyűjtöttik be a zödsíget.

- **KB:** Emlékszik, hogy például rizst is termeltek, próbálkoztak rizs termesztésével?
- **AK:** Ott a tóti meg a gyepes utca közt az a szakasz, van ott egy szakasz, most is ott van, na ott akartak rizst. Még nótát is kötöttünk rúlla (...), de hát nem lett abbú gyermekem semmi.
- **KB:** És a rizsen kívül még valamilyen újdonsággal próbálkoztak?
- **AK:** Hát nem. Színát jobban, mert nagy farm lett, osztán, hogy ugye begyűjtöttik a falubú a teheneket, lovak vótak. Szekerrel szántottak, meg a akko lúval, traktor még akkor nem vót csak lú, meg ökörrrel, meg még a tehennel is szántottak. Nem vót traktor.
- **KB:** Emlékszik, hogy mikor jöttek a gépek, mikor kapott a kolhoz gépet?
- **AK:** Hát mán, én mán akkor jártam a kolhozba, mikor mán megkapták a gépeket, mán utól, elebb kézzel ültettük csak a dohányt, lajtal hordták a vizet, szekeren lajton, azután meg, osztán dohány ültető gép is jött, oszt akkor váltott fel a kézi ültetis, gépi ültetisre. Oszt akkor jött be mán a traktor is. Elebb ilyen kis traktor, azut olyan traktor, azut aratni is, Elebb csak arattak – kézen arattunk - mán én is mentem morkot szedni, gépelni, a párom vót ott az ítető – na hát, akkor még fiú vót, én meg még jány vótam – oszt akkor dobos jány vót meg ítető, aki búzát így ni hányta belefele a dobba. A jányok meg, egy jány vót aki vágta kifele vagy egy asszony vágta kifele a kiviít, oszt akkor adta az ítetőnek a kezibe, de ott igen vigyázni kellett, hogy bele ne lípjél a kive helyibe, a dobba. Na azut osztán megjött a kombályn, felváltotta, oszt akkor mán nem kellett morik szedő jány se, meg kive kötő fiú se.
- **KB:** Kevesebb munka volt már, mikor bejöttek ezek a gépek?
- **AK:** Hát jóval, persze. Könnyebb vót sokkal. Hát gondolhatod, mikor reggeltől estig szedjed a morkot, az emberek kaszálták rendre, oszt akkor egy asszony meg ment utána meg szedte a morkot, oszt akkor, aki kötötte a kivit kellett kötelet csinálni, búzábu kötelet csinálni, letenni, oszt akkor mindig egy jó öl búzát bele tenni. Meg akkor raktuk az öregemberek, az idősebb emberek rakták a keresztet, ezt a kivit keresztbe rakták, oszt azut, mikor learattak azut kezdtik hordani befele a tanyára, oszt akkor nagy kazlakba rakták, oszt akkor mindig egy kazal mellé, mellé állott a gép, mindig egy-egy kazalt leítettek, akkor a másik kazalhoz vittik a gépet. Az a gépelis mán csak akkor vót, mikor mán learadtak, meg behordták a búzát.

- **KB:** Emlékszik, hogy voltak-e idénymunkák, amikor máshová kellett menni dolgozni, nem a mi kolhozunkba, hanem máshová?
- **AK:** Segíteni más kolhozba vót. Sztrabicsóval meg például, mikor együtt vótunk, mentünk kapálni nekik a határba. Meg még jártak innen asszonyok ki Őrdbe, Téglásra, Szürtébe is, ki-ki mentek a nagyobb, na a többír. Mán tudod, hogy van, még tengerit törni is elmentünk, oda ni, Téglásra vagy Szürtébe, meg rípát szedni elmentünk, tengerit törni elmentünk, oszt akkor adtak tengerit, tengerit adtak, meg a rípa, ha nem kellett akkor adtak, kifizették. Norma pínz vagy na úgy mint ha dógozol, oszt kifizetnek. Most mint a napszámost kifizetik, úgy kifizettek minket is.
- **KB:** És a fizetés az milyen volt?
- **AK:** Hát mindig azt szokták mondani, ne törődj vele 1,50. Mert 38 kopek vót, akkor egy jó nagy fehér kenyír, 15-16 kopek a vájog kenyír, hát 3-4 rubeltül nem kerestünk többet egy nap.
- **KB:** Mikor kapták a hónapba a fizetést?
- **AK:** Tizedikén mindig. Tizedikén meg mikor, amék napot kitűzték, hogy most ekkor kapuk a norma pínzt, akkor akkor kaptuk. Száz rubelt sose kaptunk. Egy hónapba nem bírtunk száz rubelt keresni, mert három rubeljával számold csak össze, nígy rubeljával mennyit kellett vóna. Na de annyi, hogy hát minden, 20 kopek vót egy liter tej, 10 kopek egy tojás, mondom 38 kopekes kenyír, ilyen nagy fehér kenyír, jó vót az a fájog kenyír is, az félbarna vót meg fekete.
- **KB:** Csináltak még valamit a kolhoz mellett megélhetőségként?
- **AK:** Kesztyűt varrtunk, így mi itthon necceltünk. Vót alter is, necc alter. Az meg valahonnan onnen jöttek ki vagy Ungvárrul vagy honnen osztán be kellett valaki beiratkozott a necc alterba, no de mi akik kolhozba vótunk mi csak így szünidőbe, mikor szabad időnk vót, akkor necceltünk, de necceltünk. Necceltünk ífélekig is, hogy több legyen még, egy kis pínz legyen. (...) Bevarrtuk, oszt akkor még vót Ida néném György Ida néném szegíny az jött, oszt szedte összefele, akkor csináltunk ajtóra valót, ablakokra valót, ágyterítőt, abroszt, azután meg a kolhozba kellett varrni kesztyűt. Ez is jó fizetis vót, na ez mán mind a normába pótolta. Például én ha a dohányba vótam, oszt megkaptam, a dohányba vót a legmagasabb a fizetis, el ne felejtjük, de oda egy családbú kettő-három nem iratkozhatott, hogy másnak is jusson több belőle, esetleg a csoportvezetőnek egy tagja.
- **KB:** Az volt a legnehezebb vagy miért pont az a csoport?

- **AK:** Tudod a dohánynak minek? Az mérgező vót (...), elebb adtak szappant is, egy kis cukrot is adtak elebb, de azután mán nem. Hát hazajöttél mindig ilyen fekete vót a kezéd eddig. Akkor mikor simítottunk is beszedtük aztat a sok dohány szagot. Még nótát is kötöttek rúlla (...). Tíz óraig, este tíz óraig simítottunk. Haza jöttünk csak vacsorázni, meg ebédelni, osztán tíz óraig simítottunk este mindig. Kivált mán mikor abbú kapta a kolhoz is a sok pínzt a dohánybúl. Abbúl fizették a többi kolhozistákat is, amit a dohánybú kaptak az vót a legizébb. A világos dohányír fizettek a legtöbbet, a barna dohányír kevesebbet. Akkor vót a mojva, azír meg még kevesebbet.
- **KB:** És terményt is kapta fizetesként?
- **AK:** Kaptunk. Kaptunk búzát is, ha krumplit mentünk szedni, vájni, akkor krumplit kaptunk, tengerit mentünk törni, akkor meg vót határozva, hogy mennyit kapunk egy normára, mennyi tengerit.
- **KB:** Volt-e olyan év, mikor nagyon rossz volt a termés? Voltak-e olyan évek?
- **AK:** Hát vót mindig olyan, hogy egyszer jobb vót a termis, ha jó vót a termis többet kaptunk, ha szegínyebb vót a termis, akkor kevesebbet kaptunk.
- **KB:** Ünnepnapokon kellett menni dolgozni?
- **AK:** Hát kényszerítettek vóna, de nem mentünk. Nem mentünk azír az kimaradt, Húsvit, Karácsony, Pünkösd, ilyenkor nem. Ilyenkor, tavasz ilyenkor raktuk megfele a dohánynak az ágyat, mert elebb nekünk meg kellett termelni a palántot. Oszt akkor menni kellett melegágyat rakni, vót adva minden csapatnak egy szeker vagy esetleg két szeker, aki hordta a szalmát, ganajat, mert a melegágyat elég nehéz vót rakni. Míg megrakol egy húsz méteres, tizenöt méteres melegágyat. Kellett mozogni, meg sokat kellett. Haza jöttem valamikor nem bírtam a székrül felállni, mikor a melegágyat raktuk. Hát gondold csak meg, lapátolni a földet fel a szekerre, lapátolni fel a ganajat a szekerre, szalmátul kezdve mindent pakolni. A legnehezebb vót a melegágy rakás.
- **KB:** Az egész család ott dolgozott a kolhozba?
- **AK:** Bali bátyád, édesapámék a kolhozba dógoztak mind, édesanyám a zódsigbe, tudom, mert heted osztály vótam, mentem többször a zódsigbe helyíbe, édesapám meg a mezei csapatba vót. Mán a párom meg traktorista vót, mert a traktoristáknak adta traktort, autót. Könnyebítettik vóna a munkájukat, hogy jobban bírjanak vasárnap szaladgálni. Ez így van.
- **KB:** Hány évet tetszett dolgozni a kolhozba?
- **AK:** Hát 14 éves koromtól. Mikor fejeződött be ez a kolhoz?

- **KB:** '91-be ugye szét esett a Szovjetunió, de még Bali bácsiék, Hadar Bali bácsiéknak lett egy ilyen Kollektív Mezőgazdasági Vállalatjuk, amit ugye Bali bácsi meg Kató András bácsiék vezettek, de ugye ez csődbe ment. De még ott is dolgoztak.
- **AK:** Na attúl kezdve meg is szűnt a kolhoz. Na addig tartott. Addig, utolsó percig dógóztam.
- **KB:** És amit már Bali bácsiék vezettek az szinte ugyan olyan volt, mint a kolhoz?
- **AK:** Hát nem vót olyan jó mán, az mán hullott szítfele. Egyik ide húzott a másik oda. Ne is mondjuk ezt.
- **KB:** Amikor ugye szétbomlott, akkor maguk visszakapták azokat a földeket, amit elvettek maguktól?
- **AK:** Nem. Elosztották, feldarabolták. Egy-egy hektárt. Én egy hektár húsz szoteket kaptam. De rossz földet adtak. Többinek csak negyven szoteket, így a haszut elosztották negyven szotekjével. Tanítóknak, az irodabelieknek a többieknek meg a határt elosztották. Hát adtak nekem a barkaszi útnál meg szernye közt. Legelől vót nekem, meg kaszáló. Na abbú adtak egy hektár húsz szoteket, de soha fel nem szántottuk. Soha, olyan rossz föld vót, hogy soha fel nem szántottuk, de az adóját fizetni kellett.
- **KB:** És mi lett a gépekkel, ezekkel?
- **AK:** Elosztották három fele. Szíjjel ment a kolhoz három fele. Barkaszó, Szenye meg Csongor, addig együtt vótak, haladtak szípen minden, azut meg szíjjel hullott, oszt elosztották az autókot is a traktorokot is elosztották, oszt aki akarta megvette, aki akarta meg nem. Hát a többivel oszt mit csináltak, hova tették, hát de jobban eladogatták.
- **KB:** Magának munkakönyve van, meg van-e esetleg a munkakönyve?
- **AK:** Hát vót valamikor munkakönyvem, de hát elhányódott.
- **KB:** És fényképei esetleg, ahogy dolgoznak a kolhozba?
- **AK:** Az van sok, bent van. Dohányos fényképem az sok van. Jánykori is, asszonyi is.
- **KB:** Tudd nekem mutatni párat? (...)
- **AK:** Oszt a meg fényképész vót.
- **KB:** Zoli bácsi?
- **AK:** Zoli bátyád, Ibolyának az apja, oszt akkor mindig, - Zoli bátyám, no csinál fényképek? Mikor az erdő alatt is dógóztunk vagy akár honn, oszt akkor hozta, meg a pajtába is hozta a fényképező gépet, osztán fényképezgetett bennünket. Hát sok jányok vótunk a dohányba.

- **KB:** Körülbelül hányan voltak egy csoportban?
- **AK:** Huszan, 20-25, mikor mennyin. Úgyhogy vótunk sokan egy csapatba. Asszonyok meg a jányok. A jányok azok jobban húzódtak a dohányba fele, mert azok írték rá jobban az az igazság délbe, este. Még vót olyan is, hogy vacsorára haza se szabadvót jönni. Oda hoztak vacsorát a simítóba. (...)
- **KB:** Voltak olyan személyek, aki idegenek voltak és így felügyelték a munkát, hogy hogy dolgoznak?
- **AK:** Ez a brigadírosok vótak.
- **KB:** De olyanok, akik például idegenek?
- **AK:** Idegenek nem, nem nagyon. Hát esetleg, hogyha jöttek is csak az irodába, ha jöttek.
- **KB:** A gyerekei is dolgoztak a kolhozba?
- **AK:** Hát ők mán csak az egyetemről, mikor szünidő vót. Nyárba el-el jöttek kapálni, tengerit kapálni.
- **KB:** A maguk brigadirosa ki volt?
- **AK:** A miénk Zoli bátyád vót, meg azután Zoli bátyám után vót Bíró Bali bátyád, Sass Gyula bátyád is vót dohányos csoportvezető. Sándor Tamás bátyám, Hadar Balász bátyám, ezek vótak az első dohányos csoportvezetők. De hát azok mán mind meghaltak. Mán egy dohányos csoportvezető se íl, csak mi vótunk legutóbb, Bali bátyáddal. Bali bátyád meg én ketten vettük át a dohányos csoportot.
- **KB:** Nagyjából megvagyunk, a kérdésekre válaszoltunk. Köszönöm szépen.

Hadar Bálint

AK= Hadar Bálint (szül. 1952. május 11.)

- **AK:** Elvégeztem '67-be a csongori nyolcosztályos iskolát és elmentem. Mezőgazdasági tanfolyam vót két éves a várba, ez '68-'69, ez a két év, ott megszereztem a traktor, sofőr és kombájn szakmát. (...) Az idő alatt míg én ott tanultam, a két év alatt a szakmát, addig el is végeztem a tíz osztályt ott. Mán úgy jön ki, hogy estibe. A 11. osztályt mán itt Csongoron fejeztem be. Mikor elvégeztem a mezőgazdasági szakiskolát hazakerültem a gépészetbe mán. Mán én akkor barkaszón vótam a gépállomáson, oda kerültem és lassan fokozatosan, előbb az egyik gépen, azut a másik gépen. Vót, hogy nem mindig traktoron dógoztam. Eleinte sok vót bent s belső munkák.
- **KB:** De dédiék rendszeren dolgoztak a kolhozba ugye? Ők kolhoztagok voltak.

- **AK:** Igen, kolhoztagok vótak mind a ketten. Apám kocsis vót, dédi meg a dohányba dógozott. Eleinte a dohányba dógozott, aztán miután a gyerek megszületett, utána ment át a mezei csoportba.
- **KB:** És tőlünk is vettek el földet ugye?
- **AK:** Igen. (...)
- **AK:** '64-be jött Csongorra az első kombájn. 300-400 ember kezdte el az aratást kaszával, marokszedővel utána, be vót osztva az emberek. Kaszás levágta, marokszedő összeszedte, a kivehordó összehordta, keresztbe rakták, a keresztet, mikor vót idő, akkor behordták a tanyára, kazalba rakták és akkor mikor be vót takarítva megkezdődött a csiplís. Egy olyan évbe a falu 50 %-a még talán 55%-a is el vót foglalva az aratással. Majd mikor mán jöttek a kaszás emberek után, az olyan aratógépek, kasza azok következtek, nem kellett kézzel kaszálni, hanem az levágta és akkor rendre szedték össze az emberek.
- **KB:** És a tallózás? Szabad volt az embereknek?
- **AK:** Hát akkoriba mán nagyon kommisság vót. Egy egyszerű dógot, a csintalanság az mindig meg vót az emberekbe, meg a körülmények is. Akkor még búzadarát, meg tengeri darát, meg olyasmit és az emberek éhesek vótak meg kellett valamibú oldani. Elmentek, összeszedtek egy-két-három csomót, hazahozták a mama kiporolta, kitisztította.
- **KB:** Volt olyan, akit megfogtak és például börtönnel vagy valakit letartóztattak egy kis csínytevésért?
- **AK:** Hát nálunk nem, börtönbe nem. Kisebb büntetéseket, annyit. Az a nagy különbség, ami az évek kolhozosítás időszakával kezdődött, az a sok veszteség, kaszáld le, rakd össze, vidd be a tanyára, csípeld ki, olyan iszonyatos munkával végeztik el, hogy azt nem lehetett megfizetni. És vót olyan család, hogy az egész évi betevője nem tartott. Például az apa dolgozott a kolhozba, még nem mindenki evett búzakenyeret.
- **KB:** Emlékszik, hogy mennyit kerestek dédiék körülbelül?
- **AK:** A legelső nyugdíjasok, én emlékszek rá Emi nénédnek az anyja Lenke nénéd 14 rubel nyugdíjjal kezdte. El bírod képzelni, hogy az egész íletedet ledógozod, oszt akkor olyan összegeket. Minden esetre mondom, hogy nem vót más lehetőségék a mezőgazdaságba, aki abba nőt fel az abba is végezte.
- **KB:** Kevesen voltak, akik más, például más munkahelyük volt? Például Munkácsra jártak, valami iroda munka?

- **AK:** Már kezdtem jegelni, hogy azok, akik általában a fiatalság kezdte, mert ő még akkor nem vót nős, nem vót család, elmentek a munkácsi téglagyárba, heteltek. Hétfün elmentek gyalog Barkaszóra vagy gyalog Munkácsra vagy ki hova és akkor hétvigín esetleg hazajöttek, de még akkor se mindig. 1960-ba jelent meg a legelső, én emlíkszek rá Piroska néni, aki Dobronytúl Munkácsig vitte az embereket a busz helyett. (...)
- **KB:** Még a kolhoz mellett itthon mit csináltak?
- **AK:** Hát akkor nagyon, hát cirkoztak. A csongoriak, ki merem mondani azt is a 40-50%-a Csongornak abbu ípült. A háztájiba otthon jószágállomány vót egy tehén, egy növendik jószágot azt neveltük év vígén aztat leadtuk, abbu kaptá egy kis pínzt, de az mind plusz munka és az a plusz munka nem vót megfizetve. (...)
- **AK:** Adtak egy olyan lehetőséget, mint fiatal munkaerőnek, mehettem szakiskolába feljebb, technikumba. Az is a mezőgazdasági osztályon keresztül a járási mezőgazdasági osztály küldött. Akkor keves vót a szakember és lehetett négy éves, három év nyolc hónap a technikum, és mi azt két év alatt befejeztük. A fele két csoport vót, az egyik Kárpátaljáról a másik Lembergi járás. Mikor ezt elvégeztem, ez mán '78-ba fejezetem be és '79-be én mán június végén diplomáztam és akkor megkaptam a mezőgazdasági technikumi végzettséget. Szakmámhoz kapcsolatosan annyit tudok mondani, hogy én onnan mikor haza jöttem, akkor nem vót pontosan még hely, de ígíretet kaptam az akkori elnöktül, hogy egy fél éven belül lesz traktor brigád vezetői választás.
- **KB:** És ki volt, akkor az elnök?
- **AK:** Stenberszki Jóska és úgy is vót, november vígin vagy valamikor vót akkor a választások és egyszer behívott az elnök úr és jelezte, hogy ű ajánlana nekem a géppark átvevísit. Ugyi három falu az elég nagy gépparkkal rendelkezett, mert akkor vót 22 traktor, 10 kombájn és 23-24 autó meg képkocsink.
- **KB:** Ez melyik éveben?
- **AK:** Ez '79-be. '79-tül egészen '93-ig, vótam én a Kirov Kolhoz gépparkjának vezetője. Utána változott az összeállítás, mert az a mérnök aki dolgozott nálunk az ki ment Izraelbe, zsidó nevezetű és akkor innen én egybű mán a gépparkból maradtam első vezetőnek, mert ugyi a brigádvezető vezeti a brigádokat, a főmérnök pedig mán az egész kolhoz képparkjával rendelkezik. És így ment ez '93-ig. '93-ba akkor a nagy kolhoz szíjjelhullott. Külön ment Csongor, Szernye Barkaszó és ott én pedig kaptam egy olyan javaslatot, hogy vállaljam el a Csongori Mezőgazdasági Vállalatot. Mán

akkor nem Kirov Kolhoz, hanem más külön vállalatra ment '93-tól '97-ig vótam én ennek a vezetője.

- **KB:** Ugyan olyan volt ez a Kollektív Mezőgazdasági Vállalat-e mint a kolhoz? Ugyan azt folytatták, ugyan azt csinálták az emberek?
- **AK:** Például a szakosítás nem változott, mert ugyan úgy mezőgazdasági termék előállítására és jószágállomány, de más akkor kisebb volt, más az utolsó évbe nekünk majdnem ötezer hektár vót a Kirov Kolhoznak földje. Mi mikor mentünk, akkor 1370 hektárral rendelkezünk Csongoron. 570 kolhoztaggal meg a gépparknak egy bizonyos 30%-a eset nekünk Szernye-Csongor, ahogy szétválasztódott, és akkor bejött akkor is a válság, mer más '94-be akkor megtörtént a pénz romlása, akkor más változott a rubel. Előbb beváltották egy a tízhez vagyis 100 rubelből maradt 10 rubel és más akkor jött a kupon rendszer, annyira nem vót stabil a fizető eszköz, hogy más akkor nagy írtíkek. A kupon rendszernek az vót a hibája eleinte nem vót elegendő belőle, mikor meg más lett, akkor más milliók és nem irt semmit. Hiába dógoztunk, tettünk ugyan abba a stílusba, de a megilletésig nem volt megfelelő és így nagyon, nagyon sokan elhagyták a kolhozt, a mezőgazdasági vállalatot.
- **KB:** Akkor ebbe a mezőgazdasági vállalatba már nem voltak olyan sokan.
- **AK:** 570-en vótunk. Mikor 2000-be becsődölt az egész Kollektív Mezőgazdasági Vállalatok, akkor megszűnt az egész országba, Ukrajnába. Utána más csak magánvállalat.
- **KB:** És a földosztás?
- **AK:** A földosztás az úgy ment, úgy vettük alapul, akinek vót öt év, az előtt például 2000-r előtt annak adtunk 1 hektár 20 szoteket. Akinek pedig nem vót vagyis hiányos vót az nem kapott semmit.
- **KB:** És azok, akik ugye kezdettől fogva ott dolgoztak?
- **AK:** Azok megkapták, vagyis papíron azt is, megkapták mindenki a ráeső százalékát évek után. Például azok a jogok, amit sajnos nekünk, külön mentünk és nem rendelkezünk tőkével, ha nem rendelkező tőke miatt, az emberek nem kapták meg az úgynevezett májnat, azt az értíket, ami szerepelt vóna nekik. Hát nem nagy összegek, de például veszek egy ilyen példát: vót olyan, hogy 3-4 embernek az érték, amit kapott, megvehetett egy pajtát vagy egy istállónak a negyedít vagy felit, ha össze álltak vón, de mivel, hogy nem álltak össze az emberek, fizetni meg nem vót mibü, akkor én más otthagytam és rábízták a tanácselnökre, hogy majd ő fogja jogos tulajdonként kiadni mindenkinek. Hát ennek más sajnos.

- **KB:** És ez a tanácselnök ki volt?
- **AK:** Akkor Baksa Tibi bátyád vót.
- **KB:** Már akkor ő?
- **AK:** Mán akkor ú vót. Mán akkor két évig vót tanácselnök.
- **KB:** És akkor végül, a pontos oka annak, hogy felbomlott ez a vállalat?
- **AK:** Ez azért bomlott fel, mert az egész országba felbomlott. Ukrajna külön állt a Szovjetuniótul és akkor mán az ukránok mán nem kolhoz szisztémába dógoztak, mán akkor ők magán vállalatként dógoztak. Ennek az lett, mán akkor a Kollektív Mezőgazdasági Vállalat össznek. Az összbül, jön össze az erő és mán akkor mán nem. Mán akkor kezdték a földet kifele osztogatni. Akkor kiosztottak a kanális oldalán is földet, oszt akkor mindenki saját maga vállalkozott.
- **KB:** És a gépekkel, azokkal mi lett?
- **AK:** A gépek felirtikelődött és akik dógoztak rajta azok megvehették.
- **KB:** És a fizetés az körülbelül?
- **AK:** Hát mondom, hogy kuponrendszerbe vótak akkor, de nagyon keserves vót. Milliókat irt, hiába vót 3-4 millió kupon a fizetésem, de nem vehettem irte két kanna benzint. Ugyan arányítom neked, hogy annyira leirtikelődött, vagyis nem vót irtike annak a pinznek mán.
- **KB:** És maga mit gondol, helyesen volt elosztva így?
- **AK:** Hát én, az én gondolatom szerint annyival nem helyesen, hogy az emberek azt amit hetven évig felípitettek, amit az én apám a saját befogó lovát beadta, bevitte a közösbe, húsz évig hajtotta azt a lovat a kolhozba és bevitte a lovat, a szekeret, a hozzávaló szerszámokat, mindent és vissza nem kapott semmit. Főleg, az is különböző Kárpátalján is. A Nagydobronyiak, ők kuponba kiadták az embereket, vót, hogy 10 ezer kupont is kaptak az emberek, de mi mán nem. Nekünk nem vót mibü. Egy olyan nagy kolhoz, mint a nagydobronyi, öt falu tartozott hozzá, ők még mindig rendelkeztek anyi értékkel, hogy azokból, amit irtikesítettek az embereknek, például tizenöt, húsz embernek oda adták a téglagyárt, a másik húsz, harminc vagy ötvennek is, ők földet kírtek azoknak földet.
- **KB:** Mi meg nem rendelkezünk ilyenekkel.
- **AK:** Mi annyi rendelkezünk, hogy stabilan mindenki megkapta a hektár húsz földet, mert annyi eset nálunk például. Csongoron nagyon sok vót a kolhoztag. 980 ember vót. Hiába vótunk mi 570-en mán mikor külön álltunk, de a Jani bácsi mán azelőtt

húsz évvel nyugdíjas vót és ő neki is járt a föld, és így nekünk Csongoron eset 1 hektár 20, Barkaszón 2 hektár, Szernyén a legtöbb 3 hektár.

- **KB:** De ők nem nagyobbak voltak, mint mi.
- **AK:** Nem arról van szó, kevesebb vót a vagyon elosztók.
- **KB:** Jajj kevesebben voltak benne.
- **AK:** Igen. A földrészleggel ők akkor a kolhoz alatt Szernye vót a központ, ott vót a nagyobb föld területek és mi úgy mentünk, hogy csongoriaknak plusz hozza ment szőlészet, meg ment a jószágállomány. Mi rendelkezünk elég sok jószággal, növendik jószággal, tehennel. Barkaszón nem vót annyi tehénállomány, ott meg a juhok maradtak. Úgyhogy valahogy próbáltunk közös nevezőre jönni, úgy is csak az osztózás, igazság nem. Na oszd el traktorbrigádod három fele, sehogyse lehet. Úgyhogy a traktorbrigád maradt Barkaszónak, mert Barkaszón vót, Szernyén a dohány simítók, vagyis már a legújabbkorszerűsítés arra vót szállító nagyüzemileg, az maradt megint Szernyének, nekünk meg maradt a komplexnek a fele, az üres komplex. Mán abba egy darab jószág se vót. Na most az a komplex tiszta beton. Próbáld meg, hogy eltold, elosztod vagy mit csinálsz vele? Úgyhogy nem mindenkinek sikerült, úgy ahogy gondolták. A másik, megint azt nehezteltük, hogy Csongoron az egész idő alatt nagyon keves vót ípitve. Vót az egy tanya, meg a csongori területen a komplex. 5 ezer darab, nagy férőhellyel rendelkezett valamikor 1000-1500 négy mázsás bikákat adtunk le évente.
- **KB:** Ez a komplex az ami, ahogy megyünk lefelé?
- **AK:** Igen ott vannak a dőbönyök a szernyi út, Csongor meg Szernye közt, valamikor dőbönyök úgy mondtuk, megyen le az utca és ott vót a hizlalda, az a komplex. Úgyhogy mi csongoriak elég csalódtunk, na de nem lett ennek semmi értelme.
- **KB:** De viszont, mi jó termelők voltunk, nem?
- **AK:** Hát, hogyha úgy vesszük, hogy a három falu legmunkásabb nípe az a csongoriak vótak, azír is vót Csongoron annyi ember, annyi kolhoztag. Meg Barkaszónak, meg Szernyének ott vót a vasút, kétszer annyit lehetett keresni abba az időbe, és akkor az emberek nem a kolhozba, hanem inkább mentek. Csongor 20 kilométerre Munkátul, 20 kilométer Csaptul, és nehéz vót a közlekedés. Addig az emberek hát akkor elutazta vóna oda-vissza a pinzét, így Csongoron a mesterbrigád, 100-120 mesterember ezek mán kezdtek dolgoztatni úgy külföldön, mint bent az országba, mert akkor még nem vót külföld, mert nem engedtek, nem vót a határ megnyitva, addig mentek Ukrajna, Oroszország, bentebre és akkor ott vállaltunk munkát.

- **KB:** Ezek után az évek után, tudd-e arról valamit, hogy a nyugdíjalapba vagy az emberek ugye le dolgozták a fél életüket a kolhozba és aztán...
- **AK:** A nyugdíjalap az ment rendesen, mindenkinek egyformán mán. Ugyan úgy ment, aki elérte, a nők akkor még 55-tül, a férfiak 60-tul és aki elérte azt a kort, akkor ugyan úgy százalékarányosan, ahány évéd vót, úgy ment a nyugdíjalapba. Mán aztat nem mi vagy másik, hanem azt mán bent a járási hivatalba ott.
- **KB:** És így volt, hogy például erre az évre ennyit kel teljesíteni, megszabva?
- **AK:** Meg, a kolhoz alapba annyi vót, hogy mindenkinek meg vót szabva, hogy mennyi munka napot le kell dolgozni. Például 180 minimum napot kellett ledolgozni és akinek nem vót meg a teljes év azt az évet eltűrültik.
- **KB:** És így a termésre ki volt szabva, hogy például mennyit kell, vagyis attól függetlenül, hogy megvolt az évi határozva, ha ennyi nem termedt, olyankor?
- **AK:** Nem. A termist, mikor megtermedt, akkor ugyi mán a tavaszi munkáktul kezdve meg volt, hogy ennyit fogunk gabonát, ennyi tengerít, ennyi burgonyát és aztat mi értékesítettük. Például akkor a szemes terminynek vót a legjobb értike. Ahány tonnát leadtál azír a felvásárolási áron mindegy, hogy a lucski kolhoznak vagy a csongorinak vagy Munkács akármék riszírül (akkor Munkácsi járáshoz tartoztunk) egyenlő arányba kapta egy tonna ugyan annyi pénzt kapott egyik is a másik is. Ha kevesebbet adtál le, kevesebbet is kaptál. Ez ilyen módszerrel ment. Én megmondom, hogy ennek a kolhoz szisztémának, ennek a Kollektív Mezőgazdasági Vállalatnak, az ha tovább ment vón, mint az oroszok alatt vót, mert az orosz kolhoz az orosz szó, kollektíva, egybe van az erő, és itt mán mi nem nagyon tudtunk hozza tenni. Nem kérdeztek, hogy akarsz vagy nem akarsz, kell, csináld. Ha kerestél, má az utolsó éveket úgy huncutkodtuk ki, mán az az igazságot mondva, hogy bartelbe ment, hogy aki okosabban csinálta, akkor megkötöttük, a húst nem adtam le a hús gyárnak, a munkácsival hiába vót szerződés, Adtunk le, mert a kötelezőt azt le kellett, de a felesleget mán nem adtam le, hanem eladtam Ungvárra, mosóporgyárral kötöttem szerződést, vittik a húst, hozták a mosóport, a lédi meg árulta a boltba. Azír csináltam külön egy kis narokot, amibe értékesítettük, addig a tejes autó összeszedte a három falubu a tejet, vitte be a munkácsi tejgyárnak és akkor azír átutalták a pinzt, majd két hónap múlva, ami mán a felit se érte az a pénz, mert annyira romlott a pinznek ar írtike, így nem tudtam megint másat csinálni, eladtam tíz kaptár mihet és akkor megvettem egy szeperátort. Azt mondták, majd abba fogunk bele bukni, de nem buktam bele, mert amit kifejtünk tejet húsz perc múlva átszeperálták, az irót a tejfelt aztat bent a bódba, vagy a kolhoztagnak

akinek kellett vagy akit érdekelt az megvehette. Ami leszeperálódott, az ott maradt a szeperált tej, külön arra vettem negyven kocát, tartottunk jószágállományt, hogy a se menjen kárba. Na de ezeket nagyon nehéz vót átsminglizni, mert állandóan jöttek az ellenőrzések, hogy hova, merre. Mégis sokszor nem is lehetett megmagyarázni, mert ha úgy magyaráztad meg, akkor azt mondták, hogy ebbú elég.

- **AK:** El bírod képzelni, mikor '93-ba átvettem a kolhozot, learatni, csak úgy tudtunk, hogy magán kézbü vettük az üzemanyagot, annyira nem vót üzemanyag. Kannaszámra vettük az üzemanyagot és mikor elértünk addig, március, április, május, június, július, egy gramm fizetist sem tudtunk adni csak amit az összbe tudtunk egy kis pinzt, mondtom ami bejött vagy a mosóporbul vagy a tejfelbül vagy a tejbü vagy a hús. Akkor az embereket kényszerítettem, hogy vigyé vagy tíz kila húst, hogy az a hónapi fizetise mán menjen le. Na de hiába mondtad, hogy vigyé te húst vagy vigyé te kenyeret, amikor azt mondja, hogy a gyerek szeptemberbe megyen iskolába, füzet kéne, táská kéne, na meg egy pár cipő is kéne, és azt nem lehetett a pénzt semmivel se cserélni, így hoztam megint egy olyan döntést, mán nem én, hanem a vezetőség együtt, ráveztettem az embereket, hogy az akkori évi aratást kiadtuk termisekbe az embereknek. Tartoztam például, a Feri bácsinak vagy a Piroska néninek vagy a Géza bácsinak ennyi, meg ennyivel, mert minden hónapba megvót mennyivel tartozunk, azt a tartozást, tessék, vigye el termisbe. Elvittik búzába, elvittik árpába, amink vót, de már látszott a sötét jövője ennek, hogy ez mán annyira ingot az egész kolhozszisztéma, hogy egyik napról a másikra, hogy mán összehull. És nem tett se az ország, se az ország vezetői semmit, ők se tudtak mit csinálni. Különállt Ukrajna Oroszországtu, nekik se vót pénzük. (...) És ezir mondtam az elibb, hogy sokan elvándoroltak. Hát ugye, aki meg tudta ilni, vót egy kis tartalikja, azt monda úgyis megkapom azt a pinzt, mert megkapta valóságba, de nígy hónap múlva meg öt hónap múlva. Úgyhogy ez amit hetven nehéz évig az emberek összeadták, össze küszködtik, össze gyűjtöttik, az minden szijjel ment, úgy ahogy a Szovjetunió szijjel eset egy puskalövis nélkül, ugyan úgy a kolhozszisztéma is. Akinek meg nem vót munkahelye azt mondták álljon a birzsára, de hova? Tudok olyat, aki két évig a birzsán állott, ment neki a munkaviszony, de egy kopélykát se kapott, mert nem dógozott. Vót olyan, akinek szerencséje vót, hogy olyan helyen beírták neki a munkaviszonyt, nem dógozott de beírták neki. Az az ember mán azokat az éveket is beszámolták a nyugdíjalá, de akinek nem, annak nem. 2000-g minden nyugdíjasnak fel vót számolva anyugdij alapba, aki itt hagyta úgyi azoknak mán nem, de az úgy ütött vissza úgy is, hogy sokan

megharagudtak, mert nem kapott földet. Hát elment na. (...) Nem tudtunk fizetni, ha nem lehetett, nem lehetett. Ez ilyen dolog. Ennek az egész kolhozszisztémának nehéz sorsa vót.

- **KB:** Akkor ez a Kollektív Mezőgazdasági Vállalat '93-ba indult?
- **AK:** '93-ba indult, '93-m márciusában.
- **KB:** És 2000. február 20. én úgy tudom.
- **AK:** 2000 februárja, 2000-ig úgy írad.
- **KB:** És amikor maga otthagya, akkor Kató András vette át?
- **AK:** Igen. Na ez is egy olyan. Én mikor lemondtam még ők voltak. Mán a földet ők osztották szíjjel. Papíron mán megvót, de földet ők osztották szíjjel. A vagyonnal is ők rendelkeztek. Hát sokan majd vissza dobták nekem, hogy te is ott voltál. Ameddig én ott vótam, mutasd meg azt az évet, ami nekem nincsen elszámolva. Ez a mezőgazdaság annyira papíron szerepelt. Mán csak papíron szerepelt, értike a pénznek nem vót, semmi, adni nem kaptunk semmit, elvárni meg elvárták, hogy add le.

II. számú melléklet

1949 – a kolhozban

(Bíró Jolán tulajdona)

Bíró Jolán kolhozista – csoportvezető

(Bíró Jolán tulajdona)

Dohánycsoport a kolhozban 1960-1970-es évek

(Sándor Margit tulajdona)

Dohánycsoport a kolhozban 1970-1980-es évek

(Sándor Margit tulajdona)

Dohánycsoport a kolhozban a '70-'80-as években

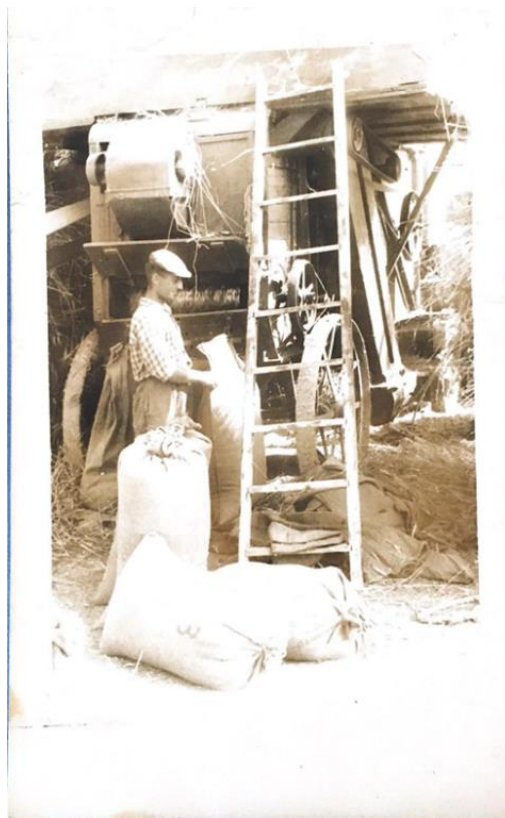
(Kelemen Gizella tulajdona)

Dohánycsoport a kolhozban a '70-'80-as években

(Kelemen Gizella tulajdona)

Kelemen Balázs a malomban az 1960-as évek elején

(Kelemen Gizella tulajdona)

Kelemen Balász kitüntetése 1959

(Kelemen Gizella tulajdona)

Dohánycsoport, 1957

Forrás: Sassné Sándor Ibolya: Csongor. Ahol az ég összeér a földdel...(Falukönyv).

Kárpátaljai Magyar Kulturális szövetség, Csongor, 2021.

Dohánycsoport, 1958

**Forrás: Sassné Sándor Ibolya: Csongor. Ahol az ég összeér a földdel...(Falukönyv).
Kárpátaljai Magyar Kulturális szövetség, Csongor, 2021.**

Mezei munka a kolhozba 1970

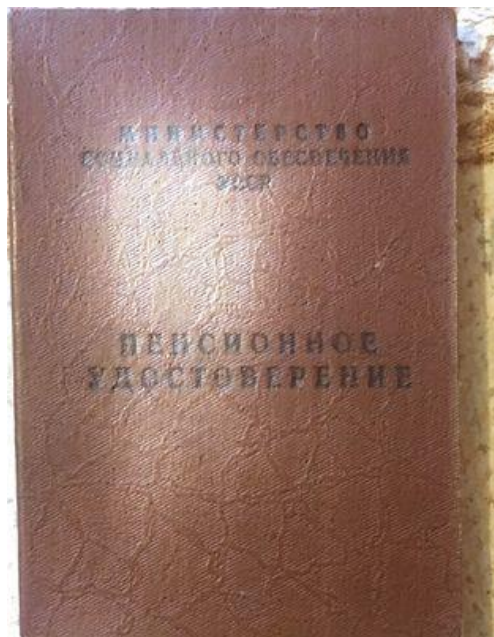
**Forrás: Sassné Sándor Ibolya: Csongor. Ahol az ég összeér a földdel...(Falukönyv).
Kárpátaljai Magyar Kulturális szövetség, Csongor, 2021.**

Bíró Irén munkaiügyi veterán bizonyítványa

(Bíró Irén tulajdona)

Nyugdíjkönyv

123568
Закарпатська область
Львівська район(гос)собеса

УДОСТОВЕРЕНИЕ № 10962

Фамилия Біров
Имя Ірена
Отчество Біришівна
Год рождения 13.12.1933г.

образец подписи получателя

Пенсия назначена по возрасту
с заработка 131 руб. 13
в общей сумме всего 13 руб.
12 коп. по пенсионному
с 14.12.1988г. по пенсионному
Удостоверение выдано 23.03 19 89г.
м.п. СМ
Зав. отделом СМ

Члены семьи, которым назначена пенсия

Фамилия, имя, отчество	Степень родства	Год рождения	Группа инвалидности

35.3.23.

(Bíró Irén tulajdona)

Állami törvény a magánszemélyek földhöz való jogáról

(Bíró Irén tulajdona)

Sándor Margit munkakönyve

Колгоспний облік, форма № 1

ТРУДОВА КНИЖКА КОЛГОСПНИКА
№ 449

Прізвище Шандор
Ім'я Маргарета
По батькові Олександрівна
Рік народження 1943
Професія рідово
Рік вступу в члени колгоспу 1958

Підпис власника трудової книжки Ганішова

Дата заповнення трудової книжки 25. люня 1958 100 5 р

в колгосп Курове
сільради Гомонин
району Мукрєвського
області (краю), республіки Закарпатський

Статтями, № 14/80/426-VIII-29 р., т. 1100.000 (поступово, дан. № 107)

ВІДОМОСТІ				ПРО РОБОТУ										
Дата запису (рік, місяць, число)	За який рік встановлюється	Ким призначена	Паралельно трудової книжки за рік	Місяць, коли вступив до колгоспу		Відомості про роботу в колгоспі		Підпис особ. об. за виконання роботи за рік			Бухгалтер колгоспу			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
15.11.1958	1958	рідово	96											
	9.09		114											
	9.01		238											
	9.01		332											
	9.02		268											
	9.03													
	9.04													
13-16.2.1962	1962		186	13.0										
	1963		182	13.0										
14.10.8.1964	1964	228 - рідово	181	13.0										
3-10.2.1965	1965	388 - " "	188	13.0										
30.10.27	1965	374 - " "	138	13.0										

ВІДОМОСТІ				ПРО РОБОТУ										
Дата запису (рік, місяць, число)	За який рік встановлюється	Ким призначена	Паралельно трудової книжки за рік	Місяць, коли вступив до колгоспу		Відомості про роботу в колгоспі		Підпис особ. об. за виконання роботи за рік			Бухгалтер колгоспу			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
7-11-78	1978	Рідово	180	13.0										
13-1-78	1978	Рідово	181	13.0										
6.1978	1978	Рідово	182	13.0										
10-11-80	1980	Рідово	183	13.0										
2-11-81	1981	Рідово	184	13.0										
26-7-82	1982	Рідово	185	13.0										
26-10-83	1983	Рідово	186	13.0										
29-8-84	1984	Рідово	187	13.0										
12-5-85	1985	Рідово	188	13.0										
3-5-86	1986	Рідово	189	13.0										
10-8-87	1987	Рідово	190	13.0										

ВІДОМОСТІ				ПРО РОБОТУ										
Дата запису (рік, місяць, число)	За який рік встановлюється	Ким призначена	Паралельно трудової книжки за рік	Місяць, коли вступив до колгоспу		Відомості про роботу в колгоспі		Підпис особ. об. за виконання роботи за рік			Бухгалтер колгоспу			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
1987	1987		253	13.0										
1988	1988		204	13.0										
1989	1989		199	13.0										
1990	1990		196	13.0										
1991	1991		220	13.0										
1992	1992		237	13.0										
1993	1993		242	13.0										
1994	1994		33	13.0										
31.05.1994	1994			13.0										
3.4.03	2000	рідово		13.0										

ВІДОМОСТІ				ПРО РОБОТУ										
Дата запису (рік, місяць, число)	За який рік встановлюється	Ким призначена	Паралельно трудової книжки за рік	Місяць, коли вступив до колгоспу		Відомості про роботу в колгоспі		Підпис особ. об. за виконання роботи за рік			Бухгалтер колгоспу			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
1.06.1954	1954	Рідово	68	13.0										
1955	1955		113	13.0										
1956	1956		132	13.0										
1957	1957		150	13.0										
1958	1958		32	13.0										
1959	1959		130	13.0										
15.05.1959	1959	Рідово		13.0										

(Sándor Margit tulajdona)

